

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

ISSN: ๒๕๕๖-๘๑๔๔

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๐ Vol. 2. July – December 2017

วัตถุประสงค์

- เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัยของผู้บริหารและคณาจารย์ในคณะพุทธศาสตร์
- เพื่อเผยแพร่บทความวิจัยของนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์
- เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านศาสนาและปรัชญา ซึ่งส่วนหนึ่งของศาสตร์ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยตามหลักจรรยาบรรณของนักวิชาการ เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ ได้รับการตรวจสอบทางวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) บทความละ ๒ ท่านเรียบร้อยแล้ว

ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือทรรศนะที่ปรากฏในบทความของวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ฉบับนี้ ถือว่าเป็นความรับผิดชอบเฉพาะของผู้เขียนบทความนั้นๆ ไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

- **เจ้าของ**

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ถนนพหลโยธิน
ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐,
๐๓๕ ๓๕๔ ๗๑๑ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๖

http://buddhism.mcu.ac.th/site/major/major_index.php

- **คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศ.ดร.	ประธานที่ปรึกษา
พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต	ที่ปรึกษา
พระราชวรเมธี (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโญ), ศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชสิทธิมนี วิ. ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชวรมนี (พล อาภากร), ดร.	ที่ปรึกษา
พระราชปริยัติมนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากร), ดร.	ที่ปรึกษา
ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต	ที่ปรึกษา
ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. วัชร งามจิตฺตเจริญ	ที่ปรึกษา
ดร. พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์	ที่ปรึกษา

- **บรรณาธิการ**

พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนตเสโน, ดร.

- **ผู้ช่วยบรรณาธิการ**

พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, ดร.

- **กองบรรณาธิการ**

พระศรีวินยาภรณ์, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร. วัชร งามจิตฺตเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน (ขอนแก่น)
รศ. ดร. สุวิญ รักษัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Prof. Dr. Iromi Ariyaratne	Sri Lanka International Buddhist Academy, Palkelele, Sri Lanka
Dr. R. Gopalakrishnan	Department of Philosophy, University of Madras, Chennai, India

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

๑. พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. ผศ. รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. รศ.ดร. ปฐม บัญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๖. ผศ.ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวัฒน์	มหาวิทยาลัยมหิดล
๗. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๘. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

๑. ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ	ราชบัณฑิต
๒. ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
๓. ศ.ดร. กิรติ บุญเจือ	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
๔. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. ศ.ดร. วัชร งามจิตฺตเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๗. รศ. พิเชษฐ์ กาลามเกษตร	มหาวิทยาลัยมหิดล
๘. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๙. รศ.ดร. สมิตินพ เนตรนิมิต	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๐. ผศ.ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความสาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

๑. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต
๒. พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. รศ. ดร. สำเนียง เลื่อนใส มหาวิทยาลัยศิลปากร
๔. ผศ. ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร
๕. รศ. ดร. จำนง คั่นจิก มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๖. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๗. รศ. ดร. ประเทือง ทินรัตน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๘. ผศ. ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะกรรมการวิจารณ์หนังสือประจำภาค/สาขา (Book Review)

๑. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา/สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา
ผศ. รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 ๒. สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต
ผศ.ดร. ญัทธิร์ ศรีดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๓. สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต
พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ผู้ประสานงาน
พระมหายุทธนา นรเชษฐ, ดร.
พระมหาบุญเกิด ปญญาปุชฺฐมฺ, ดร.
 - ภาพ/ศิลปะ
ชานินทร์ เมียส
ดวงดี โอฐสุ
 - ออกแบบปก
พระมหาศตวรรษ คมกริเมโธ

- จัดรูปเล่ม

พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ, ดร.

พิสูจน์อักษร

พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ, ดร. พระมหาบุญเกิด ปญญาปวุฑฒิ, ดร.

พระมหาสุขสันติ สุขวฑฒโน, ดร. ดร. คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ Prottexts บ. แดเน็กซ์ อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น จำกัด

๙๙/๑๖๔ หมู่ ๒ ซอยแจ้งวัฒนะ ๑๐ แขวง ๓

ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงทุ่งสองห้อง

เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ ๑๐๒๑๐

จำนวนที่พิมพ์ ๑๐๐๐ เล่ม

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา/สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

๑. พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. ผศ. รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. รศ.ดร. ปฐม บัญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๖. ผศ.ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริโกวัฒน์	มหาวิทยาลัยมหิดล
๗. ผศ.ดร. หอมหวล บั้วระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๘. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

๑. ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ	ราชบัณฑิต
๒. ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
๓. ศ.ดร. กิรติ บุญเจือ	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
๔. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. ศ.ดร. วัชร งามจิตฺตเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๗. รศ. พิเชษฐ์ กาลามเกษตร	มหาวิทยาลัยมหิดล
๘. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๙. รศ.ดร. สมิตินิล เนตรนิมิต	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๐. ผศ.ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความสาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

๑. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)	ราชบัณฑิต
๒. พระราชปรีดีมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. รศ. ดร. สำเนียง เลื่อนไส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๔. ผศ. ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๕. รศ. ดร. จำนงค์ คันทิก	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๖. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๗. รศ. ดร. ประเทือง ทินรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๘. ผศ. ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

คณะกรรมการวิจารณ์หนังสือประจำภาค/สาขา (Book Review)

๑. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา/สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

ผศ. รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น

๒. สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
ผศ.ดร. ณ์ธีร์ ศรีดี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), ผศ. ดร. มหาวิทยาลัย	
	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนิยม

วารสาร มจร. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นฉบับที่ ๒ จัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาของคณาจารย์ในคณะพุทธศาสตร์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และคณะอื่นๆ ในมหาวิทยาลัย ได้มีโอกาสนำผลงานด้านวิชาการมาเผยแพร่ต่อสาธารณชน ซึ่งจะทำให้คนในสังคมไทยและต่างประเทศมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

ในการจัดทำวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากคณะผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของคณะพุทธศาสตร์ขึ้นเป็นอย่างดี ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คณะพุทธศาสตร์มีความพร้อมในด้านคณะทำงานด้านวิชาการ มีศักยภาพในการจัดการองค์ความรู้ตามหลักเกณฑ์การประกันคุณภาพการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และมีความพร้อมในทำหน้าที่เพื่อบริการด้านวิชาการแก่สังคมประเทศชาติ ตามพันธกิจของคณะพุทธศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในฐานะคณบดีคณะพุทธศาสตร์ จึงขอชื่นชมคณะทำงานทุกรูป/ทุกท่านที่มีส่วนร่วม ในการดำเนินงานจัดทำวารสารครั้งนี้ ขอเป็นกำลังใจ และอวยพรให้วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ฉบับนี้ ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานด้วยดีตลอดไป

(พระราชปรีดิมนี, ผศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

คำนิยม

โดย พระราชปรียัติภูมิ, ผศ.ดร.....(๑)

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ.....(๒)

บทบรรณาธิการ

โดย พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.....(๔)

บทความวิชาการ/บทความวิจัย (ภาษาไทย):

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

โดย พระมหานภดล ปุณฺณสุวฑฒโก, ดร.....๑

ภิกษุกับความสำคัญของการถือศีลในสังคมไทยปัจจุบัน

โดย พระมหาสัณฺญา ขนฺติธมฺโม และคณะ.....๒๑

คติชีวิตจากเรื่องพระปฎาจารย์เถรี

โดย พระมหาศักดิ์ศรี ปุณฺณธโร และคณะ.....๓๘

การทำนาในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อธรรมะของพระพุทธเจ้า

โดย มะลิ อิงสุข และคณะ.....๕๐

การตีความการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

โดย อรอำไพ สามขุนทด และคณะ.....๖๔

รูปแบบการถวายเป็นสังฆทานจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน

โดย ณัฐ จันทร์หนูหงส์ และคณะ.....๗๖

พุทธวิธีทำใจในยามสูญเสีย

โดย นภาพัทธ งามบุษบงโสภิน และคณะ.....๘๘

แนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแมชีคันสนีย์ เสถียรสุด

โดย ชมกร เศรษฐบุตร และคณะ.....๑๐๓

อจินไตยในมุมมองของท่านพุทธภิกษุ

โดย ฆริศา ไชอำเอี่ยม และคณะ.....๑๑๕

บทความวิชาการ (ภาษาอังกฤษ):

A Study of Ego Free Socio-Political Dimension of Theravada Buddhism

By Dr. Phramaha Caroon Kittipayo.....125

ภาคผนวก

คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับบทความ.....๑๓๕

แบบฟอร์มการส่งบทความทางวิชาการ/บทความวิจัย.....๑๓๙

แบบประเมินบทความ.....๑๔๐

ใบสมัครสมาชิกวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.....๑๔๑

ประกาศสภามหาวิทยาลัย อนุมัติวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.....๑๔๒

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร*

Coexistence of People in the Multicultural Society:

A Case study of Multicultural Society in Bangrak Community, Bangkok

พระมหานภดล ปุณฺณสุวฑฒโก,ดร.

อาจารย์ประจำภาควิชาบาลีสันสกฤต

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม (๒) เพื่อศึกษาหลักการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม (๓) เพื่อนำเสนอการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๒ รูป/คน และการสนทนากลุ่ม ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๔ รูป/คน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายอธิบายและพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ กระบวนการให้การศึกษาระดับขั้นพื้นฐานช่วยให้เด็กและเยาวชน ประชาชนเข้าใจ และยอมรับซึ่งความแตกต่างในเรื่องของความเป็นชนกลุ่มน้อย ด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ลัทธิความเชื่อ

๒. หลักการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม คือการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ คือการให้ทาน พุทธาภิเษก ทำตนให้เป็นประโยชน์ ชุมชนชาวคริสต์ คือ ส่งเสริมให้มีการพัฒนาเปิดกว้างให้แต่ละชุมชนเข้าสู่สังคมอย่างเท่าเทียมกัน ชุมชนชาวอิสลามคือการให้ทุกคนในสังคมหันมาเข้าใจในความแตกต่างและสนใจที่จะเรียนรู้ความแตกต่างกับความรู้ที่มีอยู่

๓. การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนในเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร คือ การอยู่ร่วมกันของคนในที่หลากหลายวัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชนชาวพุทธ มุ่งส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน การสงเคราะห์แก่ผู้ยากและอุบาสิกในชุมชนรอบวัด ในขณะที่ชุมชนชาวคริสต์ เน้นส่งเสริมการเรียนการสอนพิเศษในวันเสาร์-อาทิตย์ ส่งเสริมสุขภาพ

* ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ

อนามัยที่ดีด้วยการทำความสะอาดบริเวณส่วนรวม และให้ทำความสะอาดครัวเรือนของตนเอง ส่วนชุมชนชาวอิสลาม มีการยอมรับผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างจริงจัง และส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการทำงานที่ดีขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันจะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : การอยู่ร่วมกัน, สังคมพหุวัฒนธรรม, กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

The objects of this research are: 1. to study the concepts and theories, related to the coexistence of the people in multicultural societies, 2. to study the principles of coexistence of the people in multicultural societies, 3. to present coexistence of the people in multicultural societies of Bangrak community in Bangkok.

This is a qualitative research, the research method has been used by textual studying, by In-depth interview 12 key persons and by a group discussion of 9 professional persons and by descriptive and descriptive analysis.

From the research it was found that

1. Concepts and theories related to the coexistence of people in multicultural societies are to study the process of providing basic education to help children and youth. People understand and accept the difference in the minority, race, language, religion, and creed.

2. Principles related to the coexistence of people in multicultural societies e.g. the coexistence of the Buddhist community is to make a good merit by donation and charity, good speech and to make yourself useful. Christian community encourages people to develop themselves and opens for of each community to society equally. An Islamic community let everyone in the society turn to understand the difference. And interested to learn the difference with the existing knowledge.

3. Cohabitation of Multicultural Society: Case Study of Bangrak Community Bangkok is a Buddhist community, providing education to the youth and the people. Welfare and worship in the community around the temple. Christian community Promotion of special instruction on Saturday and Sunday. Promote good

hygiene by cleaning the public area. And to clean their own household. An Islamic community Need leaders who strictly follow religious principles. Is to encourage people to have the knowledge. Have better work skills. And have a good attitude to work. This will result in efficient operation.

Keywords: Coexistence, Multicultural Society, Bangrak Community, Bangkok

๑.ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนทำให้เรารู้สึกว่าเรามีเพื่อนเพื่อนที่เรารู้จักเป็นอันดับแรกสุดก็คือ ครอบครัวของเราเอง ถัดไปคือครอบครัวข้างเคียง หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด และที่สุดคือประเทศ และตามปกติคนทั้งหลายนั้นจะอยู่ร่วมกันได้ดี ต่อเมื่อมีหลักความเชื่อหรือเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน เป็นเหมือนแกนหรือสายเชือกที่ร้อยประสานกันไว้ ในบรรดาหลักความเชื่อหรือเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจทั้งหลายนั้น กล่าวได้ว่าศาสนาเป็นหลักความเชื่อที่มีกำลังมากที่สุดและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่เหนียวแน่นและลึกซึ้งที่สุด^๒

นอกจากนั้น ศาสนาช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ช่วยขจัดช่องว่างทางสังคม สร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เป็นรากฐานแห่งความสามัคคีและการร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชุมชน และสร้างความสงบสุขความมั่นคงให้แก่ชุมชน^๓

การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม คือกลุ่มคนอย่างน้อยสองคนขึ้นไปมาอาศัยอยู่รวมกันในบริเวณหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ความสัมพันธ์ทางตรงเช่นการพูดจา ทักทาย การทำงานร่วมกัน การซื้อขาย และให้ความเอื้ออาทรต่อกันเป็นต้น สำหรับความสัมพันธ์ทางอ้อมได้แก่ การเดินผ่านผู้คนที่เราไม่รู้จัก แต่เขาก็เป็นคนจังหวัดเดียวกัน การใช้สิ่งของที่ผลิตขึ้นโดยคนที่ไม่เคยพบปะเห็นหน้ากันมาก่อน คนเหล่านี้จะเป็นกลุ่มที่เราสัมพันธ์กับพวกเขาโดยผ่านบุคคลอื่น ผ่านเอกสาร หนังสือ ผ่านทางวิทยุ โทรทัศน์ อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ถึงแม้ว่าจะอยู่รวมกลุ่มคล้ายคลึงกับการเป็นสังคมก็ตาม ทั้งนี้เพราะมนุษย์จำเป็นต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางชีวภาพและความต้องการทางวัฒนธรรม มนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถ

^๒พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

^๓มนต์ ทองชัย, ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๖.

ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้และแบบแผนของสังคมขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง และมนุษย์มีความเชื่อหรือศาสนาประจำชาติที่พ่อแม่หรือบรรพบุรุษได้นับถือสืบทอดกันมา

ความสำนึกเรื่องชุมชนเกี่ยวข้องกันกับเรื่องเชื้อชาติ จะอย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าบางครั้งศาสนาก็สามารถขยายขอบเขตความเป็นเพื่อนที่วานี้ให้เลยออกไปนอกกรอบของเชื้อชาติ ดังที่ชาวมุสลิมทั่วโลกรู้สึกว่ตนเองอยู่รวมในครอบครัวใหญ่ ชาวพุทธรู้สึกเป็นมิตร การมีเมตตา ศาสนาคริสต์สอนว่ามนุษย์คือบุตรของพระเจ้าเหมือนกัน เราจึงเป็นพี่น้องกันทั่วโลก^๔

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข คือการที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันในรูปของกฎระเบียบหรือกฎหมาย และมีคุณธรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

การมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสังคม เช่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การเมืองการปกครอง การมีส่วนร่วมในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และการปฏิบัติตามคุณธรรมของการอยู่ร่วมกันตามหลักศาสนาที่ตนเองนับถือจะทำให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข คุณธรรมของการอยู่ร่วมกันตามหลักศาสนาที่บุคคลนับถือ^๕

อีกอย่างหนึ่งสำหรับหน้าที่ของสังคมคือการดูแลสมาชิกให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สร้างความเป็นธรรมด้วยการประสานประโยชน์ให้สมาชิกทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างลงตัว ผลักดันให้เกิดการคิดอย่างสร้างสรรค์ และประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคม รวมทั้งสร้างสำนึกให้คนในสังคมร่วมกันอนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมของตนเอง ถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติดปฏิบัติให้เป็นสมบัติของสังคม นอกจากนั้นสังคมมนุษย์มีองค์ประกอบที่สำคัญ (๑) ประชากรจะต้องมีจำนวนตั้งแต่สองคนขึ้นไป สังคมที่มีขนาดเล็กที่สุดคือครอบครัวที่มี พ่อ-แม่-ลูก ในขณะที่ชุมชนหรือหมู่บ้านจะมีสมาชิกเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นอำเภอ จังหวัด ประเทศ ตลอดจนสังคมโลก (๒) ประชากรหรือสมาชิกในสังคมนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (๓) พื้นที่หรืออาณาเขตคนในสังคมจะอาศัยอยู่ในบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง พื้นที่อาจมีขนาดจำกัด เช่น บริเวณบ้านของครอบครัวหนึ่งหรือบริเวณกว้างขวาง เป็นอำเภอหรือจังหวัดโดยไม่ถูกจำกัดพื้นที่ เช่น การสื่อสารระหว่างบุคคลทางอินเทอร์เน็ต (๔) การจัดระเบียบทางสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นสมาชิกจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ควบคุมตามตำแหน่งสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคน บรรทัดฐานทางสังคมจะมีระบบแบบแผน เป็นที่ยอมรับและเข้าใจร่วมกันของคนในสังคม เพื่อให้สามารถอยู่

^๔สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๓๐.

^๕เดียน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓),

ร่วมกันได้อย่างปกติสุข (๕) เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นเหล่าภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกันทั้งทางกายภาพและประวัติศาสตร์ พวกเขาที่สร้างวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการ ก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง^๖

การศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรม (The Multiple Cultural Societies) เป็นการศึกษาความแตกต่าง ทางภาษา ขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิต บนพื้นฐานของการยอมรับสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของแต่ละบุคคล โดยให้โอกาสชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ได้รับการพัฒนาทุกด้าน เพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมกันของทุกคนในสังคม ซึ่งในท้ายที่สุด การศึกษาพหุวัฒนธรรมจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยนำไปสู่ความเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ มีคุณค่าและความสวยงามบนความแตกต่าง หลากหลาย มีศักยภาพ และสามารถนำความแตกต่างมาสร้างความเจริญก้าวหน้าได้อย่างยั่งยืนแน่นอน การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม คือบุคคลมีความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งทัศนคติ ความเชื่อ อาจนำมาซึ่งความไม่เข้าใจกันได้ การเรียนรู้เพื่อยอมรับในความแตกต่างและความหลากหลายของสังคมพหุวัฒนธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรเรียนรู้ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นอกจากนั้น การอยู่ร่วมกันกับคนหมู่มากที่มีความแตกต่างกันในหลายด้าน อาจมีการกระทบกระทั่งกันเกิดปัญหาขึ้นมาได้ ถึงแม้ปัญหาที่เกิดจากความแตกต่างในสังคมเดียวกันจะมีอยู่ทั่วไป แต่หากเรารู้จักเรียนรู้ความแตกต่าง การเคารพและยอมรับซึ่งความแตกต่างของกันและกัน การมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความไว้วางใจและความปรารถนาดีต่อกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยทำให้ประชาชนทุกชาติสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข^๗

สังคมพหุวัฒนธรรม คือการบูรณาการวิธีการทั้งปวงเพื่อผสมผสานประโยชน์แก่สังคมก็คือวิธีการครองตน ครองคน และครองงาน ซึ่งประยุกต์ใช้กับการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน หมายถึงกระบวนการตัดสินใจตนเองตามพระพุทธรูปว่า “จงเตือนตนด้วยตนเอง”^๘ พิจารณาตนเองคือการใช้สติปัญญาพิจารณาเหตุผล เมื่อรู้จักตนทั้งข้อดีและข้อด้อยแล้วก็ให้บริหารตนให้สมบูรณ์ เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพื่อส่งเสริมความประพฤติดีประพฤติดุขบทั้งกายสุจริต คือทำสิ่งดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้องประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริต คิดสิ่ง

^๖อานันท์ กาญจนพันธุ์, **พหุวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๒.

^๗วราวุธ ฐิรินสีห์, **ครอบครัวในความหมายใหม่: การค้นหาชีวิตแบบใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๖), หน้า ๖๔.

^๘ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๖๖.

ที่ดีงามถูกต้องประพุดิชอบด้วยใจ^๙ เมื่อบุคคลประพุดิปฏิบัติอยู่ในศีล ๕ ส่งผลให้ผู้คนเป็นคนดี เป็นคนที่สะอาดทั้งทางกาย วาจา ใจ ซึ่งตามหลักศีล ๕ ประการกล่าวคือ ศีลข้อที่ ๑ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ตลอดถึงการไม่คิดพยาบาท ศีลข้อที่ ๒ การไม่ลักทรัพย์หรือล่วงละเมิดในสิ่งของที่ไม่ใช่ทรัพย์สินของตัวเอง ศีลข้อที่ ๓ การไม่ประพุดิผิดหรือล่วงละเมิดในบุตรภรรยาของบุคคลอื่น ศีลข้อที่ ๔ การงดเว้นจากการพูดคำที่ไม่จริง ศีลข้อที่ ๕ การงดเว้นการเสพสุราของมีนเมาที่จะทำให้เป็นผู้ประมาทขาดสติสัมปชัญญะทุกชนิด นอกจากนั้น ชุมชนชาวพุทธมีศาสนสถานสำคัญคือวัด โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครองวัด ในวัดมีโบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ เมารุ หอสวดมนต์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม และสฎุเป็นต้น เป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นที่พำนักของพระภิกษุ และเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชา และร่วมกิจกรรมต่างๆ

ชุมชนชาวคริสต์มีศาสนสถานสำคัญคือโบสถ์คริสต์ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่ทำการนมัสการพระเป็นเจ้าหรือเป็นที่ประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีบัพติสมา พิธีมหาสนิทศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น นอกจากโบสถ์แล้วยังมีศาสนสถานประเภทอื่นๆ อีก เช่น บาซิลิกา อาสนวิหาร โบสถ์น้อย อาราม คอนแวนต์เป็นต้น

ชุมชนชาวอิสลาม คือมัสยิด โดยชาวมุสลิมในแต่ละชุมชนจะสร้างมัสยิดขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ การละหมาด การปลุกตนเพื่อบำเพ็ญตบะ หาคความสันโดษ นอกจากนี้มัสยิดยังเป็นโรงเรียนสอนอัลกุรอานและศาสนา สถานที่ชุมนุมพบปะ ประชุม เถลิมฉลอง ทำบุญเลี้ยงสถานที่ทำพิธีสมรส และสถานที่พักพิงของผู้สัจจผู้ไร้ที่พำนัก โดยที่จะต้องรักษามารยาทของมัสยิด เช่น การไม่ทะเลาะวิวาทระหว่างเพศชายและหญิง การกระทำที่ขัดกับบทบัญญัติห้ามของอิสลามทั้งหมด

การบูรณาการศีลธรรมเพื่อสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา คือพระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติการไม่ทำอกุศลกรรมที่ทำให้ตนเองและบุคคลอื่นเดือดร้อนเรียกว่าศีล ๕ เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพื่อให้ศาสนิกชนปฏิบัติตาม เพื่อบรรลุประโยชน์สุขในปัจจุบัน ซึ่งมีอยู่ทั้งความสุขทางกายและความสุขทางใจ^{๑๐}

นอกจากนั้นแล้ว มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ อย่างบริบูรณ์^{๑๑} โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อเสริมสร้างความปรองดองสมานฉันท์ของคนในชาติ ลดความคิดเห็นขัดแย้งกัน

^๙ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

^{๑๐}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

^{๑๑}กองพุทธศาสนศึกษา, คู่มือโครงการรักษาศีล ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖.

อนึ่ง พระพุทธศาสนายังสอนให้ผู้ครองเรือนดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้โดยหลักศีลธรรมของคฤหัสถ์^{๑๒} ที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก กล่าวคือ **อัตถิสุข** ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ **โภคสุข** ความสุขที่เกิดจากการบริโภคทรัพย์ **อนนสุข** ความสุขที่เกิดจากการไม่มีหนี้สิน และ **อนวัชชสุข** ความสุขที่เกิดจากการประกอบกิจการงานไม่มีโทษ ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนได้นำหลักศีลธรรมมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน สร้างความมั่นคงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมพหุวัฒนธรรม

กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย ที่มีประชากรมากที่สุด เป็นศูนย์กลางของประเทศทั้งการเมืองการปกครอง การศึกษา การคมนาคม การเงินการธนาคาร การสื่อสาร และการศาสนา เป็นต้น กรุงเทพมหานครมีความหลากหลายของคนในชุมชนที่มีวัฒนธรรมหลากหลายซึ่งพื้นฐานมาจากศาสนา มีวัดวาอารามตั้งอยู่จำนวนมาก นอกจากนั้น ก็ยังมีโบสถ์คริสต์ศาสนา มัสยิดศาสนาอิสลาม เป็นจำนวนมาก เพื่อส่งเสริมการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและช่วยเหลือศาสนิกชนสำหรับกรณีศึกษาชุมชนเขตบางรักซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของกรุงเทพมหานครก็มีลักษณะของชุมชนที่หลากหลายเช่นเดียวกัน คือสำนักงานเขตบางรักโดยฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม ส่งเสริมเกี่ยวกับการดำเนินการพัฒนาชุมชนและสังคมทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม อนามัย และคุณภาพชีวิต เช่น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การเสริมสร้างศักยภาพของผู้นำชุมชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชน การพัฒนาสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัย การจัดให้มีองค์กรประชาชนในรูปแบบคณะกรรมการชุมชน การส่งเสริมสนับสนุนและจัดตั้งสหกรณ์ชุมชน กองทุนพัฒนาชุมชน กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง การปรับปรุงชุมชน การรื้อย้ายชุมชน การประสานงานกับหน่วยงานอื่นเพื่อจัดหาที่อยู่ชั่วคราว การส่งเสริมอาชีพ การจัดหาแหล่งจำหน่ายผลผลิต การดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์ฝึกอาชีพ การจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการบริหารเงินออมครอบครัว การดำเนินการเกี่ยวกับยาเสพติด การสงเคราะห์สตรี ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส และผู้ประสบภัย^{๑๓}

การสงเคราะห์และคุ้มครองสวัสดิภาพและส่งเสริมความประพฤติเด็ก การควบคุมดูแลการดำเนินงานสถานรับเลี้ยงเด็กและสถานสงเคราะห์ ศูนย์เยาวชน ห้องสมุด บ้านหนังสือ ศูนย์กีฬาและลานกีฬา การดำเนินการเกี่ยวกับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและคนพิการ การให้บริการ และจัดกิจกรรมนันทนาการด้านดนตรี กีฬา ห้องสมุด ฯลฯ งานสภาเยาวชนเขต การอนุรักษ์ส่งเสริม เผยแพร่ ฟื้นฟูบำรุงรักษาศิลปจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น งานสภา

^{๑๒}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

^{๑๓}คู่มือสำหรับประชาชน, ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเขตบางรัก, ๒๕๕๘), หน้า ๒๖.

วัฒนธรรมเขต งานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การสนับสนุนและประสานการดำเนินงานร่วมกับเครือข่ายด้านวัฒนธรรมนันทนาการและการท่องเที่ยว การให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการเกษตรและสภาพแวดล้อมเพื่อการเกษตร การดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร และหน้าที่อื่นที่เกี่ยวข้องหรือได้รับมอบหมาย

จากความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัย จึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง **“การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร”** เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อศึกษาหลักการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม และเพื่อนำเสนอการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม:กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร นอกจากนั้นแล้ว องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ บุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปบูรณาการเพื่อส่งเสริมชุมชนต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีสติมีสันติสุขตลอดไปสืบกาลนาน

๒. วัตถุประสงค์

๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม

๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม

๒.๓ เพื่อนำเสนอการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาคนในชุมชนในพื้นที่

เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

๓. ขอบเขตการศึกษาวิจัย

ขอบเขตการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนด ขอบเขตเวลา ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ขอบเขตพื้นที่ และขอบเขตด้านเนื้อหา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัย ได้ศึกษาแนวคิด หลักการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมโดยเฉพาะชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดการบูรณาการ เพื่อส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างมีความสุข ที่ดำเนินการโดยองค์กรภาครัฐและภาคเอกชน

๓.๒ ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัย ได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นผู้นำในชุมชนและผู้นำศาสนาในชุมชน จำนวน ๑๒ รูป/คน และกลุ่ม

ผู้ให้การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ รูป/คน เพื่อประกอบการศึกษาวิจัย

๓.๓ ขอบเขตพื้นที่

ผู้วิจัย ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ ได้แก่ กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ได้แก่ แขวงมหาพฤฒาราม แขวงสีลม แขวงสุรวงศ์ แขวงบางรัก และแขวงสี่พระยา

๓.๔ ขอบเขตเวลา

รอบปีงบประมาณ ๒๕๖๐ (ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๙-๓๐ กันยายน ๒๕๖๐)

๔. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานวิจัย

การอยู่ร่วมกันของคน หมายถึงมนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาที่ตนเคารพนับถือ ประกอบด้วยด้านบุคคล ด้านครอบครัว ด้านศาสนา และด้านสังคมและประเทศชาติ

สังคมพหุวัฒนธรรม หมายถึงสังคมไทยจัดเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ประกอบด้วยบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ศาสนาและความเชื่อ สังคมพหุวัฒนธรรม แสดงออกถึงทัศนวิสัย ความคิดความอ่าน ความรู้ความสามารถ ความเชื่อและศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ศิลธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี อุปนิสัยใจคอ ตลอดจนพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม

กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร หมายถึง เขตบางรักซึ่งแบ่งหน่วยการบริการสังคมย่อยออกเป็น ๕ แขวง ได้แก่ แขวงมหาพฤฒาราม แขวงสีลม แขวงสุรวงศ์ แขวงบางรัก และแขวงสี่พระยา ซึ่งการแบ่งหน่วยการบริการสังคม เพื่อให้การศึกษาส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของแต่ละชุมชน คือชุมชนชาวพุทธ ชุมชนชาวคริสต์ และชุมชนชาวอิสลาม ที่มีอยู่ในพื้นที่เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ให้เกิดความสุขความเจริญเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมไทย

๕. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัย ได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วยรูปแบบการวิจัย ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัย จักได้นำเสนอข้อมูลตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัย ได้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การศึกษาเอกสาร

(Documentary research) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยแบ่งเป็นกลุ่ม คือกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ดังต่อไปนี้

กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)) เป็นผู้นำในชุมชนและผู้นำศาสนาในชุมชน จำนวน ๑๒ รูป/คน จากกลุ่มชาวพุทธ ชาวคริสต์ และชาวมุสลิม ผู้อยู่ในชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

กลุ่มผู้ให้การสนทนากลุ่ม (Focus Group) เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน จำนวน ๑๐ รูป/คน จากกลุ่มชาวพุทธ ชาวคริสต์ และชาวมุสลิม ผู้อยู่ในชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัย ได้สร้างเครื่องมือการวิจัยตามวัตถุประสงค์ คือการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ลักษณะการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๒. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์
๓. สร้างแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา
๔. สร้างแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์
๕. นำเสนอแบบสัมภาษณ์ต่อคณะกรรมการพิจารณา
๖. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำ
๗. จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับที่สมบูรณ์ เพื่อนำไปเก็บข้อมูลจากประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัย ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม ตามลำดับขั้นตอน

๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ หนังสือพระไตรปิฎก และบุคลากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

๒. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วิทยานิพนธ์ หนังสือวารสาร เอกสาร สิ่งตีพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

๓. ขอนหนังสือจากผู้อำนวยการ ถึงผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๒ รูป/คน เพื่อขอสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. ขอนหนังสือจากผู้อำนวยการ ถึงผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๙ รูป/คน เพื่อขอสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

๕. ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัย วิเคราะห์ข้อมูลแบบบรรยายอธิบายและพรรณนาความ ตามลำดับขั้นตอน

๖. ผลการวิจัย

การศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม:กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร มีผลสรุปดังต่อไปนี้

๑. **หลักการที่เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม** สังคมพหุวัฒนธรรมคือสิ่งที่มวลมนุษย์สร้างขึ้น เพื่อแสดงออกถึงชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ เช่น ความคิด ความรู้ความสามารถ ความเชื่อและศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ศีลธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี อุปนิสัยใจคอ ตลอดจนพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมในชุมชน โดยเหตุผลที่วามมนุษย์ใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการอบรม สั่งสอน การศึกษา และการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นใหม่ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นระบบสัญลักษณ์ของสังคมมนุษย์ สามารถกล่าวสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑.๑ สังคมพหุวัฒนธรรมมีแนวคิดมาพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงผ่านทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผ่านมา คำว่าพหุวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ คือวัฒนธรรมได้ถูกบดบังจนสลายกลืนเป็นอย่างสังคมของสร้างรัฐชาติ ความคิดแบบเสรีนิยมจะเชื่อว่าปัจเจกทำคนเท่าเทียมกันหมดโดยไม่คำนึงถึงชาติพันธุ์ เพศและศาสนา แต่อย่างไรก็ตาม ก็ได้ยอมรับความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม บนพื้นฐานอิสรภาพเสรีภาพ การศึกษาพหุวัฒนธรรม ได้รับความสนใจมากขึ้นจนเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศ ในยุโรปบางประเทศ สืบเนื่องจากการรับประชากรจำนวนมากจากประเทศอื่นให้สามารถย้ายถิ่นฐานอย่างถาวร ประชากรที่อพยพย้ายถิ่น

ดังกล่าวต้องเรียนรู้ภาษา วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตภายใต้เงื่อนไขทางกฎหมาย และระเบียบปฏิบัติใหม่ แต่ประชากรกลุ่มดังกล่าวก็ได้ทอดทิ้งภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนาเดิม

๑.๒ การศึกษาพหุวัฒนธรรม จึงหมายถึงกระบวนการให้การศึกษาระดับขั้นพื้นฐานที่สถานศึกษาจะต้องช่วยให้เด็ก เยาวชน ประชาชนเข้าใจ ไม่รังเกียจ และยอมรับซึ่งความแตกต่างในเรื่องของความเป็นชนกลุ่มน้อย ด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ลัทธิความเชื่อ คือการศึกษาพหุวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในสถานศึกษาระดับพื้นฐานและรวมถึงในการศึกษาระดับอุดมศึกษาจะบ่งบอกลักษณะเฉพาะช่วยลดความรู้สึกเหยียดหยามเรื่องเชื้อชาติหรือชนชาติและศาสนา ช่วยให้ทุกคนในสังคมเข้าใจซึ่งกันและกัน ไม่นำเรื่องความแตกต่างของวัฒนธรรม เชื้อชาติ ความเชื่อไปใช้ในทางที่ผิด ครูบาอาจารย์ที่จะสอนเรื่องนี้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และมีกระบวนการที่แยบยลที่จะสอนหรือให้ความรู้เรื่องนี้ หรือสอนแบบบูรณาการกับวิชาอื่น

๑.๓ แนวคิดการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ มนุษย์ไม่ว่าในชาติใดภาษาใดจะเป็นมนุษย์ชาวป่าชาวเขาหรือชาวบ้านชาวเมืองก็เป็นคนมีศาสนาแทบทั้งนั้น และศาสนาที่คนเหล่านั้นนับถือย่อมจะมีกำหนดไว้ให้แล้วตั้งแต่เกิดมา พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เคยนับถือศาสนาอะไรลูกที่เกิดมาในครอบครัวก็นับถือศาสนาไปตามนั้น เหตุนี้จึงมีคำกล่าวว่าคนเกิดในศาสนา ที่จะเกิดนอกศาสนาเห็นจะหาได้ยากเต็มที ถ้าจะพิจารณาตามข้อความนี้แล้วจะพบว่าศาสนามีมาพร้อมๆ กับมนุษย์ที่เกิดมาในโลกใบนี้ แต่คำสั่งสอนเหล่านั้นจะเป็นศาสนาหรือจะเป็นเพียงลัทธิความเชื่อเท่านั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบเหล่านี้ คือเป็นคำสั่งสอนที่ประกอบด้วยความเชื่อถือเป็นคำสั่งสอนที่ว่าด้วยศีลธรรม จรรยา พร้อมทั้งผลของการปฏิบัติตาม เป็นคำสั่งสอนที่มีผู้ตั้งหรือมีศาสดา เป็นคำสั่งสอนที่มีศาสนทายาทสืบทอดกันมา เป็นคำสั่งสอนที่กวดขันในเรื่องจงรักภักดี นับถือศาสนานี้แล้วจะหันไปนับถือศาสนาอื่นไม่ได้ และเป็นคำสั่งสอนที่มีศาสนิกมากพอสมควร

๑.๔ แนวคิดการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวคริสต์ คือศาสนาคริสต์เป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์ การศึกษาเกี่ยวกับศาสนาเป็นเรื่องที่สำคัญและใช้เวลานาน เพราะต้องศึกษาทั้งหลักการหรือความเชื่อและหลักปฏิบัติต่อไปนี้ แบ่งปันความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ในระดับฐานเท่านั้น ผู้ที่สนใจจะศึกษาอย่างละเอียดต่อไป ให้เข้าศึกษาในสถาบันที่สอนศาสนาคริสต์โดยตรง คือศาสนาทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพราะทุกศาสนาล้วนมุ่งหวังให้ศาสนิกชนของตนเป็นคนดี และเมื่อศาสนิกชนเป็นคนดีแล้วสังคมก็ย่อมจะปราศจากความเดือดร้อน ศาสนาช่วยให้มนุษย์รู้ว่าสิ่งใดชั่ว ถูกผิด ศาสนาคริสต์สอนว่าพระเจ้าประทานศีลธรรมประจำใจมนุษย์ให้มนุษย์รู้จักดีชั่ว มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อเลือกกระทำแต่สิ่งที่เป็นคุณงามความดี

๑.๕ แนวคิดการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวอิสลาม คืออิสลามเป็นคำภาษาอาหรับ แปลว่า

การยอมจำนน การปฏิบัติตาม และการนอบน้อม เมื่อนำคำว่าอิสลาม มาเป็นชื่อของศาสนาจึงมีความหมายว่าเป็นศาสนาแห่งการยอมนอบน้อมจำนนต่อพระเจ้าคืออัลลอฮ์ ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาสุดท้ายที่ถูกประทานลงมาจากชั้นฟ้าด้วยความพอพระทัยของอัลลอฮ์ ที่มอบให้แก่มวลมนุษยชาติ สำหรับอิสลามในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นการเผยแพร่จากคาบสมุทรอาหรับและได้ขยายเข้าสู่ดินแดนต่างๆ ของโลกเอเชียรวมถึงประเทศไทย

๒ หลักการที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๒ รูป/คน ดังนั้น การศึกษาหลักการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม คือ การยอมรับวัฒนธรรมที่จะอยู่ร่วมกันซึ่งคนในชุมชนสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงออกถึงความคิดความรู้ ความสามารถ ความเชื่อและศาสนา ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี อนุสัยใจคอ ตลอดจนพฤติกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคม การใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการอบรม การศึกษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่นใหม่ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงและสภาวะแวดล้อมที่เป็นอยู่ ผู้วิจัย สามารถกล่าวสรุปได้ดังต่อไปนี้

ก. หลักการอยู่ร่วมกันในชุมชนชาวพุทธ

๑. หลักการอยู่ร่วมกันในสังคมปัจจุบัน: ความเข้าใจธรรมชาติของแต่ละศาสนา เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ระบบสังคมและสิ่งแวดล้อม สำหรับการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ คือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ความมีน้ำใจ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ การเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การบูรณาการเริ่มจากการศึกษา เรียนรู้ตั้งแต่ห้องเรียน เพื่อปลูกฝัง ภาวะเปี่ยม ศรัทธาในคำสั่งสอนของศาสนา อย่างถูกต้อง ไม่บิดเบือน สำหรับหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมปัจจุบันของชุมชนชาวพุทธ คือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยปราศจากอคติต่อกัน มีความอดกลั้น อดทนต่อความแตกต่าง ปรับวิธีคิดและทัศนคติให้สอดคล้องกับสภาพสังคมของความหลากหลาย

๒. หลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม: การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ คือการให้ทาน พุทธาภิไศยะ ทำตนให้เป็นประโยชน์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ รวมถึงการปรับปรุงกลไกทางกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับและมาตรการ การสร้างความสามัคคีในชุมชน ร่วมกิจกรรมเสริมสร้างบรรยากาศความสามัคคี ร่วมกลุ่มสร้างอาชีพในครอบครัว เพื่อเศรษฐกิจเข้มแข็งและมั่นคง เพื่อพัฒนาชุมชนบางรักสู่ความเจริญ สำหรับหลักคำสอนที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ได้แก่ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม การทำจิตใจให้ผ่องใส บริสุทธิ์ ยึดมั่นแนวทางตามคำสอนของพระพุทธเจ้า มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา การให้อภัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งส่งเสริมภาคการผลิตและบริการ สร้างอาชีพและการจ้างงาน เพื่อลดการเคลื่อนย้าย

แรงงานสู่เมืองหลวง ทำให้ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนอยู่พร้อมหน้ากัน

๓. การสังคมสงเคราะห์และการอยู่ร่วมกันในสังคมปัจจุบัน: การสังคมสงเคราะห์ของชุมชนชาวพุทธ คือให้อาสาสมัคร และนักสังคมสงเคราะห์ลงพื้นที่เพื่อช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส และผู้ยากไร้ โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ หรือศาสนาใดๆ มีการช่วยเหลือแบ่งปันสิ่งของให้กันอยู่เสมอ เมื่อถึงคราวเกิดภัยพิบัติขึ้น มอบทุนการศึกษาให้กับเยาวชนของทุกศาสนาในชุมชนของตน เพื่อให้เกิดความสามัคคี รักใคร่ปรองดอง แลกเปลี่ยนทัศนคติและเป็นผู้ร่วมกันในการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีหลักการ และการให้มีระบบการจัดการที่ดี สนับสนุนการนำภูมิปัญญาไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการทางการตลาด เช่น อาหารสุขภาพ หัตถกรรม บริการสุขภาพ บริการการท่องเที่ยว เป็นต้น

๔. การปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้อง: การจัดกิจกรรมวันสำคัญของชาวพุทธ เช่น ทำบุญตามเทศกาลวันสำคัญๆ และวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของประเทศ คือ วันสำคัญของประเทศก็ควรส่งเสริมให้ทุกคนในชุมชนเข้ามาจัดกิจกรรมร่วมกัน ในสถานที่ของตน หมั่นเวียนกันไป โดยไม่ต้องมองว่าเป็นคนอื่นต่างศาสนา โดยมีหน่วยงานราชการเป็นตัวช่วยสนับสนุน หรือเป็นหลักในการทำกิจกรรม กำหนดกิจกรรม พิธีกรรม ขึ้นตอนอย่างทั่วถึงทุกครั้งที่มีวันสำคัญเกิดขึ้น คือสร้างความรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ข. หลักการอยู่ร่วมกันในชุมชนชาวคริสต์

๑. หลักการอยู่ร่วมกันในสังคมปัจจุบัน: ชุมชนชาวคริสต์ มีหลักการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ย่อมเกิดเป็นสังคมปิด ต่างคนต่างอยู่ เกิดการแก่งแย่งผลประโยชน์กัน ควรจะส่งเสริมสนับสนุนให้หาจุดร่วม ทั้งด้านสังคม ด้านพาณิชย์ อย่างทัดเทียมกัน คือ สนับสนุนให้ทุกคนทุกศาสนา ได้ปฏิบัติศาสนกิจตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ เรียนรู้จากกันและกัน เมื่อมีโอกาส มีความเสมอภาคที่ได้รับการดูแลจากภาครัฐ คือ ยอมรับให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งในความเหมือนและความแตกต่าง แต่ละศาสนามีจุดหมายของคำสอนของตน ศาสนิกชนในแต่ละศาสนาจะต้องเข้าใจในคำสอนที่แท้จริง ที่ตนนับถือ การแบ่งปันและเรียนรู้ศาสนาของเพื่อนบ้านช่วยให้เข้าใจชัดเจน

๒. หลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม: ชุมชนชาวคริสต์ สอนให้คนในชุมชนของตนเชื่อมั่น และปฏิบัติตามหลักคำสอนศาสนาของตน คือรักองค์พระผู้เป็นเจ้า รักพระเจ้าของท่าน สุดจิตใจ สุดวิญญาณ สุดสติปัญญาของท่าน รักเพื่อนเหมือนรักตนเอง ความรักไม่ทำความเสียหายแก่เพื่อนมนุษย์ คือนับถือ ความรัก การให้เกียรติและเคารพในความเชื่อ ความคิดเห็นที่ต่างต่างกัน เพราะความเชื่อของศาสนาที่ต่างออกไป มีความดีและความงดงามของพระเจ้า คือสร้างความร่วมมือ ทุกภาคส่วน ส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ส่งเสริมคุณค่าทางศาสนาในชุมชน เป้าหมาย

ร่วมกันคือสันติสุข บนความเคารพในความเชื่อทางศาสนา

๓. การสังคมนาและการทำงานร่วมกันในสังคมปัจจุบัน: ชุมชนชาวคริสต์ ส่งเสริมสนับสนุนทั้งส่วนตน ครอบครัว ตลอดจนชุมชน ให้มีความรู้ ความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของแต่ละวัฒนธรรม ในทุกภาคส่วน เพื่อให้สามารถร่วมเป็นหนึ่งเดียวในความแตกต่างกันได้ ส่วนการสังคมนาของชุมชนชาวคริสต์ คือการให้ความรักแก่คนที่อยู่รอบข้าง คือ สิ่งดี ก่อเกิดคุณค่า ศีลธรรม เป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน คือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ศาสนาของกันและกัน เยี่ยมเยียนกันและกันตามโอกาส ให้ความรู้ความเข้าใจกับศาสนิกของต่อน้องที่อยู่มาร่วมในชุมชนด้วยความเข้าใจอันดี ช่วยเหลือผู้ยากไร้ ผู้สูงอายุ ผู้เจ็บป่วยในชุมชน ร่วมมือในงานจิตอาสา

๔. การปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้อง: ชุมชนชาวคริสต์ ส่งเสริมให้มีการพัฒนา เปิดกว้างของแต่ละชุมชนสู่สังคมอย่างเท่าเทียมกัน ส่งเสริมการเปิดตัวของชุมชน ทั้งด้านวัฒนธรรม ด้านพาณิชย์ ด้านสังคมอย่างสม่ำเสมอ และเสมอภาคกัน คือการจัดกิจกรรมสำคัญในโอกาสสำคัญๆ เพื่อส่งเสริมความช่วยเหลือ กิจกรรมที่ทางโบสถ์จะทำการให้เด็กๆ เยาวชนของโบสถ์ทำกิจกรรมเพื่อหารายได้ เช่น เล่นดนตรี ขายของ และนำเงินไปช่วยเหลือบ้าน แก่เด็กกำพร้า หรือผู้พิการเป็นต้น ถ้าได้ทราบว่ามีเหตุทุกข์ภัยหรือวาทภัยจะมีการประกาศเชิญชวนให้ศาสนิกมาร่วมกันบริจาคเงิน และมีตัวแทนไปมอบเงินช่วยเหลือกลุ่มที่กำลังประสบทุกข์

ค. หลักการการทำงานร่วมกันในชุมชนชาวอิสลาม

๑. หลักการการทำงานร่วมกันในสังคมปัจจุบัน: ชุมชนชาวอิสลาม ต้องเรียนรู้ความแตกต่าง ความเหมือน มองเห็นอคติ รู้จักตัวตน มองเห็น แยกแยะว่า อะไรคือข้อเท็จจริง อะไรคือการอนุมาน สิ่งที่เห็นกับข้อมูลที่ได้รับ ต้องผ่านการกรอง แยกให้ออกว่า มีการมองผ่าน การเหมารวมหรือไม่ มีการมองแบบหักทักเอาเอง หลักปฏิบัติสามารถแบ่งออกเป็นภาค เช่น หลักปฏิบัติที่บังคับเป็นรายบุคคล ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม นับแต่บรรลุนิติภาวะ ตามหลักการอิสลามเป็นต้นไป และมีสติสัมปชัญญะ เช่น การทำละหมาดวันละ ๕ เวลา การจ่ายซะกาตเมื่อครบพิกัด การทำฮัจญ์เมื่อมีความสามารถเป็นต้น หลักปฏิบัติที่บังคับเป็นส่วนรวม เมื่อมีใครได้ปฏิบัติ ภาระของคนทั้งหมดก็จะหมดไป บาปโทษก็ไม่ตก แก่คนเหล่านั้น เช่น การจัดการเกี่ยวกับคนตายเป็นต้น

๒. หลักธรรมส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างเหมาะสม: ชุมชนชาวอิสลาม ผู้ประสงค์จะเข้าสู่อิสลามจะต้องกล่าวคำปฏิญาณตนอย่างเปิดเผยและชัดเจน พร้อมทั้งเลื่อมใสศรัทธา ตามที่ตนปฏิญาณ และจะต้องประพฤติตามบทบัญญัติอย่างจริงจังการเป็นมุสลิม มิใช่เพียงการกล่าวคำปฏิญาณ หรือเพียงประพฤติตามแบบมุสลิมเท่านั้น หากจะต้องประกอบด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริงด้วย องค์ประกอบแห่งการปฏิญาณตนจะต้องมีพร้อม เช่น กล่าวปฏิญาณด้วยวาจา

เลื่อมใสด้วยจิตใจ และปฏิบัติด้วยร่างกาย ผู้นับถือศาสนาอิสลาม จึงจำเป็นต้องยกเลิกความศรัทธา
ดั้งเดิม ก่อนรับอิสลามโดยสิ้นเชิง และสร้างศรัทธาขึ้นมา ตามหลักศรัทธาอิสลาม

๓. การสังคมสงเคราะห์และการอยู่ร่วมกันในสังคมปัจจุบัน: ชุมชนชาวอิสลาม ให้ทุกคน
ในสังคมหันมาเข้าใจความแตกต่าง และสนใจเรียนรู้ความแตกต่าง กับความรู้ที่มี ต้องเข้าใจว่าเป็น
ความจริง หรือความรู้ผ่านต่อมา สำหรับการสังคมสงเคราะห์ การได้รับการดูแลด้านสังคมสงเคราะห์
ในชุมชนไม่ได้ แยกแยะศาสนา คือ เท้าเทียมกันหมดไม่ได้แย่งแยก การจ่ายชะกาต ชะกาตคือทรัพย์สิน
จำนวนหนึ่งที่ได้กำหนดไว้เป็นอัตราส่วน จากจำนวนทรัพย์สินที่เจ้าของทรัพย์สินได้มา จนครบพิกัดที่ศาสนา
ได้บัญญัติไว้ และนำทรัพย์สินจำนวนนั้น จ่ายออกไปแก่ผู้มีสิทธิ คำว่าชะกาต แปลว่าความเจริญก้าวหน้า
และการขัดเกลาให้สะอาด เนื่องจากเมื่อเจ้าของทรัพย์สิน ได้จ่ายชะกาตออกไป เท่ากับเป็นการขัด
เกลาจิตใจให้สะอาด ปราศจากกิเลสหนาประการ

๔. การปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้อง: ชุมชนชาวอิสลาม จัดพิธีละหมาด คือการแสดง
ความเคารพ นมัสการต่อพระองค์อัลลอฮ์ ประกอบด้วยจิตใจ วาจา และร่างกาย พร้อมกัน ผู้ทำ
ละหมาดสม่ำเสมอจะก่อประโยชน์แก่ตัวเขาเองอย่างเอนกอนันต์ ทำให้จิตใจของเขาสะอาดบริสุทธิ์
ขจัดความหมองหม่นทางอารมณ์ ทำลายความตึงเครียด ทำให้เป็นคนที่มีเคร่งครัดในระเบียบวินัย ตรง
ต่อเวลา มีความซื่อสัตย์ สุจริต อุดม และจิตใจสำรวมระลึกอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าตลอดเวลา เมื่อมี
กิจกรรมใดๆ เกิดขึ้นในแต่ละศาสนา การแสวงบุญที่นครเมกกะห์ การไปแสวงบุญประจำปี (ฮัจญ์) ที่
นครเมกกะห์ ถือเป็นภาระหน้าที่อย่างหนึ่ง ครั้งหนึ่งในชีวิตสำหรับบุคคลซึ่งมีความสามารถทั้งทาง
ร่างกายและทางการเงินที่จะทำได้ ในแต่ละปีผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกประมาณสองล้านคนต่างไปชุมนุม
กันที่นครเมกกะห์

**๓. การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก
กรุงเทพมหานคร**

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ทรงคุณวุฒิ
จำนวน ๑๒ รูป/คน ดังนั้น การศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม คือการปฏิบัติตน
ตามแนวทางวัฒนธรรมองค์กรที่คนในชุมชนสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงออกถึงความคิดความรู้ความเชื่อและ
ศาสนา รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ศีลธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี อุปนิสัยใจคอ ตลอดจนพฤติกรรมที่
เกี่ยวข้องกับสังคม เพื่อเป็นแนวทางการอบรม การศึกษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรมไปสู่สมาชิกรุ่น
ใหม่ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ ซึ่งถือว่าเป็น
ระบบสัญลักษณ์ของสังคมมนุษย์ ผู้วิจัย สามารถกล่าวสรุปได้ดังต่อไปนี้

ก. การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธในเขตบางรัก

๑. การวางแผนบริหารชุมชนชาวพุทธ: ชุมชนชาวพุทธ ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษาและรักษาสุขภาพของตนเอง สร้างครอบครัวของคนในชุมชนให้มีความรัก และความเข้าใจกันและกัน จัดกิจกรรมให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม สำรวจและส่งเสริมสนับสนุน สงเคราะห์ครอบครัวของคนในชุมชนให้สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข ชุมชนในเขตบางรักมีสถานภาพทางเศรษฐกิจ ฐานะปานกลาง คือฐานะระดับบุคคล หรือครอบครัว จึงมีการศึกษาค่อนข้างดี ทุกฝ่ายได้พยายามศึกษา บางครอบครัวที่ด้อยโอกาส เพื่อให้เข้าถึงระบบการศึกษาของชาติโดยจะแนะนำให้เข้าศึกษาต่อชั้นพื้นฐาน ที่ กศน. เขตบางรัก การศึกษานอกระบบตามอัธยาศัยของเขตได้เข้าถึงทุกพื้นที่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นพุทธ คริสต์ และอิสลาม เพื่อส่งเสริมชุมชนให้มีการศึกษามีความสุขและมีสุขภาพอนามัยที่ดี คือมีการประชุม สัมมนา อบรมพิเศษ ในชุมชนบ่อยและเสมอๆ จากหน่วยงานที่รับผิดชอบ ให้ทุกคนเห็นประโยชน์ของการศึกษา การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น ขยะ น้ำเสียเป็นต้น ตลอดจนโอกาสที่ได้รับการชดเชยหากเกิดการทำลายทรัพยากรของชุมชนโดยกิจการอื่นนอกชุมชน

๒. การจัดคณะกรรมการของชุมชนชาวพุทธ: ชุมชนชาวพุทธ จัดทำทะเบียนพระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัด การควบคุมทำกิจวัตร และการจัดสวัสดิการภายในวัด สำหรับการจัดคณะกรรมการ เพื่อติดตามแก้ไขปัญหาของชุมชนชาวพุทธ คือกระบวนการมีส่วนร่วม การบูรณาการ ในภาคส่วน การติดตามอย่างต่อเนื่อง คือการบริหารจัดการชุมชนของชุมชน โดยคณะกรรมการที่มีจิตอาสา ผ่านการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้งจากสำนักงานเขตบางรัก กรรมการเหล่านี้อาสาเข้ามาบริหารชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ เช่น ด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน สะอาด ด้านเศรษฐกิจให้ชุมชนมีรายได้ที่พอเลี้ยงตัวและครอบครัว ด้านสังคมให้ชุมชนปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และยาเสพติด ด้านอนาคตให้ชุมชนมีสุขภาพพลามัยที่แข็งแรง และดำรงประเพณีวัฒนธรรมยังยืนต่อไป คือชุมชนทุกชุมชนจะมีคณะกรรมการดำเนินการอยู่แล้ว คือ ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เลขานุการ และกรรมการ เมื่อภาครัฐมีนโยบายอย่างไร ส่งการลงมา หรือชุมชนอื่นๆ มีกิจกรรมอะไร ทุกชุมชนก็ต้องร่วมมือร่วมใจกัน ช่วยกันรับทราบ และปฏิบัติตามอย่างเต็มที่

๓. ผู้ปกครองและผู้นำชุมชนชาวพุทธ: ชุมชนชาวพุทธ ส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน การสงเคราะห์แก่อุบาสก อุบาสิกา ในชุมชนรอบวัด การจัดแหล่งการศึกษาหาความรู้และการบริการข้อมูลภายในวัดสำหรับผู้นำชุมชนชาวพุทธ คือส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมและวันสำคัญของทางศาสนาของแต่ละศาสนาที่ให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น กิจกรรมทำบุญชุมชน เป็น

ประเพณีทุกปี โดยนิมนต์พระสงฆ์ จากวัดมาเจริญพระพุทธมนต์และฉันภัตตาหารเพล กิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา ผู้นำชุมชนชาวพุทธ สนับสนุนการวิจัยและพัฒนา ทำวิจัยร่วมกับ สนับสนุนวิสาหกิจชุมชน การบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน การสร้างผู้ประกอบการใหม่ ร่วมสร้างผลิตภัณฑ์ของชุมชนจากความหลากหลายทรัพยากรและศักยภาพของชุมชน สนับสนุนทั้งในรูปเงินลงทุน โอกาสทางการตลาด องค์ความรู้ โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

๔. การกำกับดูแลชุมชนชาวพุทธ: ชุมชนชาวพุทธ มีการแต่งตั้งไวยาวัจกร เพื่อส่งเสริมความสามัคคี จิตสำนึกของคนรักชุมชน และความเข้าใจในความแตกต่างระหว่างคน คือชุมชนรวมกลุ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนาฐานข้อมูลชุมชน กำหนดแนวทางและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนที่ยึดหลักการพึ่งพาตนเองด้วยการคำนึงถึงศักยภาพทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น โดยนำข้อมูลชุมชนมาวิเคราะห์หาปัญหาและสาเหตุ ค้นหาทางออก นำไปทดลองปฏิบัติจริงบนฐานองค์ความรู้และศักยภาพของชุมชน ศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเครือข่าย และจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม ชุมชนร่วมกันริเริ่มและเป็นแกนนำจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่เชื่อมโยงบทบาทระหว่างบ้าน สถาบันศาสนา โรงเรียน การจัดสวัสดิการสังคมภายในชุมชน

ข. การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวคริสต์ในเขตบางรัก

๑. การวางแผนบริหารชุมชนชาวคริสต์: ชุมชนชาวคริสต์ อาจจะมีการจัดการเรียนการสอนพิเศษในวันเสาร์-อาทิตย์ ส่งเสริมสุขภาพอนามัยที่ดีด้วยการทำความสะอาดบริเวณส่วนรวม และให้ทำความสะอาดครัวเรือนของตนเอง ส่งเสริมสุขลักษณะเบื้องต้น กินร้อน ช้อนกลาง ล้างมือ จัดทำโปสเตอร์แนะนำแก่ชุมชน สำหรับชุมชนเขตบางรัก จัดเป็นชุมชนเมือง เป็นย่านธุรกิจการค้า ซึ่งมีโรงเรียน โรงแรม โรงพยาบาล และศาสนสถาน ฯลฯ มีอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นส่วนน้อย เป็นห้างหุ้นส่วน บริษัท และร้านค้าเป็นส่วนใหญ่ การสนับสนุนโรงเรียน โรงพยาบาล และศาสนสถาน ในการบริหารด้านนี้แก่ชุมชน จะช่วยคนในชุมชนได้รับประโยชน์มาก

๒. การจัดคณะกรรมการของชุมชนชาวคริสต์: ชุมชนชาวคริสต์ มีการอยู่ร่วมกันของชุมชน ไม่ว่าศาสนาไหนต่างก็เป็นเพื่อนร่วมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอยู่ในบริเวณเดียวกันในประเทศไทย การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เสริมสร้างมิตรภาพ วัฒนธรรมบ้านใกล้เรือนเคียง มั่นนถือศาสนาต่างกันไม่ใช่อุปสรรค ต่างให้ความเคารพ ยอมรับซึ่งกันและกัน เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ สิ่งที่ไม่ทำ ข้อห้ามและข้อปฏิบัติของศาสนา ศาสนาไม่ใช่กำแพงกัน แต่คุณธรรมที่แต่ละบุคคลปฏิบัติจะนำความสนิทชิดเชื้อกันมากขึ้น คำสอนของศาสนาหล่อหลอมวัฒนธรรม ความรักความเข้าใจ และช่วยเหลือกัน สำหรับการคณะกรรมการเพื่อติดตามแก้ไขปัญหาของชุมชนชาวคริสต์ ควรจะมาจาก

หัวหน้าของกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายกัน ควรจะมีการประชุมปรึกษาปัญหา เพื่อหารือ ติดตามผลในทุกๆ สองสามเดือนเป็นต้น

๓. ผู้ปกครองและผู้นำชุมชนชาวคริสต์: ชุมชนชาวคริสต์ ส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรม คือ คุณธรรมคำสอน ซึ่งเป็นคำสอนของศาสนา จะหล่อหลอมบุคคลให้เป็นศาสนิกที่ปฏิบัติตาม เจริญชีวิต ด้วยหลักธรรมให้ตระหนักถึงบทบาทของตนต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากครอบครัวสู่เพื่อนบ้านใกล้เคียง ผู้นำชุมชนชาวคริสต์ควรจะทำให้ความรู้ความเข้าใจ พิธีกรรมของศาสนาที่มีศาสนิกต่าง ศาสนามาร่วมกันอย่างมีหลักการ ควรจะจัดกิจกรรมส่งเสริมพิธีกรรมแก่ชุมชนทุกสัปดาห์ เช่น ส่งเสริมการสวดมนต์ บทภาวนาเพื่อมวลชน ควรจะมีคำภาวนาเพื่อชุมชนใช้ปฏิบัติตาม ควรจะมีตัวแทนกลุ่มศาสนสัมพันธ์ไปเยี่ยมเยียน หรือกลุ่มจิตอาสา แสดงความยินดีในโอกาสสำคัญ เช่น วันขึ้นปีใหม่เป็นต้น

๔. การกำกับดูแลชุมชนชาวคริสต์: ชนชาวคริสต์ กำกับดูแลชุมชนชาวคริสต์ให้ปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน คือเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และฆราวาสที่ช่วยกันในการอบรม สั่งสอนคริสตชนเป็นประจำอยู่แล้ว นอกจากนั้นส่งเสริมจัดกิจกรรมอบรม หรือแนะนำวิชาชีพเป็นครั้งคราวอย่างต่อเนื่อง เพื่อหล่อหลอมให้เกิดทัศนคติที่ดีอย่างยั่งยืนในทุกหมู่เหล่า คือการทำกิจกรรมสาธารณะ ประโยชน์ร่วมกัน การเสวนากัน การเยี่ยมเยียนกันในโอกาสสำคัญทางศาสนา คือส่งเสริมกิจกรรมแบบต่อเนื่อง มีให้เพียงแค่เป็นครั้งคราวแล้วเลิกรากันไป คือ ผู้นำชุมชนต้องส่งเสริมและสนับสนุนอย่างเต็มที่ในเรื่องของศาสนสัมพันธ์ ควรจัดพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันในวโรกาสสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (๕ ธันวาคม) วันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ (๑๒ สิงหาคม)

ค. การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวอิสลามในเขตบางรัก

๑. การวางแผนบริหารชุมชนชาวอิสลาม: ชุมชนชาวอิสลาม เริ่มลงมือปฏิบัติตามแผนงาน ได้แก่ กำหนดขอบเขตของปัญหาให้ชัดเจน กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมาย กำหนดวิธีการที่จะบรรลุถึงวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนและถูกต้องแม่นยำเท่าที่เป็นไปได้ สำหรับชุมชนชาวอิสลามนั้นให้ความสำคัญต่อการศึกษาดังแต่ระดับปฐมวัย สอดแทรกการเรียนรู้ การอยู่ร่วมกันในสังคม ตั้งแต่เด็กและเยาวชน กำหนดวัตถุประสงค์ของการตรวจสอบ การรวบรวมข้อมูล การพิจารณา กระบวนการทำงาน การรายงาน เสนอผลการประเมินทั้งมาตรการการป้องกันความผิดพลาดหรือความล้มเหลว เช่น รายงานเป็นทางการแบบสมบูรณ์และแบบไม่เป็นทางการวางแผน

๒. การจัดคณะกรรมการของชุมชนชาวอิสลาม: ชุมชนชาวอิสลาม ใช้แนวคิดตามหลักการ ทักษะ วัฒนธรรม แนวทางธรรมชาติ ให้ได้มีการคิด ทบทวน แลกเปลี่ยน นอกจากการให้

ความรู้การศึกษา เพื่อหาทางออกทางเลือกในการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม สำหรับการจัดการคณะกรรมการเพื่อติดตามแก้ไขปัญหาของชุมชนชาวอิสลาม คือคณะกรรมการควรจะมาจากชุมชนส่วนกลางภาครัฐ ร่วมกันและเราหาผู้นำชุมชนบ่อยๆ คือชุมชนควรจะต้องมีความชัดเจนในทุกเรื่อง ที่สำคัญคือต้องมีความจริงใจ ซื่อตรง โปร่งใส ฯลฯ นอกจากนั้น ชุมชนควรจะได้ไปทัศนศึกษาดูงาน ไปเยี่ยมชมการปฏิบัติงาน ในองค์กรหรือหน่วยงานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เพื่อนำประสบการณ์ที่ได้รับไปปรับปรุงหรือเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานในหน่วยงานของตนเอง

๓. ผู้ปกครองและผู้นำชุมชนชาวอิสลาม: ชุมชนชาวอิสลาม ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นจุดแรก ไม่ว่าจะอยู่ในศาสนาใดย่อมมีความต้องการมีพื้นฐานเช่นเดียวกันหมด เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจก่อนว่าทุกคนเป็นมนุษย์เหมือนกัน คุณค่าเท่ากัน สำหรับผู้นำชุมชนชาวอิสลาม มีพิธีกรรมตามหลักศาสนาอิสลาม ในชุมชนฮารุนต้องการผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักการศาสนาอย่างจริงจัง การพัฒนาบุคคล คือการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการทำงานที่ดีขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันจะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพ การอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวอิสลามในเขตบางรักควรจะเริ่มจากการปลูกฝังนักเรียนในพื้นที่ก่อน ให้มีการแวะเวียนไปตามสถานที่ต่างๆ พร้อมมีคนในชุมชนนั้นๆ ร่วมให้ความรู้ ปลูกฝังให้คนในชุมชนรู้จักผิดชอบชั่วดี อะไรถูก อะไรผิด สิ่งต่างๆ ก็จะหายไป

๔. การกำกับดูแลชุมชนชาวอิสลาม: ชุมชนชาวอิสลาม การพัฒนาบุคคลเป็นกระบวนการในการสร้างบรรยากาศในการทำงานที่ดึงเอาศักยภาพของบุคคลมาทำงานให้เกิดประสิทธิภาพ และเกิดความพึงพอใจ การพัฒนาบุคคลจะต้องใช้วิธีการหลายอย่าง เช่น การให้การศึกษา การฝึกอบรมการฝึกทักษะเป็นต้น การพัฒนาบุคคล เพื่อให้องค์กรอยู่รอด และเจริญก้าวหน้า คือการจัดบุคลากรเข้าปฏิบัติงาน เพื่อให้บุคลากรมีโอกาสเจริญก้าวหน้าและพัฒนาตนเอง ผู้บริหารควรจะต้องปฏิบัติ เช่น จัดคนให้ตรงกับงาน บรรจุเข้าทำงานให้ตรงกับระบบการบรรจุ คือระบบการแต่งตั้งตามตำแหน่ง และระบบการแต่งตั้งตามยศ มอบหมายงานให้ทำ ปฐมนิเทศแก่ผู้รับมอบหมายงาน และการประเมินผลงานเป็นต้น การฝึกอบรม คือการพัฒนาบุคลากรด้วยการเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการทำงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานในหน่วยงานหรือองค์กรนั้นมีประสิทธิภาพ

๗. สรุปและข้อเสนอแนะ

การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในชุมชนเขตบางรัก มีแนวคิด มีหลักการ และแนวทางในการอยู่ร่วมกัน ทั้งในชุมชนที่มีวัฒนธรรมมาจากศาสนาเดียวกันและวัฒนธรรมต่างกัน ถึงแม้จะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทั้งด้านศาสนา ภาษา วิถีชีวิตชุมชน แต่ทุกคนก็มีแนวคิด หลักการ

และมีแนวทางอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยการให้การศึกษาส่งเสริมและปลูกจิตสำนึกให้แก่เยาวชน และสมาชิกในชุมชน โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและกัน การสงเคราะห์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในฐานะญาติมิตรและเพื่อนสมาชิกร่วมองค์การเดียวกัน ชุมชนเดียวกัน เขตเดียวกัน ขยายสู่สังคม ประเทศชาติบ้านเมืองที่เราอยู่อาศัยร่วมกัน

ผู้วิจัยเสนอแนะการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยสามารถสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ดังต่อไปนี้

๑.๑ การวางแผนบริหารชุมชน คือประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการศึกษาและรักษาสุขภาพของตนเอง สร้างครอบครัวของคนในชุมชนให้มีความรัก และความเข้าใจกันและกัน จัดกิจกรรมให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วม สำรวจและส่งเสริมสนับสนุน สงเคราะห์ครอบครัวของคนในชุมชนให้สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข

๑.๒ การจัดคณะกรรมการของชุมชน คือแต่งตั้งคณะกรรมการ การประชุมอบรม แก่ พระภิกษุ สามเณร การจัดทำระเบียบปกครอง การจัดทำสมุดเยี่ยม สมุดบันทึกประวัติวัด การควบคุม ทำกิจวัตร และการจัดสวัสดิการภายในวัด สำหรับการจัดคณะกรรมการเพื่อติดตามแก้ไขปัญหา คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยการบูรณาการในทุกภาคส่วน และมีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

๑.๓ ผู้ปกครองและผู้นำชุมชน ส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนและประชาชน การจัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการเผยแพร่ การสงเคราะห์ทางการศึกษาแก่บุคลากร การจัดแหล่งการศึกษาหาความรู้และการบริการข้อมูลสำหรับผู้นำชุมชน ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมและวันสำคัญของทางศาสนาของแต่ละศาสนาที่ให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

๑.๔ การกำกับดูแลชุมชน การดูแลบำรุงดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เสนาสนะ ทะเบียนทรัพย์สินส่วนกลาง บัญชีการเงิน การเก็บรักษาเอกสารสิทธิ์ต่างๆ และการแต่งตั้ง ไวยาวัจกรหรือผู้จัดการประโยชน์ เพื่อส่งเสริมความสามัคคี จิตสำนึกของคนในชุมชน

๒. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ผู้วิจัยสรุปข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนเขตบางรัก กรุงเทพมหานคร ดังต่อไปนี้

๒.๑ การวางแผนบริหารชุมชน ชุมชนเขตบางรัก จัดเป็นชุมชนเมือง เป็นย่านธุรกิจการค้า ซึ่งมีโรงเรียน โรงแรม โรงพยาบาล และศาสนสถาน ฯลฯ มีอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นส่วนน้อย เป็นห้างหุ้นส่วน บริษัท และร้านค้าเป็นส่วนใหญ่ การสนับสนุนโรงเรียน โรงพยาบาล และศาสนสถาน ในการบริหารด้านนี้แก่ชุมชนจะช่วยคนในชุมชนได้รับประโยชน์มาก

๒.๒ การจัดคณะกรรมการชุมชน คือการอยู่ร่วมกันของชุมชนไม่ว่าศาสนาไหนต่างก็เป็นเพื่อนร่วมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอยู่ในบริเวณเดียวกันในประเทศไทย การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เสริมสร้างมิตรภาพ วัฒนธรรมบ้านใกล้เรือนเคียง แม้นับถือศาสนาต่างกันไม่ใช่อุปสรรค ต่างให้ความเคารพ ยอมรับซึ่งกันและกัน เกิดการเรียนรู้และเข้าใจ สิ่งที่เพื่อนไม่ทำ ข้อห้ามและข้อปฏิบัติของศาสนา ศาสนาไม่ใช่กำแพงกัน แต่คุณธรรมที่แต่ละบุคคลปฏิบัติ จะนำความสนิทชิดเชื้อกันมากขึ้น คำสอนของศาสนาหล่อหลอมวัฒนธรรม ความรักความเข้าใจ และช่วยเหลือกัน

๒.๓ ผู้ปกครองและผู้นำชุมชน ต้องมีคุณธรรม ซึ่งเป็นคำสอนของศาสนา จะหล่อหลอมบุคคลให้เป็นศาสนิกที่ปฏิบัติตาม เจริญด้วยหลักธรรมแล้วก็จะตระหนักถึงบทบาทของตนต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากครอบครัวสู่เพื่อนบ้านใกล้เคียง ผู้นำชุมชนควรจะให้ความรู้ความเข้าใจ พิธีกรรมแก่บุคลากรอย่างต่อเนื่อง อย่างมีหลักการ

๒.๔ การกำกับดูแลชุมชน ชุมชนที่อยู่ด้วยกันจากอดีตถึงปัจจุบัน จะเป็นเครื่องยืนยันถึงชีวิตของชุมชนที่อยู่ด้วยกันและเกื้อกูลกัน อาศัยพึ่งพากันในทุกมิติของสังคม สำหรับการดูแลชุมชนให้มีสิทธิเสรีภาพในการปฏิบัติและดำเนินชีวิตตามความเชื่อ เคารพและให้เกียรติพี่น้องต่างศาสนา มีกิจกรรมทางสังคมร่วมกันอย่างมีหลักการ และอย่างมีความสุข

๓. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ควรจะทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

เรื่อง “ความเป็นอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรมเดียวกัน: กรณีศึกษา.....” เพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัญหาอุปสรรค การเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์

เรื่อง “การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม: กรณีศึกษา.....” เพื่อนำมาเปรียบเทียบการเป็นอยู่ในสังคมแห่งการพัฒนาเทคโนโลยีและการสื่อสาร

เอกสารอ้างอิง

กองพุทธศาสนศึกษา. **คู่มือโครงการรักษาศิล ๕**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนา

แห่งชาติ, ๒๕๕๖.

คู่มือสำหรับประชาชน. **ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเขตบาง

รัก, ๒๕๕๘.

เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มนต์ ทองซัซ. **ศาสนาสำคัญของโลกปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

สหธรรมิก, ๒๕๕๕.

วารุณี ภูริสินสีธิ. **ครอบครัวในความหมายใหม่: การค้นหาชีวิตแบบใหม่**. กรุงเทพมหานคร:

ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๖.

สมภาร พรหมทา. **มนุษย์กับศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔.

อานันท์ กาญจนพันธ์, **พหุวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรม**,

กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๖.

ภิกษุกับความสำคัญของการถือนิสสัยในสังคมไทยปัจจุบัน

Monks and the importance of holding Nissaya in Thailand today

พระมหาสัณญา ขนติธมโม (ตรีสวัสดิ์)*
พระมหาดิเดช สติวโร (สุขวัฒนวิติ), ดร.**
ดร.จริยาภรณ์ เจริญชีพ***

บทคัดย่อ

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุถือนิสสัยในสำนักอุปัชฌาย์ กำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสัทธิวิหาริกของตน คอยตักเตือนพร่ำสอนเกี่ยวกับกิริยามารยาทและด้านอื่นๆ เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะพึงเกิดขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันว่า กุลบุตรผู้ที่เข้ามาในพระธรรมวินัย จะได้รับการศึกษาทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ และเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริกที่ตนได้ให้บรรพชาอุปสมบท โดยให้ทั้งสองฝ่ายมีความรู้สึกที่ดีและประพุดต่อกันเสมือนบิดากับบุตร เป็นการสร้างความสามัคคีและความเรียบร้อยดีงามให้เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์

การถือนิสสัยของสัทธิวิหาริกในปัจจุบันนี้ ถือว่ามีความจำเป็นมากในการปกครองดูแลเมื่อเกิดความขัดแย้งหรือเกิดอภิรณห์ขึ้น อุปัชฌาย์สามารถจะแก้ไขปัญหของสัทธิวิหาริกของตนได้โดยง่าย เพราะทั้งสองฝ่ายนั้นมีความเคารพยำเกรงกัน มีความสนิทสนม กลมเกลียวกัน เสมือนบิดากับบุตร ถ้าในปัจจุบันนี้อุปัชฌาย์และคณะสงฆ์ยังคงยึดหลักพระธรรมวินัยในการปฏิบัติแล้ว ก็เชื่อว่าการปกครองดูแลโดยพระศาสดา วิธีแก้ไขปัญหที่ดียที่สุด คือ อุปัชฌาย์ต้องทำหน้าที่คอยอบรมสั่งสอน สอดส่องดูแลพฤติกรรมของสัทธิวิหาริก เพราะจุดนี้ คือ จุดเริ่มต้นของชีวิตนักบวช ถ้าจุดเริ่มต้นตรงนี้ถูกต้องชัดเจน ข้อวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น

คำสำคัญ : การถือนิสสัย, อุปัชฌาย์วัตร, สัทธิวิหาริกวัตร

Abstract

The Buddha allowed the Buddhist monk to hold a precept. Make the preceptor take care of his apostles. Be warned about the behavior and other aspects. To prevent damage. To be sure. That's the way to go. I have been studying both

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

business and introspection. And to create a good relationship between the precepts and the monastic order that they have ordained. Make both parties feel good and behave like father and son. It creates harmony and goodness in the Sangha.

This is the current religion. Considered to be very necessary in governance. When a conflict occurs or a cooperative. The preceptor can easily solve the problem of his own psyche. Because both sides have respect for each other. Intimate with each other as a father and son. If at present the preceptor and the monk continue to adhere to the principles of discipline in practice. The name was taken care of by the Prophet, because this was the beginning of a priest's life. If the beginning is right, this is clear. The practice of the Discipline will be more effective.

Keywords: Holding of Nissaya, Upajjhāyavatta, Saddhivihārikavatta.

๑. บทนำ

ภายหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ทรงมีความประสงค์ที่จะประกาศหลักธรรมที่ได้ตรัสรู้ให้แก่ชาวโลก พระองค์จึงเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์แล้วทรงอุปสมบทให้แก่โกณฑัญญะด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา^๑มีพระดำรัสว่า“เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^๒ ทำให้มีพระรัตนตรัยครบสมบูรณ์ เมื่อมีภิกษุมารุ่งขึ้นโดยลำดับพระองค์จึงทรงดำริให้พระสาวกออกไปประกาศศาสนาตามสถานที่ต่างๆ ครั้นต่อมาเมื่อพระศาสนาแผ่ขยายออกไปจึงเกิดความไม่สะดวกต่อกุลบุตรผู้ใคร่ที่จะออกบวชเพราะจะต้องมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้ทรงประทานการบวชให้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้มีการบวชด้วยไตรสรณคมน์ขึ้น ต่อมาภายหลังทรงให้งดการอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ ทรงอนุญาตให้บวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจาแทน

อนึ่งมีข้อสังเกตว่า นับตั้งแต่พระองค์ทรงประทานการบวชด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจาแล้ว ก็ไม่ทรงอุปสมบทให้แก่ใครๆ อีก ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลโดยทั่วไปเท่านั้น ทั้งนี้ทรงมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่เพื่อว่าพระสงฆ์สาวกจะได้คุ้นเคยกับการปกครองกันเอง ดังจะเห็นได้ว่า “การปกครองตอนต้นๆ ทรงกระทำด้วยพระองค์เองทุกอย่าง ระยะเวลาที่ ๒ ทรงกระทำเองบ้าง ให้พระสาวกช่วยกระทำบ้าง เป็นการแบ่งเบาภาระและฝึกหัดพระสาวกให้สามารถเพื่อจะรับช่วงงานจากพระองค์ ครั้นถึงตอนปลายๆ ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้หมู่พระสงฆ์สาวกในการอุปสมบท

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

เป็นทำนองว่าบิดามารดาอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้รู้การรู้งาน บั้นปลายชีวิตก็มอบทรัพย์สมบัติให้”^๒ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะดับขันธปรินิพพาน พระองค์ทรงเน้นย้ำให้ยึดเอาพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดงแล้วบัญญัติแล้วนั้นแหละจะเป็นตัวแทนของพระองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระสงฆ์สาวกก็ยึดหลักธรรมวินัยมาจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ

ในสังคมสมัยไทยปัจจุบัน ระบบการปกครองสังคมก็เปลี่ยนไป บทบาทการทำหน้าที่ระหว่างอุปชฌาย์กับสัทธิวิหาริกก็เปลี่ยนไปด้วย เนื่องจากก่อนบวชอุปชฌาย์กับสัทธิวิหาริกไม่มีความคุ้นเคยกัน อยู่กันคนละวัด เนื่องจากในตำบลหนึ่งจะมีอุปชฌาย์เพียงรูปเดียว คือ เจ้าคณะตำบล ทำให้การคัดกรองกุลบุตรที่เข้ามาบวชได้บุคคลที่ไม่มีคุณภาพ เช่น มีลักษณะเป็นกะเทย ติดยาเสพติด หลบหนีคดี มีความผิดทางกฎหมาย เป็นโรคเอดส์ เป็นโรคประสาท หรือเป็นโรคที่มีสุขภาพร่างกายไม่สมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น จึงเป็นเหตุนำภาระมาให้ผู้ที่อยู่ในวัด หรือถ้าอยู่วัดเดียวกันก็ไม่ค่อยได้มีเวลาดูแลกัน วัตรปฏิบัติที่เรียกว่า อุปชฌาย์วัตรกับสัทธิวิหาริกวัตรจึงไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่ ปัจจุบันอุปชฌาย์จำนวนไม่น้อยไม่ได้ทำหน้าที่ของความเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมอย่างสมบูรณ์ ตรงส่วนนี้เองจึงทำให้ไม่ได้ทำวัตรปฏิบัติต่อกันตามพุทธประสงค์

บทความนี้ผู้เขียนต้องการจะกล่าวถึงการถือนิสสัยของสัทธิวิหาริกซึ่งประกอบด้วยวัตรที่ควรปฏิบัติต่ออุปชฌาย์ และอุปชฌาย์ควรปฏิบัติต่อสัทธิวิหาริก ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเพื่อความสนิทสนมกลมเกลียว เสมือนบิดากับบุตร โดยจะกล่าวถึงความเป็นมา ข้อปฏิบัติในแง่มุมต่างๆ และจะวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาการถือนิสสัยของภิกษุในปัจจุบัน และเสนอแนะแนวทางเพื่อแก้ปัญหาของการไม่ถือนิสสัยของพระภิกษุ ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

๒. ความหมายของการถือนิสสัยของพระภิกษุ

๒.๑ ความหมายของคำว่า “นิสสัย”

คำว่า นิสสัย แปลว่า เป็นที่อาศัย, เป็นที่พึ่ง, การปกครอง, การคุ้มครอง ดังบทวิเคราะห์ว่า นิสสัย น วสตีติ นิสสัยโย ผู้เป็นที่อาศัยอยู่ (นิ บทหน้า สิ ธาตุในความหมายว่าอยู่ อ ปัจจัย, แปลงอิ เป็น ย)^๓

นิสสัย มี ๓ อย่างด้วยกัน คือ

๑. นิสสัย ที่พึ่ง, ที่อาศัย เช่น ขอนิสสัยในการอุปสมบท คือ กล่าวคำขอรับรองต่ออุปชฌาย์ในพิธีอุปสมบท ขอให้ท่านเป็นที่พึ่ง ที่อาศัยของตน ทำหน้าที่ปกครองสั่งสอนให้การศึกษาอบรมต่อไป

^๒ สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^๓ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖๗.

อาจารย์ผู้ให้นิสัย คือ อาจารย์ผู้รับที่จะทำหน้าที่เป็นที่พึ่ง ที่อาศัยปกครองแนะนำในการศึกษาอบรม คำบาลีว่า “นิสสัย” ในภาษาไทย เขียน นิสสัย หรือ นิสัย ก็ได้ ^๔

๒. นิสสัย ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานเภสัช

๓. นิสสัย ความประพฤติกี่เคยชิน เช่น ทำจนเป็นนิสัย

สรุปความว่า คำว่า “นิสสัย” มีความหมายหลายนัยด้วยกัน คือ การขอนิสัยในการอุปสมบทของกุลบุตรผู้มีศรัทธาออกบวช, ปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต, และความประพฤติจนเคยชินที่ทำจนติดเป็นนิสัย แต่ในบทความนี้ หมายถึงเฉพาะการขอนิสัยของกุลบุตรที่อุปสมบทแล้วจากอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ เพื่อให้ท่านได้ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองดูแลอบรมสั่งสอนให้ถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย เพื่อความเรียบร้อยดีงามของหมู่คณะ

๒.๒ ความหมายของคำว่า “การถือนิสัย”

การถือนิสัย คือ การขออยู่ในปกครองหรือขอให้เป็นที่พึ่งในการศึกษา เป็นวัตรปฏิบัติที่พระสงฆ์ปฏิบัติให้เป็นแบบเดียวกันและสม่ำเสมอ ควรประพฤติในกาลนั้นๆ ในกิจนั้นๆ แก่บุคคลนั้น แสดงถึงฐานะและความเป็นเอกภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่บุคคลผู้พบเห็น อย่างในพิธีอุปสมบทมีการถือนิสัยที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันนี้ การขอนิสัยถืออุปชฌาย์เป็นบุพกิจตอนหนึ่งของการอุปสมบท ก่อนจะทำการสอนซ้อม ถามตอบอันตราสิกขธรรมในท่ามกลางสงฆ์ “การขอนิสัยนั้น แปลว่าการขอยุ่ด้วย คำว่า นิสสัย แปลว่า การอยู่อาศัย คือ เข้ามาอยู่เพื่อจะได้อาศัย ให้เป็นผู้ดูแลในการศึกษาอบรม คำว่า อาศัย ในที่นี้ไม่ใช่อาศัยที่อยู่เฉยๆ แต่อาศัยอยู่ด้วยเพื่อให้ได้โอกาสในการที่จะศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา”^๕

ภิกษุณวกะถ้าไม่ได้อยู่ในปกครองของอุปัชฌาย์ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ นิสัยระงับ เช่น อุปัชฌาย์ไปอยู่เสียที่อื่น ต้องถือภิกษุอื่นเป็นอาจารย์และอาศัยท่านแทน วิธีถืออาจารย์ก็เหมือนกับวิธีถืออุปัชฌาย์เปลี่ยนแต่คำของว่า “อาจริโย เม ภนเต โหติ, อายสมโต นิสาย วจณามิ ขอท่านจงเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักอยู่อาศัยท่าน”^๖

สรุปความว่า การถือนิสัยของพระภิกษุเป็นธรรมเนียมที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ในพระวินัยซึ่งมีความจำเป็นมาก พระภิกษุผู้ยังอยู่ในเขตเป็นนวกะคือพรรษายังไม่พ้น ๕ จะต้องถือนิสัยในอุปัชฌาย์ หรือพระภิกษุผู้ใหญ่ในสำนักที่ตนเข้าไปอาศัยอยู่ เพื่อให้ท่านได้ทำหน้าที่เป็น

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๑.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพ มหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๒.

ผู้ปกครองดูแลอบรมสั่งสอนให้การศึกษาทั้งด้านวิชาความรู้และจรณะความประพฤติ เพื่อให้สหวิหาริกได้เจริญงอกงามไพบูลย์ในหลักสัจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

๓. ความเป็นมาการถือินิสสัยของพระภิกษุ

๓.๑ การเป็นอยู่ของภิกษุและสามเณรในยุคแรก

การบวชในระยะแรกๆ นั้น พระพุทธองค์ทรงประทานโดยพระองค์เอง เมื่อพระสงฆ์สาวกได้จาริกเผยแผ่ธรรมไปยังที่ต่างๆ ที่ห่างไกลออกไป และมีผู้ที่ศรัทธามาขอบวชเป็นจำนวนมาก เหล่าพระสงฆ์สาวกก็ต้องมาเข้าเฝ้าพระองค์เพื่อประทานการบวชให้ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นถึงความยุ่งยากที่เกิดขึ้น จึงทรงอนุญาตให้เหล่าพระสงฆ์สาวกเป็นผู้ทำการอุปสมบทให้โดยตรงด้วยไตรสรณคมน์คือการถึงพระรัตนตรัย ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่า “ภิกษุทั้งหลาย พึงให้บรรพชา พึงให้อุปสมบทอย่างนี้ ในเบื้องต้น พึงให้กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาและมุ่งอุปสมบท ปลงผมและหนวด ให้ครองผ้ากาสายะ ให้ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ให้กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย ให้นั่งกระโห้ง ให้ประนมมือแล้วสั่งว่า ‘เธอจงกล่าวอย่างนี้’ แล้วให้ว่าสรณคมน์”^๗ ต่อมาทรงมอบหน้าที่การอุปสมบทให้เหล่าพระสงฆ์ด้วยวิธีอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรม

๓.๒ มูลเหตุของการบัญญัติให้ถือินิสสัย

ในระยะแรกๆ นั้น พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงกำหนดให้ภิกษุใหม่ถือินิสสัยในอุปัชฌาย์ จึงทำให้ภิกษุใหม่ไม่มีใครคอยตักเตือนพร่ำสอน นุ่งห่มไม่ก็เรียบร้อย กิริยามารยาทก็ไม่เหมาะสม คนทั้งหลายพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “โฉนสมณะ เชื้อสายศากยบุตรทั้งหลาย จึงนุ่งห่มไม่เรียบร้อย มีมารยาทไม่สมควร ส่งเสียงดังในโรงฉัน เหมือนพวกพราหมณ์ในสถานที่เลี้ยงพราหมณ์ฉะนั้นเล่า”^๘ เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ยินคนเหล่านั้นกล่าวตำหนิ ประณาม โพนทะนา จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ แล้วทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายจนทราบตามความเป็นจริง ทรงตำหนิภิกษุเหล่านั้นโดยประการต่างๆ ทรงแสดงธรรมีกถาให้เหมาะสมให้คล้อยตามกับเรื่องแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสหวิหาริกฉันบุตร สหวิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสหวิหาริกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพฤติกุลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้”^๙

วิธีปฏิบัติในการถือินิสสัยสมัยพุทธกาล ในพระวินัยปิฎกพระพุทธองค์ทรงกำหนดวิธีถือพระอุปัชฌาย์เพื่อเป็นแนวทางแก่สหวิหาริก มีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

^๘ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๗๙-๘๐.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

๑. สัทธีวิหาริกพึงห้ามอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้า นั่งกระโหย่งประนมมือกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าเถิด ท่านผู้เจริญ ท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าเถิด ท่านผู้เจริญ ท่านจงเป็นอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าเถิด”

๒. อุปัชฌาย์ให้สัทธีวิหาริกรู้ด้วยกาย ให้รู้ด้วยวาจา หรือให้รู้ด้วยกายและวาจาว่า “ดีละ” ว่า “เบาใจละ” ว่า “ชอบแก่อุบายละ” ว่า “สมควรละ” หรือว่า “จงประพฤติปฏิบัติให้น่าเลื่อมใส” อุปัชฌาย์ชื่อว่าเป็นผู้ที่สัทธีวิหาริกถือแล้ว^{๑๐}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ในองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงเป็นไปในลักษณะอุปัชฌาย์ปกครองสัทธีวิหาริก ดังบิดากับบุตร ต่างมีความเมตตาเคารพรักใคร่ มีความเคารพ ยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกัน และเป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพศาลในธรรมวินัยนี้

๔. ประเภทของการถือนิสสัยของพระภิกษุ

๔.๑ การถือนิสสัยของพระภิกษุใหม่ (พรรษาไม่พ้น ๕)

ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์เพียงแห่งเดียว ทั้งฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน ถูกพวกมณุษย์ทั้งหลายพากันตำหนิติเตียน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงรับสั่งให้พระอาณนที่ไปแจ้งให้ภิกษุทั้งหลายทราบว่า พระองค์ทรงประสงค์จะเสด็จจาริกไปยังทักขิณาคิริชนบท ท่านผู้ใดมีความประสงค์ ท่านผู้นั้นจงมา ภิกษุทั้งหลายเรียนชี้แจงพระอาณนที่ว่า พระองค์ทรงบัญญัติให้ภิกษุถือนิสสัยอยู่ ๑๐ พรรษา จึงทำให้พระองค์เสด็จไปยังทักขิณาคิริชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนน้อย จึงได้ตรัสเรียกพระอาณนที่มาสอบถามว่า ภิกษุสงฆ์จำนวนน้อย เพราะเหตุไร ท่านพระอาณนที่จึงกราบทูลให้ทรงทราบ หลังจากนั้นพระองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถถือนิสสัยอยู่ ๕ พรรษา ให้ภิกษุผู้ไม่ฉลาดถือนิสสัย อยู่จนตลอดชีวิต”^{๑๑} นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดงถึงคุณสมบัติของภิกษุผู้ที่ต้องถือนิสสัย จะพึงอยู่โดยไม่ต้องถือนิสสัยไม่ได้ กล่าวโดยสรุป มีดังต่อไปนี้

๑. ไม่ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นอเสชะ
๒. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา หิริ โอตตปปะ เป็นผู้เกียจคร้าน เป็นผู้มีสติพินเพื่อน
๓. เป็นผู้มีสลวิบัติ เป็นผู้มีความวิบัติ เป็นผู้ที่มีทวิวิบัติ ได้ยินได้ฟังน้อย มีปัญญาทรม
๔. ไม่รู้จักอาบัติ อนาคต อาบัติเบา อาบัติหนัก จำปาติโมกข์ทั้งสองโดยพิสดารไม่ได้ดี จำแนกไม่ได้ดี ไม่คล่องแคล่วดี วินิจฉัยโดยสุตตะโดยอนุพยัญชนะไม่ได้ดี มีพรรษาหย่อน ๕^{๑๒}

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔-๖๕/๗๙-๘๒.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๗.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๓-๑๐๔/๑๕๗-๑๖๔.

คุณสมบัติของภิกษุที่กล่าวมาข้างต้นนี้ คือ คุณสมบัติของภิกษุผู้ที่ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ยังต้องถือนิสสัยในสำนักของอุปัชฌาย์อาจารย์ เพื่อให้ท่านคอยอบรมพร่ำสอนในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับ พระธรรมวินัยและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสมณะ จะพึงอยู่โดยไม่ต้องถือนิสสัยไม่ได้ เพราะจะทำให้ เกิดความเสียหายต่อหมู่คณะ ทำให้คนที่ไม่เลื่อมใสให้ไม่เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่ก็จะกลายเป็น อื่นไป

๔.๒ การถือนิสสัยกรณีพิเศษ (พรรษาพัน ๕ แต่ไม่สามารถดูแลตัวเองได้)

ภิกษุผู้มีพรรษารับ ๕ แล้ว แต่ยังไม่ฉลาดไม่สามารถในการรับผิดชอบตัวเองได้ ก็ยังคง ต้องถือนิสสัยต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมีคุณสมบัติเพียบพร้อมบริบูรณ์ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถถือนิสสัยอยู่ ๕ พรรษา ให้ภิกษุผู้ไม่ฉลาดถือนิสสัยอยู่จนตลอดชีวิต”^{๓๓}

ในกรณีเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นสัพพัญญูมองเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้น ทรงใช้ระบบการตรวจสอบคัดกรองบุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกของพระสงฆ์ และเมื่อเข้ามาแล้วถ้ามี คุณสมบัติที่ยังไม่พร้อม ไม่สามารถดูแลตัวเองได้ก็ต้องให้ผู้อื่นดูแลไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมีคุณสมบัติที่ เหมาะสม สมควรที่จะไม่ต้องถือนิสสัย หรือถ้ายังไม่ฉลาดไม่สามารถก็ต้องถือนิสสัยไปจนตลอดชีวิต กล่าวโดยสรุปการถือนิสสัย มีประโยชน์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อตัวของพระภิกษุเอง ๒. เพื่อตัวของ อุปัชฌาย์ ได้มีโอกาสสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธิวิหาริก ๓. ประโยชน์แก่หมู่คณะ

๕. ข้อวัตรปฏิบัติในการถือนิสสัยของภิกษุ

๕.๑ ข้อวัตรขณะถือนิสสัยในสำนักอุปัชฌาย์

พระพุทธองค์ทรงอนุญาตอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธิวิหาริกวัตรที่พึงปฏิบัติต่อกัน โดยมีมุ่งหมาย เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธิวิหาริก ความสามัคคีในหมู่สงฆ์ ถ้าต่างฝ่ายต่างมีความ เมตตาเคารพรักใคร่ มีความเคารพ ยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกัน และเป็นกัลยาณมิตรต่อกันแล้ว ความเจริญงอกงามไปพลุลยในธรรมวินัยนี้จักเกิดมีได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) อุปัชฌาย์วัตร

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กำหนดข้อปฏิบัติที่สัทธิวิหาริกพึงประพฤติโดยชอบใน อุปัชฌาย์ กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้ คือ

๑. พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถวายข้าวต้ม เป็นต้น
๒. ถ้าอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน พึงเรียน ต้องการจะให้สอบถามอรรถ พึงสอบถาม
๓. ถ้าอุปัชฌาย์เกิดความไม่ยินดี เกิดความรำคาญ เกิดความเห็นผิด สัทธิวิหาริกพึงช่วย ระงับ บรรเทา ให้สละเสีย หรือพึงบอกให้ภิกษุอื่นช่วยแสดงธรรมกถาแก่อุปัชฌาย์

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๓/๑๕๗.

๔. ถ้าอุปัชฌาย์ต้องอาบัติหนัก สัทธิวาริกรพึงทำการชวนขวายเป็น สงฆ์พึงให้ปริวาส พึงชักอุปัชฌาย์เข้าหาอาบัติเดิม พึงให้มานัต พึงอัฏฐานอุปัชฌาย์

๕. ถ้าสงฆ์จะทำการ เช่น ตัชฌนียกรรม เป็นต้น แก่อุปัชฌาย์ สัทธิวาริกรพึงชวนขวายเพื่อไม่ให้สงฆ์ทำการหรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา

๖. ถ้าไม่บอกลาอุปัชฌาย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงไปต่างถิ่น

๗. ถ้าอุปัชฌาย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต รอนกว่าอุปัชฌาย์นั้นจะหาย^{๑๔}

สรุปความว่า การกระทำอุปัชฌาย์วัตรนี้เป็นหน้าที่ที่สัทธิวาริกรต้องใส่ใจและรับผิดชอบให้ความสำคัญเสมอเหมือนว่าท่านเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดบนโลกนี้ พระอุปัชฌาย์นั้นคือผู้นำชีวิตและจิตใจของสัทธิวาริกรเข้าสู่ร่มเงาแห่งธรรมะ ตั้งแต่ระดับต้นจนสูงสุด หากขาดอุปัชฌาย์แล้วโอกาสที่สัทธิวาริกรจะปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าถึงผลสำเร็จนั้น อาจเป็นสิ่งที่ทำได้โดยยาก อุปัชฌาย์จึงถือว่าเป็นบุคคลต้นแบบในการฝึกหัดพัฒนาตนให้ได้รับความสุขสงบเย็น

๒) สัทธิวาริกรวัตร

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กำหนดข้อปฏิบัติที่อุปัชฌาย์พึงประพฤติชอบในสัทธิวาริกรกล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้ คือ

๑. อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธิวาริกรด้วยอุทเทส ปริจจณา โอวาทและอนุศาสน์

๒. อุปัชฌาย์พึงถวายบาตร จีวร บริขาร แก่สัทธิวาริกร

๓. ถ้าสัทธิวาริกรเกิดความไม่ยินดี เกิดความรำคาญ เกิดความเห็นผิด อุปัชฌาย์พึงช่วยระงับ บรรเทา พึงให้สละเสีย หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ แสดงธรรมกถาแก่สัทธิวาริกร

๔. ถ้าสัทธิวาริกรต้องอาบัติหนัก อุปัชฌาย์พึงทำการชวนขวายเป็น สงฆ์พึงให้ปริวาส พึงชักเข้าหาอาบัติเดิม พึงให้มานัต พึงอัฏฐาน แก่สัทธิวาริกร

๕. ถ้าสงฆ์จะทำการ เช่น ตัชฌนียกรรม เป็นต้น แก่สัทธิวาริกร อุปัชฌาย์พึงชวนขวายเพื่อไม่ให้สงฆ์ทำการหรือพึงเปลี่ยนไปเป็นโทษเบา

๖. ถ้าสัทธิวาริกรเป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต รอนกว่าสัทธิวาริกรจะหาย^{๑๕}

สรุปความว่า หน้าที่ของอุปัชฌาย์ที่มีต่อสัทธิวาริกร คือ การให้การศึกษา ช่วยอนุเคราะห์สงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ปกป้องคุ้มครองในยามเกิดความเปื้อนหนายในการประพฤติพรหมจรรย์หรือต้องอธิกรณ์ และพยาบาลในเวลาที่สัทธิวาริกรอาพาธ จนกว่าจะหายหรือจะมรณภาพ พระพุทธองค์ประสงค์ให้อุปัชฌาย์มีน้ำใจต่อสัทธิวาริกรก่อให้เกิดความรักใคร่สนิทสนมเคารพยำเกรงประพฤติต่อกันเสมือนบิดากับบุตร ทำให้สัทธิวาริกรพร้อมที่จะรับฟังคำสอนด้วยศรัทธา

๕.๒ เหตุให้การถอนนิสัยของภิกษุระงับ

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๘.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘-๙๒.

ภิกษุจะถ้าไม่ได้อยู่ในปกครองของอุปัชฌาย์ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้นิสสัยจะรับต้องถือภิกษุอื่นเป็นอาจารย์แทน หรือในช่วงที่สัทธินิหาริกถูกอุปัชฌาย์ประณาม นิสสัยของสัทธินิหาริกก็จะรับเป็นการชั่วคราว หรือในกรณีที่สัทธินิหาริกมีคุณสมบัติบริบูรณ์ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ก็ไม่ต้องถือนิสสัยในอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ต่อไป มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) นิสสัยจะรับจากอุปัชฌาย์

ในขณะที่ภิกษุถือนิสสัยในสำนักของอุปัชฌาย์อยู่ การถือนิสสัยของภิกษุจะรับได้ในกรณีที่อุปัชฌาย์หลักไปบ้าง สึกเสียบ้าง มรณภาพบ้าง ไปเข้ารีตเดิยรลียบ้าง ภิกษุทั้งหลายไม่รู้ว่ นิสสัยจะรับ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งว่ “ภิกษุทั้งหลาย นิสสัยจะรับจากอุปัชฌาย์ ๕ ประการเหล่านี้ คือ ๑. อุปัชฌาย์หลักไป ๒. อุปัชฌาย์สึก ๓. อุปัชฌาย์มรณภาพ ๔. อุปัชฌาย์ไปเข้ารีตเดิยรลีย ๕. อุปัชฌาย์สังขัคบ”^{๑๖}

สรุปความว่ มีวินัยกำหนดไว้ด้วยว่ ถ้าบวชไปแล้วอยู่กับอุปัชฌาย์ไม่ได้ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง นิสสัยของภิกษุจะรับจากอุปัชฌาย์ พระองค์ทรงอนุญาตให้ถือนิสสัยในสำนักของอาจารย์ต่อไปหาพระภิกษุที่มีคุณสมบัติและอายุพรรษาในระดับเดียวกับอุปัชฌาย์ แล้วไปขออยู่กับท่านโดยขอ นิสสัยใหม่ ข้อวัตรปฏิบัติก็คล้ายๆ กับอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินิหาริกวัตร

๒) การประณาม

อย่างไรก็ตาม แม้มีการบัญญัติอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรให้ปฏิบัติต่อกันแล้ว แต่ปรากฏว่ มีภิกษุบางรูปไม่ยอมประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระอุปัชฌาย์ พระพุทธองค์จึงมีพุทธานุญาตให้ทำการประณาม ซึ่งมีข้อกำหนดโดยสรุปว่

“พระผู้มีพระภาคทรงปรบอบัติแก่สัทธินิหาริกผู้ไม่ประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ของตน ทรงอนุญาตให้อุปัชฌาย์พึงประณามสัทธินิหาริก เมื่อสัทธินิหาริกถูกประณามแล้ว ก็ยังไม่ยอมขอขมาอุปัชฌาย์ ต้องอาบัติทุกกฏ แต่ถ้าอุปัชฌาย์ไม่รับการขอขมาจากสัทธินิหาริกก็ต้องอาบัติทุกกฏ แต่อุปัชฌาย์ประณามสัทธินิหาริก ผู้ประพฤติชอบแล้ว อุปัชฌาย์ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๗}

พระอุปัชฌาย์พึงประณามสัทธินิหาริกผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

(๑) ไม่มีความรักอย่างย้งในอุปัชฌาย์	(๒) ไม่มีความเลื่อมใสอย่างย้งในอุปัชฌาย์
(๓) ไม่มีความละอายอย่างย้งในอุปัชฌาย์	(๔) ไม่มีความเคารพอย่างย้งในอุปัชฌาย์
(๕) ไม่มีความหวังดีอย่างย้งในอุปัชฌาย์	

พระอุปัชฌาย์ไม่พึงประณามสัทธินิหาริกผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

(๑) มีความรักอย่างย้งในอุปัชฌาย์	(๒) มีความเลื่อมใสอย่างย้งในอุปัชฌาย์

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๓/๑๒๒.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๒-๙๕.

- (๓) มีความละเอียดอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์ (๔) มีความเคารพอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์
(๕) มีความหวังดีอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์^{๑๘}

สรุปความว่า การประณามในที่นี้ ไม่ใช่พระอุปัชฌาย์ทำเพื่อความสะใจหรือกระทำด้วยอคติ ๔ แต่หมายถึง การไม่คบหา เช่น ประณามด้วยการห้ามไม่ให้เข้ามาหา ไม่ให้มาทำการอุปัชฌา หรือให้ชนบริหารออกไปจากที่อยู่ ทั้งนี้เพื่อให้สหวิริยาริกเกิดความสำนึกในสิ่งที่ตนเองได้กระทำแล้ว ยอมขอขมาโทษ การประณามนั้นต้องทำอย่างระมัดระวังและรอบคอบ

๓) ภิกษุผู้พ้นจากการถือนิสสัย

คุณสมบัติของภิกษุที่ไม่ต้องถือนิสสัยนั้น เมื่อก้าวโดยสรุปมีดังต่อไปนี้

๑. ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นอเสขะ
 ๒. เป็นผู้มีศรัทธา หิริ โอตตัปปะ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เป็นผู้มีสติตั้งมั่น
 ๓. เป็นผู้ไม่มีสัลลวิบัติ ไม่มีอาจารวิบัติ ไม่มีทัญญวิบัติ ได้ยิน ได้ฟังมาก มีปัญญา
 ๔. รู้จักอาบัติอนาบัติ อาบัติเบาอาบัติหนัก จำปาติโมกข์ทั้งสองโดยพิสดารได้ดีจำแนกได้ดี
- คล่องแคล่วดี วินิจฉัยโดยสุตตะโดยอนุพยัญชนะได้ดี มีพรรษาครบ ๕ หรือมีพรรษาเกิน ๕^{๑๙}

เมื่อพระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยมีคุณสมบัติตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว คือ มีพรรษาครบ ๕ หรือ เกิน ๕ มีคุณธรรมตามที่ทรงกำหนดไว้ จึงเป็นผู้สมควรที่จะอยู่โดยปราศจากอุปัชฌาย์อาจารย์ ไม่ต้องถือนิสสัยสามารถปกครองดูแลตนเองได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ และยังเป็นบุคคลต้นแบบที่สามารถในการแนะนำบุคคลอื่นให้ประพฤติปฏิบัติตามต่อไปได้

๖. สภาพปัญหาการถือนิสสัยของภิกษุในปัจจุบัน

๖.๑ สหวิริยาริกไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับอุปัชฌาย์

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยประสบปัญหาในด้านคุณภาพของอุปัชฌาย์ ส่วนใหญ่มักไม่มีเวลาทุ่มเทในการอบรมดูแลสหวิริยาริกและทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์ตามหลักการในพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้อง เพราะต้องใช้เวลาส่วนมากไปกับการบริหารงานคณะสงฆ์ เมื่อบวชแล้วพระภิกษุส่วนมากก็ไม่ได้พำนักอยู่ในวัดเดียวกันกับอุปัชฌาย์ เนื่องจากในตำบลหนึ่งมักจะมีอุปัชฌาย์เพียงรูปเดียว คือ เจ้าคณะตำบล “ในความเป็นจริงผู้ที่อุปสมบทตามประเพณีในระยะสั้นจะได้พบอุปัชฌาย์แค่เพียง ๒ วันเท่านั้น คือวันที่ได้รับการอุปสมบท และจะพบอุปัชฌาย์อีกครั้งก็เมื่อวันที่ไปลาอุปัชฌาย์ในตอน

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๕.

^{๑๙} ตูรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๓-๑๐๔/๑๕๗-๑๖๔.

ตนจะทำการลาสมณเพศเท่านั้น”^{๒๐} การทำหน้าที่ระหว่างอุปชฌาย์วัตรกับสัทธินิหาริกวัตรจึงไม่สามารถกระทำได้อย่างเต็มที่

๖.๒ อุปชฌาย์ไม่เอาใจใส่ในการดูแลสัทธินิหาริก

สมเด็จพระมหาธีรราชกร (นิยม) ได้วิเคราะห์ปัญหาของอุปชฌาย์ในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

๑. ปัจจุบันอุปชฌาย์มุ่งจะได้สัทธินิหาริกมากๆ แข่งขันกันบวช ไม่ได้พิจารณาว่าเหมาะสมถูกต้องกับกฎระเบียบ และไม่คอยตรวจตราความประพฤติของ สัทธินิหาริก
๒. อุปชฌาย์ไม่มีการสังวรระมัดระวังในการให้การบรรพชาอุปสมบท ไม่ตรวจสอบภูมิหลังหรือประวัติของผู้จะบวชอย่างชัดเจน
๓. อุปชฌาย์เน้นไปในทางลาภสักการะ
๔. อุปชฌาย์ไม่เอาใจใส่สัทธินิหาริก บวชแล้วปล่อยปละละเลย ไม่คอย ดูแลสุขทุกข์ตลอดถึงความประพฤติและไม่คอยว่ากล่าวตักเตือนสัทธินิหาริก^{๒๑}

๖.๓ สัทธินิหาริกไม่สนใจรับฟังคำสอนของอุปชฌาย์

ปัญหาของสัทธินิหาริกไม่สนใจรับฟังคำสอนของอุปชฌาย์ในปัจจุบันนี้มีมากมาย แต่ผู้เขียนได้ประมวลปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วมีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. บวชตามประเพณีไม่ได้บวชด้วยศรัทธา อยู่ไปวันๆ เพื่อรอวันสึก
๒. ไม่ได้กัลยาณมิตรในการแนะนำตักเตือนในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม
๓. ติดเกมส์ ติดโทรศัพท์ และเสพติดต่างๆ จึงทำให้กิจวัตรบกพร่อง

สรุปความว่า ระบบการกลั่นกรองตรวจสอบในปัจจุบันนี้หละหลวมจึงทำให้เกิดปัญหาขึ้น อุปชฌาย์ไม่มีเวลาดูแลสั่งสอน เจ้าอาวาสก็ไม่มีความรู้ และไม่สนใจที่จะดูแลด้วยมัวแต่ไปออกกิจนิมนต์ คนที่บวชมาแล้วไม่ได้รับการกล่อมเกลาก็เลย อยู่สบายกินสบาย เอาแต่นั่งๆ นอนๆ กิจวัตรของพระเณรก็บกพร่อง ไม่ศึกษาเล่าเรียน หรือ ไปเรียนเพื่อให้ครบเวลาที่บางสำนักเรียนกำหนดไว้ หากจะถามว่า เป็นเพราะอะไร ก็ตอบว่า เพราะไม่มีบุคคลต้นแบบในการดำเนินชีวิตตาม

๗. แนวทางการแก้ปัญหาของการไม่ถือนิสสัยของพระภิกษุ

๗.๑ การแก้ปัญหาโดยคณะสงฆ์

^{๒๐} อ้างในผไท นาควัชร, “บทบาทและหน้าที่ของพระอุปชฌาย์ในคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖.

^{๒๑} สมเด็จพระมหาธีรราชกร (นิยม), “ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปชฌาย์” ในเอกสารการประชุมสัมมนาพระอุปชฌาย์, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗-๑๙๘.

การแก้ปัญหาของการไม่ถือนิสสัยของพระภิกษุนั้น ควรทำอย่างเป็นระบบ เริ่มตั้งแต่ระดับ มหาเถรสมาคม เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส และ อุปัชฌาย์หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามลำดับชั้น ดังต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรมีการจัดตั้งโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาสำหรับการ ฝึกอบรมพระอุปัชฌาย์อย่างเป็นระบบประจำจังหวัดทุกจังหวัด และมีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วย

๒. คณะสงฆ์ควรมีการประเมินผลตรวจสอบอย่างเป็นรูปธรรมในการทำงานของ พระอุปัชฌาย์ที่ได้ผ่านการฝึกอบรมและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ไปแล้วในแต่ละเดือนว่า มีการปฏิบัติงานตรงตามเจตนารมณ์ของพระธรรมวินัยหรือไม่ เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง

๗.๒ การแก้ปัญหาโดยอุปัชฌาย์

การปกครองในสมัยนี้ของพระสงฆ์ ไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร เพราะได้กลายมาเป็นการ ปกครองแบบใช้อำนาจ พระลูกวัดจะมีความรู้สึกต่อเจ้าอาวาสแบบเป็นปฏิปักษ์ อย่างน้อยก็รู้สึกว่า เป็นผู้ขัดขวางผลประโยชน์ที่ต้องการ แล้วใจก็ไม่รับ ความสัมพันธ์ที่ดีก็ไม่มี ถ้าจะให้การปกครองได้ผล ที่พึงประสงค์จะต้องรู้ตระหนักในหลักการ กล่าวโดยสรุปดังต่อไปนี้

๑. อุปัชฌาย์ต้องให้สหวิหการึกศึกษาเล่าเรียนเป็นหลัก “การปกครองเป็นเครื่องมือรับใช้ การศึกษา คือเป็นการจัดระบบความเป็นอยู่ความสัมพันธ์และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการศึกษาเพื่อ พัฒนาชีวิตให้เข้าถึงความดีงามและประโยชน์สุขที่สูงขึ้นไป เมื่อครูอาจารย์ปกครองลูกศิษย์ ก็เป็นการ ปกครองด้วยการศึกษา และเพื่อการศึกษา”^{๒๒}

๒. อุปัชฌาย์ต้องคอยสอดส่องดูแลสหวิหการึกอย่างใกล้ชิด “ถ้าหากอุปัชฌาย์ได้ปฏิบัติ หน้าที่ตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและมีศักยภาพ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นตัวช่วยหนุนนำให้ อุปัชฌาย์ได้แนวทางปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง เรื่องการประพฤติผิดพระธรรมวินัยของ พระสงฆ์และเรื่องเลวร้ายต่างๆ ที่มีมักจะเกิดขึ้นแก่พระภิกษุศาสนาก็จะเกิดขึ้นได้โดยยาก”^{๒๓}

๓. อุปัชฌาย์ต้องไม่รับนิมนต์บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ไม่ได้เคยพบเห็นมาก่อนต้อง ให้เจ้าอาวาสหรือผู้ปกครองนำกุลบุตรพบอุปัชฌาย์ด้วยตนเองก่อนอย่างน้อย ๑๕ วัน เพื่อให้อุปัชฌาย์ ได้สอบสวนให้ต้องตามพระธรรมวินัยและกฏมหาเถรสมาคม

๔. อุปัชฌาย์ต้องจัดหลักสูตรการเรียนการสอนพระนวกะให้มีประสิทธิภาพเป็นที่ยอมรับ ทัวไปอาจเป็นหลักสูตร ๑๕ วัน ๑ เดือน หรือ ๓ เดือนเป็นต้น ทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด , ๒๕๕๐), หน้า ๕๑.

^{๒๓} พระครูสมุทรประภากร (เฉลิม ปภังกร), “การพัฒนาศักยภาพของพระอุปัชฌาย์ในเขตปกครอง คณะสงฆ์ภาค ๑๕”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช- วิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๕.

๕. อุปัชฌาย์นับว่าเป็นตัวจักรสำคัญต้องทำหน้าที่ ๓ อย่าง คือ ๑) สร้างเสริม ได้แก่ ช่วยสร้างเสริมพุทธจักรให้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะหน้าที่การอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนา ๒) ดูแลรักษา ได้แก่ สิ่งที่สร้างเสริม แล้วให้อุปัชฌาย์คอยดูแลรักษา เป็นการสร้างครั้งเดียวแต่ต้องดูแลรักษาจนตลอดชีวิตของอุปัชฌาย์ ๓) กำจัดปิดเป่า ได้แก่ คอยกำจัดปิดเป่าสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยแก่พุทธจักร เพื่อสร้างความวัฒนาสภาพแก่พระศาสนา^{๒๔}

๗.๓ การแก้ปัญหาโดยสัทธินาสิก

๑. สัทธินาสิกผู้ที่บวชมาแล้วต้องอยู่กับอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ให้ครบ ๕ พรรษา ถ้าปฏิบัติอยู่กับครูบาอาจารย์ไม่ครบ ๕ พรรษา จะไปไหนตามอำเภอใจที่ไหนไม่ได้เด็ดขาด เพราะยังไม่พ้นนิสสัยของพระผู้บวชใหม่

๒. สัทธินาสิกผู้ที่บวชมาแล้วต้องตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียนตามพระธรรมวินัยและปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรให้สมบูรณ์

๓. สัทธินาสิกผู้ที่บวชมาแล้วให้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักของมรรค ๘ เพื่อให้เกิดมีคุณธรรมขึ้นภายในจิตใจ กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน

สรุปความว่า การแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการไม่ถือนิสสัยของพระภิกษุ ต้องร่วมกันแก้ไขทั้ง ๓ ฝ่าย คือ ๑. ฝ่ายคณะสงฆ์ ๒. ฝ่ายอุปัชฌาย์ ๓. ฝ่ายสัทธินาสิก โดยเน้นพระธรรมวินัยเป็นหลัก นำเอาหลักของอุปัชฌาย์วัตรกับสัทธินาสิกวัตรมาใช้เป็นต้นแบบในการปฏิบัติ เมื่อได้ดำเนินไปในทิศทางอันเดียวกันแล้วปัญหาต่างๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น จะได้ศาสนทายาทที่มีคุณภาพดี

๘. สรุป

การถือนิสสัยในสำนักอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ถือว่ามีความสำคัญมาก อุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นผู้ที่ใกล้ชิดต้องทำหน้าที่ที่อบรมสั่งสอนสัทธินาสิกให้มีคุณภาพ ถ้าผู้ที่บวชอยู่คนละวัดอุปัชฌาย์ต้องหาโอกาสพบปะแนะนำสั่งสอนข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ และมอบหมายให้เจ้าอาวาสดูแลแทน เพราะจุดนี้คือจุดเริ่มต้นของชีวิตนักบวช ถ้าจุดเริ่มต้นตรงนี้ถูกต้องชัดเจน ข้อวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็จะมีประสิทธิภาพ ผู้บวชทุกคนต้องรับรู้ร่วมกันว่า เมื่อบวชแล้วต้องทำอะไร ประพฤติปฏิบัติอย่างไร จึงจะถูกต้องตามพระธรรมวินัย ผู้ที่เป็นอุปัชฌาย์ควรมีความรู้ทางด้านวิปัสสนากรรมฐานเพื่อจะได้แนะนำสั่งสอนพระภิกษุและสามเณรให้เป็นผู้มีอุปนิสัยเรียบร้อยทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ

^{๒๔} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น), ธรรมโมวาท เล่มที่ ๒: โอวาทและคำบรรยายพิเศษในการ

ฝึกซ้อมอบรมและสอบความรู้พระอุปัชฌาย์, (กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

ส่วนสัทธีวาทริกก็ควรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ให้ความเคารพอุปัชฌาย์อาจารย์เสมือนบิดา กับบุตร เมื่อทำได้อย่างนี้ ความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนาก็จะบังเกิดขึ้น

บรรณานุกรม

ผไท นาควัชระ. บทบาทและหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ในคณะสงฆ์ไทย. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-มหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พระครูสมุทรประภากร (เฉลิม ปวงกโร). “การพัฒนาศักยภาพของพระอุปัชฌาย์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **สอนนาถ-สอนจิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวญจำกัด, ๒๕๕๐.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก** ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สิริวัฒน์ คำวันสา. **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทจรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น). **ธรรมโมวาท เล่มที่ ๒: โอวาทและคำบรรยายพิเศษในการฝึกซ้อมอบรมและสอบความรู้พระอุปัชฌาย์**. กาญจนบุรี: สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาธีรราชวร (นิยม). “**ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์**” ในเอกสารการประชุมสัมมนาพระอุปัชฌาย์. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑.

คติชีวิตจากเรื่องพระปฏาจารย์เถรี

The Principle of the Life Study of Phra Patacaratheri

พระมหาศกดิ์ศรี ปุณฺณธโร (เชื้อข่านาญ)*

พระมหาดิเดช สติวโร (สุขวัฒน์วิติ), ดร.**

ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน***

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการเรื่อง คติชีวิตจากเรื่องพระปฏาจารย์เถรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติชีวิตทั้งในส่วนของการประสบความสำเร็จ เหตุให้เกิดทุกข์และได้รับความสุขพร้อมทั้งเหตุให้เกิดความสุข

ผลการศึกษาพบว่า คติชีวิตของพระปฏาจารย์เถรีสรุปได้จากการดำเนินชีวิตในลักษณะ ๕ ด้านดังนี้ ๑) เป็นหญิงไม่ควรใจง่าย คือ เมื่อถึงเวลามีคู่ครองควรที่จะเชื่อฟังคำแนะนำของบิดามารดา ไม่ควรทำตามความต้องการของตนเท่านั้น ๒) ต้องหาสามีที่เหมาะสม คือ การเลือกคู่ครองควรทำตามคำแนะนำของบิดามารดาและพิจารณาไตร่ตรองถึงความเหมาะสมแก่ตน เช่นในด้านตระกูล ฐานะ การศึกษาเป็นต้น ๓) ต้องรู้จักความพลัดพราก คือ การดำรงอยู่บนโลกนี้ จำต้องรู้จักความเป็นจริงของชีวิต เมื่อมีเกิด ก็ต้องมีแก่ เจ็บ ตาย ไปตามธรรมดาของสิ่งมีชีวิต ๔) ต้องรู้จักการแก้ปัญหาด้วยปัญญา คือ เมื่อดำเนินชีวิตไปแล้ว หากมีปัญหาเกิดขึ้น จำต้องมีสติ มีปัญญา แก้ปัญหาให้ถูกทางและถูกต้อง ๕) ต้องรู้จักสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม คือ เมื่อตนเองมีปัญหา มีความสามารถมากกว่าคนอื่น ก็ควรที่จะช่วยเหลือคนอื่น สรุปคติชีวิตของพระปฏาจารย์เถรีมีความผิดพลาดการใช้ชีวิตแล้วแก้ปัญหาด้วยปัญญา อันชอบ หาทางออกจากทุกข์ด้วยปัญญา และช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความสามารถของตน

คำสำคัญ : คติชีวิต, คติธรรม, พระปฏาจารย์เถรี

Abstract

This academic paper on the Principle of the life of Phra Patacaratheri had the objectives to study the principle of life in the aspects of the experience of suffering, the cause of suffering, the attainment of happiness, and the cause of happiness.

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*** อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

According to the results of the study, the life principle of Phra patacaratheri can be concluded in five aspects: 1) not being a credulous woman, when one has a partner in life, it is necessary to listen to parents' advices rather than following one's own heart; 2) finding an appropriate husband should select a life partner according to parents' advices and by taking into consideration the appropriateness to oneself, such as the aspects of family, status, and education; 3) recognizing the nature of partition, it is necessity to acknowledge the truths of life when living in this world – the fact that birth, old age, sickness, and death are the nature of living things; 4) should solve problems with intellects when one has lived through life and in case problems occur, one should have the consciousness and intellect to solve the problem correctly and precisely; and 5) creating benefits for the society, when one has higher levels of intellect and competence than others. In conclusion, the life principle of Phra Patacaratheri involves making a mistake in life, solving a problem and finding a solution to the suffering with an intellect, and helping other people with one's own ability.

Keywords: Principle of life, Principle of dharma, Phra Patacaratheri

๑. บทนำ

มนุษย์แต่ละคนที่เกิดขึ้นมาบนโลกนี้มีวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน บางคนมีโอกาสใช้ชีวิตในแบบที่ตนต้องการ ในขณะที่บางคนจำเป็นที่จะต้องดำเนินชีวิตในแบบที่คนอื่นต้องการ ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใดก็ตามพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็จะเป็นเช่นนี้ มนุษย์ทุกคนกำเนิดบนโลกนี้ด้วยกรรมของตน^๑ และมีการดำเนินไปด้วยผลแห่งกรรมของตนเช่นกัน จะดีหรือไม่ดีก็ตามขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละบุคคล ตามความเป็นจริงแล้ว แม้ว่าบางคนมีประกอบกรรมที่ไม่ดี แต่เป็นกรรมดาที่มีความปรารถนาผลที่ดี ทั้ง ๆ ที่ตระหนักดีว่าเมื่อกระทำความผิด ผลของกรรมย่อมส่งผลไม่ดีไปด้วย ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปัพพชิตอภินิหสูตรว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^๒ พระพุทธพจน์นี้บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า มนุษย์เราจะดีหรือไม่ก็ตามขึ้นอยู่กับกรรมเป็นปัจจัย หรือการกระทำของตนทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นกรรมในอดีตหรือปัจจุบันก็ตาม

^๑ กम्मสสโกมฺหิ กम्मทายาทอ กम्मโยนิ กम्मพณฺฐ กम्मปฏิสรณฺ ย กम्म กริสฺสามิ กลยาณ วา ปาปก วา ตสฺส ทายาทอ ภวิสฺสามิตฺติ อภินิห พจฺจเวกฺขิตพฺพ; อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๓/๘๒, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๘๔-๑๐๑.

^๒ ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๘/๑๐๔.

ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติหรือกำเนิด^๓ จึงเป็นข้อสรุปได้ว่า การจะดำเนินชีวิตไปในแนวทางใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ จะมีคติชีวิตเป็นเช่นใด พระพุทธเจ้าจึงสั่งสอนพุทธบริษัทให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายของพุทธบริษัททั้งหลาย เมื่อดำเนินชีวิตไปเพื่อความหลุดพ้นได้ ชีวิตของผู้นั้นเรียกว่า “ประเสริฐ” เมื่อเป็นเช่นนั้น การศึกษาคติชีวิตของบุคคลใดก็ตามจึงเป็นเสมือนการเรียนรู้ชีวิตของผู้นั้น ช่วงชีวิตที่ประสบปัญหาหรือความผิดพลาดก็จะได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ถึงจุดอ่อนของการดำเนินชีวิตเช่นกัน หรือแม้ว่าช่วงเวลาของความสำเร็จในชีวิต จักยังเป็นประโยชน์ต่อการนำไปเป็นแบบอย่างได้เป็นอย่างดี

คติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรีประสบกับทั้งช่วงที่ผิดพลาดและที่ประเสริฐ ช่วงชีวิตที่เกิดขึ้นจากความผิดพลาดทำให้ทุกข์ทั้งกายและใจ ฉะนั้นคติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรีจึงมีความน่าสนใจในการที่จะศึกษาถึงสาเหตุของการเกิดความทุกข์และความสุขเพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาชีวิตต่อไป

๒. คติชีวิตตามปญฺญาจาราเถรีวัตร

๒.๑ นิยามความหมาย

คำว่า “คติ” แปลว่า การไป, ทางไป, ความเป็นไป, ทางดำเนิน, วิธี, แนวทาง, แบบอย่าง^๔ มีวิเคราะหฺศัพทว่า สุจฺริตฺตฺยจฺริตฺตมฺเมว สดฺเตหิ อฺปฺปชฺชวเสน คนฺตพฺพาติ คติ แปลว่า ภูมิอันเหล่าสัตว์จำต้องไปโดยการเข้าถึงด้วยกรรมสุจฺริตฺตหรือทฺยจฺริต (ของตน) และมีวิเคราะหฺอีกบทหนึ่งว่า คจฺฉนฺติ ปวตฺตติ เอตฺถาติ คติ แปลว่า ที่เป็นที่ไป^๕

“ชีวิต” แปลว่า ความเป็นอยู่^๖ มีวิเคราะหฺศัพทว่า ชีวณฺติ อนฺเณนาติ ชีวิตํ แปลว่า สิ่งเป็นเหตุให้เป็นอยู่ได้^๗

“คติชีวิต” จึงหมายถึงทางดำเนินไปแห่งความเป็นอยู่ ประกอบกับความเป็นไปแห่งชีวิตของพระนางปญฺญาจาราเถรีผู้ประสบทั้งทุกข์และสุขในการดำเนินชีวิต ฉะนั้นคติชีวิตในปญฺญาจาราเถรีวัตรตามที่พุทธเจ้าตรัสไว้ โดยมุ่งหมายถึงบุคคลผู้ดำเนินชีวิตของตนให้ตระหนักและเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิต ซึ่งมีการเกิดขึ้น มีการตั้งอยู่ และมีการดับสลายไป กล่าวคือผู้รู้แจ้งความเกิดและความดับของขันธ ๕

^๓ พ.ส. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๗.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๖.

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๒๗๑.

๒.๒ ความสำคัญของชีวิต

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความสำคัญของการมีชีวิตไว้ในปฐาจาราเถรีว่า “ผู้เห็นความเกิดดับมีชีวิตดีกว่าผู้ไม่เห็นความเกิดดับ”^๘ เพราะผู้ที่เห็นความเกิดและความดับของชีวิตตามความเป็นจริง กล่าวได้ว่า เป็นผู้เข้าใจความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย ในข้อนี้นางปฐาจาราเกิดความทุกข์เพราะมีตัณหาเป็นเครื่องผูกมัด เนื่องจากตัณหานำไปสู่ภพน้อย ภพใหญ่ ดังปรากฏคำกล่าวเมื่อนางปฐาจาราได้บรรลุพระอรหันต์แล้วกล่าวไว้ว่า “คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราก้ทำสำเร็จแล้ว ภาระอันหนักเราก้ปลงลงได้แล้ว ตัณหาที่นำไปสู่ภพ เราก้ถอนได้แล้ว”^๙

ฉะนั้นหนึ่งในความสำคัญของการดำเนินชีวิตคือ ความสามารถของแต่ละบุคคลในการจะถอนตัณหาได้ เนื่องจากตัณหาถือเป็นสมุทัยแห่งทุกข์ทั้งปวง เมื่อรู้ต้นเหตุแห่งทุกข์แล้ว ผู้มีปัญญาจะเป็นผู้ที่มีความพยายามในการฝึกจิตให้หลุดพ้นจากอำนาจของตัณหาทั้งปวง เรื่องราวความเป็นมาของนางปฐาจาราก้เป็นเช่นนั้น ชีวิตเริ่มต้นจากการที่ต้องประสบกับทุกข์เพราะตัณหา สุดท้ายได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม จึงสามารถหลุดพ้นจากอำนาจกิเลส ซึ่งเรื่องราวความเป็นมาของนางปฐาจาราจะถูกกล่าวถึงรายละเอียดในลำดับต่อไป

๓. ความเป็นมาของพระปฐาจาราเถรี

ความเป็นมาของพระปฐาจาราเถรีที่ควรศึกษา ถือเป็นเรื่องราวของเด็กผู้หญิงคนหนึ่งที่ได้กระทำตามความต้องการของตน จนต้องประสบเคราะห์กรรมที่ตนได้ก่อขึ้น พบกับความเศร้าโศกทุกข์ทรมานทั้งกายและจิต แต่สุดท้ายได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดปัญญาหลุดพ้นจากอำนาจของตัณหา เรื่องราวของพระปฐาจาราเถรีสมควรที่จะได้รับการศึกษาวิเคราะห์เพื่อประโยชน์ต่อบุคคลในปัจจุบันสมัยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมีปรากฏในธรรมบทดังต่อไปนี้

๓.๑ ความผิดพลาดของการเลือกดำเนินชีวิต

นางปฐาจาราเป็นธิดาของเศรษฐีผู้ร่ำรวยในเมืองสาวัตถี มีรูปร่างสวยงาม ในเวลานางมีอายุ ๑๖ ปี ตกอยู่ในอำนาจของกามวิตกได้รักกับคนรับใช้ของตน ทั้งสองชวนกันหนีออกจากบ้านเพื่อจะได้ไปใช้ชีวิตตามต้องการของตน มีการวางแผนโดยการปลอมตัวออกจากเมืองนั้น ไปอยู่ ณ เมืองอื่นซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่มีผู้ใดจะสามารถตามหาเจอได้

๓.๒ นางปฐาจารารับผลกระทบของตน

หลังจากที่นางปฐาจาราได้หนีออกจากบ้านไปใช้ชีวิตกับคนใช้ตามความต้องการของตนแล้ว บทเรียนแรกพบว่านางปฐาจารากลับต้องทำทุกอย่างเองด้วยมือ ไม่ว่าจะเป็นการหาฟืน เก็บผัก

^๘ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๔๑๑.

^๙ ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๐๗/๔๕๔.

ตำข้าว หรือหุงข้าวด้วยมือตนเองเนื่องจากขาดคนรับใช้ นางได้เสวยผลแห่งการกระทำตามใจของตนเอง ต่อมานางได้ตั้งครรภ์บุตรคนแรก เมื่อยามอายุครรภ์ใกล้คลอดจึงได้ปรึกษากับสามีเพื่อกลับไปคลอดบุตรที่บ้านของบิดามารดา แต่ด้วยเหตุที่สามีมีความวิตกกังวลถึงผลอันเกิดจากความผิดของตน จึงไม่อนุญาต ทำให้นางตัดสินใจหนีสามีไปและคลอดบุตรในระหว่างทาง เหตุการณ์เป็นอยู่เช่นนี้ถึงสองครั้งสองครา แต่ในครั้งที่สองนางได้ประสบภัยพิบัติจนทำให้เกิดการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักทั้งหมดในระหว่างทาง สามีผู้ติดตามนางไปถูกงูพิษกัด ส่วนบุตรน้อยทั้งสองก็อายุสั้นด้วยลูกคนแรกถูกกระแสน้ำพัดหายไป และลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวฉกไป

การประสบเคราะห์กรรมของนางไม่ได้จบเพียงเท่านั้น หลังจากที่นางเกิดสูญเสียทั้งสามีและบุตรน้อยทั้งสองไป นางโศกเศร้าเสียใจแสนสาหัสยิ่ง เดินทางไปโดยหวังที่จะไปพึ่งบิดามารดา แต่กลับทราบข่าวร้ายว่า บิดามารดาและพี่ชายของนางก็ถูกไฟไหม้เสียชีวิตไปแล้วเช่นกัน จึงทำให้นางถึงกับเป็นหญิงบ้า กระทั่งเครื่องนุ่งห่มก็ไม่มีปกปิดร่างกาย เดินโซซัดโซเซไปตามสถานที่ต่าง ๆ แบบไร้ที่พึ่ง แต่ด้วยบุญกุศลในอดีตของนางจึงทำให้นางได้พบพระพุทธรูปเจ้า

๓.๓ นางปฎิหาราได้ที่พึ่งอันประเสริฐ

พระศาสดาทรงเห็นนางผู้มีบุญญาธิการในอดีตกำลังเดินมาแต่ที่ไกล ทรงดำริว่า เว้นเราเสีย ผู้อื่นชื่อว่าสามารถจะเป็นที่พึ่งของหญิงผู้นี้ได้ไม่มีแล้ว พระองค์จึงตรัสในเวลานางเข้ามาใกล้ว่า “เธอจงกลับได้สติเถิด น้องหญิง” นางกลับได้สติด้วยพุทธานุภาพในขณะนั้น บรรจงแต่งเครื่องนุ่งห่มกลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้ากราบทูลถึงภัยพิบัติเกิดขึ้นกับตน

พระศาสดาตรัสตอบโยนว่า “อย่าคิดไปเลยปฎิหารา เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของเธอได้แล้ว น้ำตาของเธอผู้สูญเสียบิดามารดาบุตรสามีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า น้ำในสมุทรทั้ง ๔ มีประมาณน้อย น้ำตาของคนผู้อันทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก มีใช้น้อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น เหตุไร เธอจึงประมาทอยู่เล่า”^{๑๐}

พระศาสดาทรงทราบที่นางผู้มีความโศกเบาบางลงแล้ว จึงตรัสเตือนอีกว่า “ปฎิหารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึ่ง หรือเป็นที่ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้ เพราะฉะนั้น บุตรเป็นต้นเหล่านั้นถึงมีอยู่ ก็ชื่อย่อยมไม่มี สำหรับบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระทางที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น” เมื่อจบธรรมเทศนา นางปฎิหาราเผากิเลสมีประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แม้ชนเหล่าอื่นก็ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นตามนางก็มากมาย^{๑๑}

^{๑๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๔๐๙.

^{๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๔๑๐.

๓.๔ นางปฏาจาราเข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิต

นางปฏาจาราได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีในสำนักภิกษุณีปรากฏชื่อว่า ปฏาจารา เพราะนางเปลี่ยนความประพฤติได้ วันหนึ่ง ท่านกำลังเอาหม้อต้กลน้ำล้างเท้า เทน้ำลง น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่ง แล้วก็ขาด ครั้งที่ ๒ น้ำที่เทลงได้ไหลไปไกลกว่านั้น ครั้งที่ ๓ น้ำที่เทลงได้ไหลไปไกลมากกว่านั้น ด้วยประการฉะนี้ ท่านถือเอาน้ำนั้นนั่นแหละเป็นอารมณ์ กำหนดวชิรทั้ง ๓ แล้ว คิดว่า สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เสมือนน้ำที่เราเทลงครั้งแรก ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เสมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๒ ไหลไปไกลกว่านั้น ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เสมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลมากกว่านั้น

พระศาสดาประทับในพระคันธกุฎี ทรงแผ่พระรัศมีไป เป็นดังประทับยืนตรัสอยู่เฉพาะหน้าของท่านตรัสว่า “ปฏาจารา ข้อนั้นอย่างนั้น เพราะว่าความเป็นอยู่วันเดี๋ยวกดี ขณะเดี๋ยวกดี ของผู้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์เหล่านั้น ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี^{๑๒} ของผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์”^{๑๓}

๓.๕ สรุปความเป็นมาของนางปฏาจารา

เหตุการณ์เกิดขึ้น ณ เมืองสาวัตถี นางเป็นลูกสาวมหาเศรษฐีเป็นผู้มีรูปร่างสวยงาม ได้กระทำผิดต่อประเพณี ตกอยู่ในอำนาจกามวิตก หลงรักหนุ่มคนรับใช้ของตน เมื่อบิดามารดาจะให้แต่งงานกับชายที่มีฐานะเสมอกัน จึงได้หนีไปกับชายคนรักเพื่อไปอยู่ตามลำพัง ต่อมานางตั้งครรภ์และปรารถนาจะกลับมาคลอดบุตรที่บ้านของบิดามารดา จึงได้หนีสามีกลับตามลำพัง ในครั้งที่สอง นางถึงกับต้องสูญเสียทั้งสามีและลูกน้อยทั้งสอง สามีถูกงูกัดเสียชีวิต ลูกคนเล็กถูกเหยี่ยวจับไป ลูกคนโตถูกน้ำพัดไป นางโศกเศร้าเสียใจหวังจะไปพึ่งพาบิดามารดา แต่มาทราบข่าวว่าบิดามารดาและพี่ชายก็ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตทั้งหมดแล้วเช่นกัน

ด้วยสาเหตุนี้ทำให้นางเสียใจจนถึงกับเป็นบ้า แม้กระทั่งเสื้อผ้าที่นุ่มนวลก็หลุดลุ่ย ขาดความรู้สึกตัว ต่อมานางได้พระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ รับฟังธรรมเทศนาปลอบใจจากพระพุทธรูป คลายความเศร้าโศก เกิดความเข้าใจถึงการเกิดและการตาย จนบรรลุโสดาบันได้บวชในพระพุทธศาสนา ต่อมานางได้บำเพ็ญเพียร จากการสังเกตเห็นสายน้ำไหลในขณะเทน้ำล้างเท้า น้ำชั้นที่ ๑ ไหลไปแล้วก็หยุดเปรียบเสมือนบางคนตายในปฐมวัย น้ำชั้นที่ ๒ ไหลไปไกลกว่าชั้นที่ ๑ แล้วก็หยุด เปรียบเสมือนบางคนตายในมัชฌิมวัย น้ำชั้นที่ ๓ ไหลไปไกลกว่าชั้นที่ ๒ แล้วก็หยุด เปรียบเสมือนบางคนตายในปัจฉิมวัย

นางได้เปรียบเทียบความตายกับการไหลไปแห่งน้ำล้างเท้า เข้าใจชีวิตมีการเกิดขึ้น มีการตั้งอยู่ และมีการดับไปตามกาลเวลา พร้อมทั้งเข้าใจการเกิดทุกข์เพราะความยึดมั่นในขันธ ๕ โดยการเข้าใจว่า เป็นของเที่ยง ไม่เป็นทุกข์ เป็นอัตตาตัวตน การมีชีวิตแบบนี้ในขณะนี้ จึงถือว่าเป็นการใช้

^{๑๒} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๑๓/๖๕.

^{๑๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๔๑๐-๔๑๑.

ชีวิตที่ประเสริฐ ถึงจะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็ยังดีกว่าผู้ไม่เห็นไม่เข้าใจความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ความตั้งอยู่เป็นธรรมดา ความสิ้นไปเป็นธรรมดา

๔. คติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรี

คติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรีสะท้อนให้เห็นหลายด้าน ไม่ว่าในด้านทุกข์อันเกิดจากความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไป ในด้านความสุข คือโอกาสการได้รับปัญญาจากพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า และในด้านการสร้างประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ฉะนั้นการศึกษาคติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรี จึงได้กำหนดศึกษา ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) เป็นหญิงไม่ควรใจง่าย ๒) ต้องหาสามีที่เหมาะสม ๓) ต้องรู้จักความพลัดพราก ๔) ต้องรู้จักการแก้ปัญหาด้วยปัญญา ๕) ต้องรู้จักสร้างประโยชน์ให้สังคม ดังจะได้อธิบายไปตามลำดับ

ด้านที่ ๑ เป็นหญิงไม่ควรใจง่าย

นางปญฺญาจารา เมื่ออายุ ๑๖ ปี เป็นหญิงมากไปด้วยการกระทำตามใจตนเอง ตามตัณหาของตนเอง ไม่ได้คำนึงถึงความเสียหายอันเกิดขึ้นในอนาคตว่าจะส่งผลอย่างไร แม้ว่าบิดามารดาจะเลี้ยงดุให้อยู่สุขสบายบนปราสาทชั้น ๗ ก็ตาม แต่ยังไม่พ้นที่จะตกอยู่ในอำนาจของกามวิตก ดังนางกล่าวไว้ว่า “เมื่อเจริญวัยเป็นสาวได้ตกอยู่ในอำนาจของวิตกพบบุรุษชาวชนบทผู้หนึ่งแล้วได้ตามไปอยู่กับเขา”^{๑๔} หมายถึง นางปญฺญาจาราไม่ได้เชื่อฟังบิดามารดา ตัดสินใจหนีออกจากบ้านเพื่อไปใช้ชีวิตตามที่ตนต้องการ จึงประสบทุกข์ทั้งทางกาย และทางใจ เพราะเหตุที่เป็นหญิงใจง่าย ปราศรัยที่จะทำตามความต้องการของตนเองเท่านั้น

พิจารณาคติธรรม

เยาวชนในสมัยปัจจุบัน ควรที่จะต้องเรียนรู้การใช้ชีวิตในวัยหนุ่มสาวอย่างถูกต้องและพิจารณาถึงเหตุผล พึงรักษาประเพณีอันดีงามของสังคมไทย ดังคำพังเพยว่า เป็นหญิงจงรักนวลสงวนตัว เป็นผู้มีเหตุผล โดยอาศัยศีลเป็นแนวคิด เพราะสังคมพุทธศาสนามีศีล ๕ เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต เมื่อผิดจารีตประเพณีแล้วผู้นั้นจะดำรงอยู่ในสังคมอย่างสง่างามได้เช่นไร ดังพระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ศีล ๕ รักษาโลกว่า “หากกระทำการอันไม่เหมาะสมไม่ควรทำผิดกามาเมสุมิจนจารเข้าแล้ว จะสง่างามและสุขสงบในสังคมได้อย่างไร”^{๑๕} จึงสอดคล้องกับเรื่องราวของพระปญฺญาจาราเถรี โดยท่านไม่สามารถดำรงอยู่ในสังคมของครอบครัวได้อย่างสง่างาม กลับต้องใช้ชีวิตที่เต็มไปด้วยความลำบากเนื่องจากมีอุปนิสัยกระทำตามใจตนเอง

^{๑๔} ชุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๘๙/๔๕๒.

^{๑๕} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี), ศีล ๕ รักษาโลก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๑.

สรุปว่าการเรียนรู้คติชีวิตของพระปญฺญาจาราเถรนั้นพบว่า คนหนุ่มสาวไม่สมควรละเมิดประเพณีอันดีงาม หลีกเลียงการทำตามใจตนเอง เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ไม่เช่นนั้นแล้ว ก็ประสบกับความทุกข์และเผชิญกับผลลัพธ์ดังเรื่องราวของพระปญฺญาจาราเถร

ด้านที่ ๒ ต้องหาสามีที่เหมาะสม

คติชีวิตในเรื่องการสร้างครอบครัว นางปญฺญาจาราไม่เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของบิดามารดา ในการเลือกคู่ครองที่เหมาะสม โดยความเป็นจริง บิดามารดาได้หาคู่ครองที่เหมาะสมให้แก่นางไว้แล้ว เป็นบุรุษที่มีฐานะเสมอกัน นั้นหมายความว่าถ้านางปญฺญาจาราปฏิบัติตามคำแนะนำของบิดามารดา นางก็จะได้คู่ครองที่มีฐานะเสมอกัน เป็นบุคคลคนผู้มีทรัพย์สมบัติเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองได้ จะไม่พบกับความลำบากในการดำเนินชีวิต หรือประสบกับความทุกข์อันเกิดจากความพลัดพรากและการสูญเสีย

พิจารณาคติธรรม

หนุ่มสาวในยุคปัจจุบันพึงเรียนรู้การเลือกคู่ครอง ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับผู้ที่ต้องการสร้างครอบครัว ก่อนตัดสินใจหรือกระทำการใดๆ ควรเชื่อฟังบิดามารดา อาศัยประสบการณ์ของบิดามารดาในการเลือกคู่ครอง

ข้อธรรมที่กล่าวถึงบิดามารดาว่า ผู้ที่รับการบำรุงจากบุตรธิดาแล้วย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหน้าที่ ๕ ประการ มิห้ามมิให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หากรรยา สามีที่สมควรให้มอบทรัพย์สมบัติไว้ในเวลาอันสมควร^{๑๖} คำว่า หากรรยา สามีที่สมควรให้นั้น พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่า ที่สมควร (ปฎิรูป) คือ สมควรด้วยตระกูล ศีล และรูป เป็นต้น^{๑๗} และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักธรรมของคู่สมรสให้ยึดด้วยหลักธรรมของสมชีวิตรวมว่า “ธรรมที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสมหรือสม่าเสมอกลมกลืนกันอยู่ครองกันยืนยาวด้วยหลัก ๔ ประการ คือมีศรัทธาสมกัน มีศีลสมกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาสมกัน”^{๑๘} แสดงว่า การเลือกคู่ครองให้แก่บุตรธิดานั้น บิดามารดาต้องมีหลักเกณฑ์ของการเลือกคู่ครองในด้านต่างๆ จำต้องพิจารณาถึงตระกูล ศีล รูปร่างตามพระอรรถกถาจารย์กล่าวแล้วยังต้องมีหลักเกณฑ์สำคัญอย่างอื่นทั้ง ๔ ด้านดังกล่าวอ้างอิงมาแล้ว ฉะนั้นบุตรธิดาจึงจำต้องเชื่อฟังคำแนะนำของบิดามารดาในการเลือกคู่ครองให้ เนื่องจากท่านมีประสบการณ์มากกว่าบุตรธิดาแน่นอน

สรุปว่า กรณีการตัดสินใจเลือกคู่ของนางปญฺญาจารา เป็นการตัดสินใจเลือกคู่ตามอารมณ์ความรักที่เกิดขึ้นกับตนเพียงด้านเดียว ไม่ได้คำนึงถึงความถูกต้อง เหมาะสม ไม่ได้อาศัยหลักเกณฑ์พิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิตที่จะดำเนินต่อไป ฉะนั้นการตัดสินใจครั้งสำคัญของชีวิตจำต้องพิจารณาถึงเหตุผล

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๗} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๐๒.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๑-๑๔๒.

ประกอบกับอารมณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ควรพิจารณาทางด้านอารมณ์เพียงด้านเดียวเท่านั้น เพราะจำทำให้ผิดพลาดได้ง่ายดังเช่นชีวิตของนางปฏาจารา

ด้านที่ ๓ ต้องเรียนรู้ถึงความพลัดพราก

คติชีวิตของนางปฏาจาราต้องเรียนรู้ถึงความพลัดพราก เมื่อนางปฏาจาราได้ตัดสินใจหนีออกจากบ้านเพื่อไปใช้ชีวิตตามลำพังกับคนรับใช้ของตนแล้ว ถึงคราวที่ตนจะต้องประสบเคราะห์กรรมแห่งความพลัดพรากจากการสูญเสียสามีที่ถูกอสรพิษกัดตายระหว่างทาง การสูญเสียบุตรคนเล็กจากการถูกเหยี่ยวโฉบไป และบุตรคนโตที่ถูกน้ำพัดไป ต่อมาทราบข่าวว่า บิดามารดาและพี่ชาย ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตทั้งหมด การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักย่อมเกิดทุกข์ขมขื่น ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า ชาติเป็นทุกข์ ชราเป็นทุกข์ มรณะเป็นทุกข์ โสกะปริเทวะทุกขโหมันสอุปายาสเป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ ว่าโดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์^{๙๙} เมื่อนางปฏาจารา ประสบภัยของความพลัดพราก จึงทำให้นางทุกข์ทั้งกายและใจจนถึงเป็นบ้า

พิจารณาคติธรรม

คติธรรมในข้อนี้เป็นการเรียนรู้ในเรื่องความสูญเสียที่เรียกว่า ความพลัดพราก (อุปปีเยหิ สมปโยโค ทุกโข ปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข) แล้วทำให้ผู้ประสบกับความพลัดพรากเกิดความทุกข์ขึ้น ผู้ที่เรียนรู้จึงจำต้องทำความเข้าใจว่า ความตายเป็นเรื่องของธรรมชาติ จะเกิดขึ้นเมื่อใด เวลาใด เราไม่ทราบแน่ชัดได้ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่า “ให้เรานึกถึงความตาย เพื่อจะได้ทำตนให้ดีกว่าก่อนตาย ให้รู้จักหน้าที่ก่อนตาย ให้ปฏิบัติหน้าที่ให้เรียบร้อยก่อนตาย ถ้าไม่นึกถึงความตาย ก็จะปล่อยตัวปล่อยใจไปตามเรื่อง สนุกไป กินไป เที่ยวไป เล่นไป ถ้าหากได้คิดถึงความตายบ้าง ชีวิตจะมีค่ามีราคา”^{๑๐๐} ฉะนั้นประโยชน์ของการมีชีวิต คือการใช้ชีวิตให้เป็น ให้ถูกทาง (สัมมาอาชีวะ) เมื่อเกิดสุขหรือทุกข์ขึ้นกับชีวิตก็ต้องรู้ตามความเป็นจริง ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นได้ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ ถ้ารู้เท่าทันสิ่งเหล่านั้นก็ย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งเหล่านั้นเหมือนกัน

ด้านที่ ๔ ต้องรู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา

นางปฏาจาราได้ประสบทุกข์กรรมจากการสูญเสียสามี บุตร บิดามารดา และพี่ชาย เสียใจจนเป็นหญิงบ้า เดินเปลือยกายเที่ยวไปตามที่ต่างๆ จนได้ชื่อนานนามว่า ปฏาจารา วันหนึ่งนางได้ฟังธรรมจากพระศาสดาซึ่งแสดงธรรมแก่มหาชนอยู่ พระศาสดาตรัสให้นางได้สติจนมีสติกลับคืนมามีหิริโอตตปเปเกิดขึ้นกลับมาชุ่มห่มผ้า พระศาสดาตรัสถึงบุคคลเมื่อถูกความตายครอบงำแล้ว แม้บุตรบิดามารดาญาติ พวกพ้องจักช่วยได้ไม่ ผู้มีปัญญารู้ความจริงข้อนี้แล้วให้สำรวมในศีล ธิเบศร์ชำระทางไปพระ

^{๙๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๘/๑๑๘.

^{๑๐๐} พุทธทาสภิกขุ-ปัญญานันทภิกขุ, มรณานุสสติ การทำบุญทำกุศลที่สูงที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๔-๕.

นิพพานเสีย^{๒๑} เมื่อนางฟังและพิจารณาไปตามกระแสแห่งพระธรรมจนทำให้นางดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล นางจึงทูลขอบวช ต่อมาไม่นานท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นผู้มีความชำนาญทางพระวินัยปิฎก พระพุทธองค์จึงได้แต่งตั้งให้เป็นผู้เลศทางด้านทรงวินัย

พิจารณาคติธรรม

เหตุแห่งความทุกข์ทั้งกายและจิตของนางปฏาจารานั้น เป็นข้อคิดให้ศึกษาถึงบุคคลผู้ใช้ ปัญญาแก้ไขทุกข์ที่มีทั้งกายและจิต โดยอาศัยการเรียนรู้จากผู้รู้ ไม่ตัดสินใจแก้ไขปัญหาแบบไร้ปัญญา นางปฏาจาราได้ผู้มีปัญญาแก้ไขปัญหาคือ พระศาสดาตรัสสอนให้เกิดปัญญา ให้ทราบถึงความตายนั้นไม่มีใครเป็นที่พึ่งได้แม้แต่ปิยชนมีบุตรเป็นต้น ผู้เป็นบัณฑิตเมื่อทราบความจริงเช่นนี้แล้ว ควรหาที่พึ่งให้ตนเองนั่นคือ จงเป็นผู้มีศีลเป็นที่พึ่ง เพื่อดำเนินไปสู่หนทางพ้นทุกข์คือพระนิพพาน

ด้านที่ ๕ ต้องรู้จักการสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม

นางปฏาจาราบวชในพระพุทธศาสนา เจริญพระกรรมฐานจนพ้นจากอำนาจของความทุกข์ โทมนัส อุปายาส เจริญในพระพุทธศาสนาได้รับแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะทางด้านผู้ทรงวินัย เพราะในอดีตชาติท่านได้อิทธิฐานไว้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในอุปทานว่า ในศาสนาของพระพุทธเจ้าเป็นผู้พระนามว่า ปทุมุตตระ นั้น ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐี วันหนึ่งได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงยกย่องภิกษุณีท่านหนึ่งให้เลิศกว่าภิกษุณีทางด้านทรงพระวินัย จึงมีจิตยินดีตำแหน่งนั้น ได้ถวายทานพร้อมทั้งบาตรและจีวรแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน และวันสุดท้ายได้หมอบแทบพระบาทพระศาสดาปรารภว่า ขอให้ท่านได้ตำแหน่งนั้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคตและท่านได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าว่า จะได้รับตำแหน่งนั้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม ได้นามว่า ปฏาจาราเถรี ฉะนั้น^{๒๒} จึงทำให้ท่านได้รับตำแหน่งเลศทางด้านทรงพระวินัย เมื่อท่านเฝ้าหมักเเล่สสันชาแล้ว ยังทำให้ได้คุณวิเศษอีกนั่นคือ ปฏิสัมภี ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ อีกด้วย เพราะได้คุณวิเศษเหล่านี้ จึงทำให้นางได้สร้างคุณไว้ในพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นแบบอย่างของผู้ศึกษาและรักษาพระวินัยของพระศาสนา เป็นทั้งแบบอย่างของผู้ทรงคุณวิเศษ เป็นแบบอย่างให้คนรุ่นหลังให้ได้คุณวิเศษตามไปด้วย

พิจารณาคติธรรม

การศึกษาคติธรรมของพระปฏาจาราเถรีผู้ที่พ้นจากทุกข์อันเศร้าโศกเสียใจจากการสูญเสียปิยชน โดยที่สุดได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีรู้จักสร้างประโยชน์ให้ตนเอง คือเจริญวิปัสสนาทำจิตให้พ้นจากกิเลส พ้นจากทุกข์ในวัฏฏะ นอกจากนี้ยังได้อนุเคราะห์พระศาสนา สร้างประโยชน์นานับประการให้แก่คนรุ่นหลัง นั่นคือการได้กล่าวสอนให้ผู้ที่ประสบความทุกข์ได้หลุดพ้นจากปัญหาและความทุกข์เฉกเช่นตนเอง โดยสามารถจำแนกการสร้างประโยชน์ได้ดังนี้

^{๒๑} ดุราละเยียดโน อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๒๓-๒๔.

^{๒๒} ดุราละเยียดโน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๖๘-๔๗๗/๔๕๐-๔๕๑.

๑. การเป็นแบบอย่างของผู้ทรงวินัย

พระปญฺญาจาราเถรีถือเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชนรุ่นหลังเพื่อการได้เรียนรู้ในด้านทรงธรรมวินัย เมื่อท่านได้มาบวชเป็นภิกษุณีในพระศาสนาแล้ว ได้เรียนพระธรรมวินัยจนทำให้ตนได้รับความเป็นเลิศกว่าบุคคลอื่น การเรียนรู้ตามพระปญฺญาจาราเถรีในการศึกษาข้อวัตรปฏิบัติจริงจึงซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเอง คือ เป็นผู้มีความสง่างามในท่ามกลางผู้มีศีล เป็นประโยชน์ต่อบุคคลอื่น คือ ทำให้ชนรุ่นหลังได้เห็นเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการศึกษา อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในด้านการรักษาพระวินัยด้วยเช่นกัน

บัณฑิตผู้เรียนรู้ควรศึกษาพระธรรมและพระวินัยของพุทธศาสนาให้เข้าใจ สำหรับอุบาสกหรืออุบาสิกา ก็ควรศึกษาศีลและรักษาศีลให้มั่นคง ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้นอันเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ผู้ปฏิบัติตั้งมั่นอยู่ในศีลนั้น ย่อมเกิดความสุขทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพราะศีลนำมาซึ่งความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ ไม่มีความเสื่อมเสียใดดังปรากฏพระพุทฺธพจน์ว่า “บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา เบื้องหน้าแต่แตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์”^{๒๓} ฉะนั้นศีลจึงมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตทั้งผู้ที่เป็นคฤหัสถ์และบรรพชิต นางปญฺญาจาราเถรีจึงเป็นทิวทัศน์ที่ดีให้แก่ชนรุ่นหลังได้เป็นอย่างดีในด้านทรงพระวินัย

๒. ความอนุเคราะห์ผู้ที่ประสบทุกข์

เมื่อเสร็จกิจแห่งพระศาสนาด้วยการบรรลุอรหัตผลแล้ว พระปญฺญาจาราเถรีได้สั่งสอนอนุเคราะห์คนทั่วไป ได้ตั้งโรงงาน ได้ให้ทานแก่ผู้ยากไร้ ดังเช่นพระจันทาเถรี เมื่อยังไม่ได้บวชในพระพุทฺธศาสนา ก็ได้รับความอนุเคราะห์ข้าวน้ำจากโรงงานของพระปญฺญาจาราเถรี โดยที่สุตฺตพระจันทาเถรีเลื่อมใสในคำสอนของพระปญฺญาจาราเถรี จึงได้บวชในพระพุทฺธศาสนา ท่านบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานบรรลุวิชชา ๓ จนได้เปล่งวาจาว่า “ท่านพระปญฺญาจาราเถรีนั้นกรุณาข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้าได้บรรพชาต่อท่าน ก็สั่งสอนข้าพเจ้า ประกอบข้าพเจ้าไว้ในประโยชน์อย่างยิ่ง ข้าพเจ้าฟังคำของท่านแล้วได้กระทำตามที่ท่านสอน โอวาทของพระแม่เจ้าไม่เป็นโมฆะเปล่าประโยชน์ข้าพเจ้ามีวิชชา ๓ ไม่มีอาสวะ” ฉะนั้นพระปญฺญาจาราเถรีได้อนุเคราะห์หมู่ชนผู้มีความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ และทำให้หมู่ชนเหล่านั้นพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง จึงได้คัดสรรในด้านการแผ้วพำให้ท่านแก่ผู้ยากไร้ เพราะการจุนเจืออนุเคราะห์กันถือเป็นเมตตาธรรมให้โลกอยู่อย่างเป็นสุข และการให้วัตถุทานถือว่าประเสริฐ แต่การที่นางปญฺญาจาราให้ธรรมทานถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด ด้วยทำให้เกิดการพ้นทุกข์ดังมีพระพุทฺธพจน์กล่าวไว้ว่า “การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง”^{๒๔}

๓. คติธรรมด้านอนุเคราะห์ทำตนเป็นแบบอย่าง

คติธรรมของนางปญฺญาจาราเถรีในข้อนี้ เกิดจากนางได้อนุเคราะห์หญิงประมาณ ๕๐๐ คน ซึ่งมีความทุกข์ใจเพราะสูญเสียลูกเหมือนกันกับนางปญฺญาจาราเถรี เมื่อจะกล่าวธรรมให้หญิงทั้งหลายฟัง

^{๒๓} คุรยลละเอียตใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙.

^{๒๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

นางปญฺญาธรรมาเถรีได้ภาสิตเปรียบเทียบว่า “ท่านไม่รู้ทางของสัตว์ใด ซึ่งมาแล้วหรือไปแล้ว เหตุไฉน ท่านจึงร้องให้ถึงสัตว์ที่มาแล้วนั้นว่า บุตรของเรา” เป็นต้น การที่นางปญฺญาธรรมาเถรีได้กล่าวเช่นนี้ เพราะหญิงทั้งหลายเหล่านั้น ประสบกับปัญหาสาเหตุแห่งทุกข์ ความโศกเศร้าเสียใจเหมือนกับนาง นางปญฺญาธรรมาเถรีเกิดความเมตตาหญิงเหล่านั้นจึงได้ชี้แนะแนวทางโดยคำสอนที่ลึกซึ้ง ด้วยเพราะนางเข้าใจความจริงตระหนักถึงความรู้สึกอันเกิดจากความสูญเสีย นางปญฺญาธรรมาเถรีได้ปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างของหญิงเหล่านั้นด้วยความมุ่งหมายที่จะนำพาให้หญิงเหล่านั้นพ้นจากความเศร้าโศก ดังภาสิตที่หญิงเหล่านั้นกล่าวว่า “ท่านได้ถอนความโศกถึงบุตรของดิฉันผู้ถูกความโศกครอบงำ เท่ากับได้ช่วยถอนลูกศรซึ่งเห็นได้ยาก เสียบติดอยู่ที่หัวใจของดิฉันขึ้นแล้วหนอ”^{๒๕}

ฉะนั้นคติธรรมสำหรับผู้ที่มีประสบการณ์จากความผิดพลาดในชีวิตถือเป็นประโยชน์สำหรับบุคคลประสบเหมือนกัน เพียงแต่หันหลังให้กับความผิดพลาดนั้น สร้างความถูกต้องด้วยการนำตนให้พ้นทุกข์ด้วยปัญญาที่ถูกต้องทาง ยังจะได้ประโยชน์ทั้งตนเองและผู้อื่นที่เอาแบบอย่างอีกด้วย

๖. บทสรุป

คติชีวิตของนางปญฺญาธรรมาได้ข้อธรรมที่ควรศึกษาเรียนรู้ในแง่ของการสร้างความรู้ (วิชา) ให้เกิดขึ้นแทนความไม่รู้ (อวิชา) ใน ๕ ด้านของการศึกษา กล่าวคือ ๑) การไม่เป็นหญิงใจง่าย ๒) การรู้จักหาคู่ครองที่เหมาะสม ๓) การเรียนรู้ถึงความพลัดพราก ๔) การรู้จักการแก้ปัญหาด้วยปัญญา ๕) การรู้จักสร้างประโยชน์ให้แก่สังคม ทั้ง ๕ ด้านนี้เริ่มต้นจากการตัดสินใจที่ผิดพลาดในการดำเนินชีวิตซึ่งยึดตามความต้องการของตนเองอันเกิดจากตัณหาเป็นมูลเหตุ เมื่อตัดสินใจหนีออกจากเรือนมาอยู่กับสามีผู้เป็นคนรับใช้ของตนเองจึงพบกับความลำบากทางกาย จากที่ไม่เคยรับผิดชอบงานใด ๆ ทั้งสิ้น หลังจากที่ได้เข้าใจถึงความผิดพลาดจากการตัดสินใจนี้ จึงคิดที่จะแก้ไขให้ดีขึ้น แต่เพราะตนเองขาดปัญญาไตร่ตรองชีวิตให้รอบด้านจึงเกิดความผิดพลาดซ้ำแล้วซ้ำเล่าถึงขนาดที่ต้องสูญเสียบุตรน้อย ๒ คน และสามี พร้อมทั้งสูญเสียบิดามารดาและพี่ชายด้วยเช่นกัน นางพบกับความเศร้าโศกเสียใจจนเป็นหญิงเสียสติ แต่เพราะกรรมดีจึงส่งผลให้นางได้พบกับพระพุทธเจ้า ได้รับคำแนะนำสั่งสอนจนทำให้ตนพ้นจากทุกข์ด้วยปัญญาของตนและสุดท้ายนางได้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่พระศาสนาด้วยการเป็นผู้ทรงพระวินัยพร้อมทั้งทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา อนุเคราะห์ผู้ที่ประสบกับความทุกข์เสมือนกับนางมาโดยตลอด

ฉะนั้นคติชีวิตของนางในตอบต้นสมัยที่เป็นหนุ่มสาว แม้จะผิดพลาดในการตัดสินใจในการเลือกคู่ครองจนต้องประสบทุกข์เศร้าโศกเสียใจถึงขั้นเป็นบ้าเสียสติ สุดท้ายได้รับความอนุเคราะห์จากพระพุทธเจ้าทำให้ตนพ้นทุกข์ หลังจากพ้นทุกข์แล้วก็ยังมีโอกาสได้ช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ไปด้วยชีวิตบั้นปลายของนางปญฺญาธรรมาเถรีจึงได้ชื่อว่า “ชีวิตประเสริฐ”

^{๒๕} พุ.เถรี.อ. (ไทย) ๕๔/๒๑๙.

บรรณานุกรม

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด**

ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๙.

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระพุทโธสาจารย์. **วิสุทธิมรรค แปลภาค ๑ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

_____. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด,
๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี). **ศีล ๕ รักษาโลก**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๗.

พุทธทาสภิกขุ-ปัญญานันทภิกขุ. **มรณานุสสติ การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ธรรมสภา, ม.ป.ป..

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

การทำนาในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารธรรมะของพระพุทธเจ้า

The Farming is a communication tool of the Buddha's teaching

นางสาวมะลิ อิงสุข*

พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง), ผศ.ดร.**

อาจารย์ปานิสรา เบี้ยมุกดา***

บทคัดย่อ

เรื่องการทำนาในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารธรรมะของพระพุทธเจ้า ผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการทำนาในความหมายของพระพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร จากการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้มีสาระความรู้คือการทำนาเป็นการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันของทุกคน พระองค์ตรัสกับภิกษุภราดรว่าพระองค์ทรงเป็นชาวนาเช่นเดียวกันและทรงเปรียบศรัทธาว่าเป็นเมล็ดพันธุ์ น้ำฝนเป็นความเพียร แอ่งและไถเป็นปัญญา งอนไถเป็นหิริ ฝนและประทัดเป็นสติ เชือกเป็นจิต การหมั่นตายหญ้าในนาเป็นการทำลายกิเลส ไส้จะเกี่ยวความเพียรและทรงเปรียบเทียบการดูแลสุขภาพกายใจของพระองค์ด้วยการสำรวจระวังให้กายใจสมบูรณ์แข็งแรงเพื่อสามารถทำนาได้อย่างมีประสิทธิภาพว่าเป็นนาที่พระองค์ทรงทำเป็น “อมตะ” คำว่า อมตะ หมายถึงนิพพาน หรือ “เกษม” คือผลของการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องที่ทำให้ถึงความดับทุกข์ทั้งปวงซึ่งทรงเปรียบความเกษมเหมือนผลผลิตของการทำนา ดังนั้นสื่อการสอนธรรมะของพระองค์คือทรงหยิบยกอุปกรณ์ในการทำนาและประสบการณ์การทำนาของชาวนามาใช้สอนซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่ทำให้เกิดความเข้าใจในธรรมะที่ยากได้ง่ายเพราะประสบการณ์ของบุคคล คือ ต้นทุนพื้นฐานความรู้ที่สามารถต่อยอดความเข้าใจเรื่องราวได้ดี ทรงสอนเรื่องยากให้เข้าใจง่าย สื่อที่ทรงใช้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ผู้ฟังธรรมสามารถเข้าใจเข้าถึงธรรมได้ด้วยการปฏิบัติตนในวิถีชีวิตประจำวันได้ไม่ยากนั่นเอง

คำสำคัญ : การทำนา, เครื่องมือสื่อสารในการสอน

Abstract

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

The study of The Farming is a communication tool of the Buddha's teaching. Its objectives is to study the farming ways of life in Buddhism. The Buddha said to Kasikabharadavara Brahmana. He was also the farmer. He compared the faith as the seeds. The rain water is the effort and the yoke of plough is the wisdom. The name of plough-like is the constellation is the moral shame. The pick is the mindfulness and the rope is the mind. Lord Buddha said to take care of the young plants by getting rid of the weed. The Buddha said Soracca as the effort and looked after his body and mind with the careness in taking the meal to cause his body to be strong and be able to work successfully. The output of the rice in the field is the happiness and the deathlessness. From his teaching, one can know that the attainer of Dhummas must be of the Faith and the Effort and must strictly practice according to the Three Learnings (Tisikkha). By this way, one can attain Nibbana. The output of the Experience Farming Buddha's communicate tool is easy to understand, because it's the basic humanity's knowledge to learning and It make Buddha taught difficult Dharma to easy understand. Kasikabhradavara Brahmana can understand Dharma and he can applied to practice himself every time.

Key words: Farming, Communication tool.

๑.บทนำ

ในสมัยพุทธกาล การเรียนการสอนในยุคนี้ยังไม่มีระบบการศึกษาที่ทันสมัยอย่างปัจจุบันคือไม่มีตำราเรียนที่เป็นหลักสูตรชัดเจน ไม่มีเทคนิคต่างๆในการเรียนการสอนและแหล่งข้อมูลต่างๆที่สามารถนำมาใช้อ้างอิง เมื่อคนในยุคนี้ต้องการทราบแนวคิดใหม่ทางการศึกษาก็จะต้องค้นหาจากเอกสารการบันทึกเหตุการณ์จากการวิจัยทางการเรียนการสอนการวัดผลจากห้องสมุดหรือสถาบันการวิจัยแห่งชาติ แต่ในสมัยพุทธกาลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมครูของโลก ทรงมีคำสอน หรือธรรมะ ที่เป็นแนวทางปฏิบัติโดยใช้ปัญญาเพื่อตัดกระแสของความทุกข์ของตนเองได้ ในการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นวิธีที่น่าสนใจที่ทันสมัยอยู่เสมอซึ่งคนในนี้สามารถสืบค้นได้จากเอกสารทางพระศาสนาคือคัมภีร์พระไตรปิฎกได้

เมื่อได้อ่านพระไตรปิฎก ตอน กสิการทวาชสูตร แล้วก็มีความเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีกุศโลบายและเข้าใจธรรมชาติของคนที่มีพระองค์ทรงมีเมตตาสอน อีกทั้งทรงใช้สื่อการสอนที่ง่ายๆ ซึ่งมีอยู่ใกล้ตัวผู้เรียนที่สามารถใช้เป็นสื่อการเรียนรู้สามารถนำมาเปรียบเทียบเพื่อความเข้าใจได้ง่ายมากขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจ

อย่างยิ่ง ผู้เขียนจึงหยิบประเด็นมาศึกษาในหัวข้อ “วิธีการทำนาของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ทรงทำอย่างไร และผลจากการทำนาของพระองค์คืออะไร” ในเมื่อพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาไม่ได้ระบุว่าสมณะหรือนักบวชในพระพุทธศาสนามีอาชีพหรือประกอบอาชีพใด ๆ เพื่อความดำรงชีวิตในสังคม มีแต่กล่าวถึงเรื่องการดำรงชีวิตด้วยการบิณฑบาตเท่านั้น หากแต่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ ตอน กสิการทวาชสูตร ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นชาวนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความสงสัยว่าพระองค์ทรงทำนาได้อย่างไรทั้ง ๆ ซึ่งในความเป็นจริงนั้นพระองค์ทรงเป็นพระศาสดาของโลก ผู้เขียนจึงคิดว่าเป็นเรื่องหนึ่งที่ควรหยิบยกมาพิจารณาหาความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ในสาระธรรมที่ควรนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้

จากเหตุผล ดังกล่าวผู้เขียนมีความสนใจในการค้นหาคำตอบว่าพระองค์ทรงใช้สื่อการสอนเรื่องการทำนาอย่างไร อีกทั้งหวังว่าคงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจในธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขในการนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองได้ตามความสมควรและเหมาะสมกับสถานะและอาชีพของตนเอง

ในสาระสำคัญของเรื่อง กสิการทวาชพราหมณ์สูตรระบุไว้ว่า ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังสถานที่เลี้ยงอาหารของกสิการทวาชพราหมณ์แล้วประทับยืนอยู่ ณ ที่สมควร กสิการทวาชพราหมณ์ได้เห็นพระองค์ประทับยืนบิณฑบาตอยู่ ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ ข้าแต่สมณะ ข้าพระองค์ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วจึงบริโภคน้ำ ข้าแต่สมณะแม้พระองค์ก็ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วจึงบริโภคน้ำ ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ พราหมณ์แม้เราก็กไถและหว่านเหมือนกัน ครั้นไถและหว่านแล้วก็บริโภคน้ำ ” กสิการทวาชพราหมณ์กราบทูลต่อไปว่า “ ข้าพระองค์ไม่เห็นแอก ไถ ฆาต ประดัก หรือโคพลีพท ทั้งหลายของท่าน เมื่อเป็นเช่นนี้ พระโคตมผู้เจริญยังกล่าวอย่างนี้ว่า “ พราหมณ์แม้เราก็กไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วก็บริโภคน้ำ ” พระองค์ยืนยันว่าเป็นชาวนาเพราะว่าพระองค์ทรงมี ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติเป็นฆาตและประดัก พระองค์ทรงคุ้มครองกายคุ้มครองวาจาได้แล้วสำรวมการบริโภคน้ำอาหาร พระองค์ทรงตายด้วยคำสัตย์ โสรัจจะของพระองค์ช่วยทำงานให้สำเร็จ ความเพียรของพระองค์ช่วยนำธุระไปให้ถึงความเกษม จากโยคะนำไปไม่ถอยหลัง นำไปถึงที่ ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก เราทำนาอย่างนี้ นาที่เราทำนั้นมีผลเป็นอมตะ ”

พระสูตรนี้มีความน่าสนใจว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงใช้วิธีทำนาเป็นสื่อในการสอนแก่กสิการทวาชพราหมณ์โดยพระองค์ทรงหยิบยกคำเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรมะให้เข้าใจง่าย ๆ จากวัสดูปกรณ์ที่พราหมณ์ใช้ทำนาในชีวิตประจำวัน เช่น ไถ แอก ฆาต งอนไถ เชือก เป็นต้น ซึ่งธรรมะของพระพุทธองค์เป็นเรื่องละเอียดอ่อนปุถุชนทั่วไปจะเข้าใจได้ยาก พระองค์จึงทรงกล่าวเปรียบเทียบข้อธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์กับการทำนา นับว่าเป็นเรื่องที่ท้าทายสติปัญญาของผู้ศึกษาเป็นอย่างมากที่จะน้อมนำมาศึกษาขยายความเพื่อความเข้าใจได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ในการศึกษาพระสูตรนี้ สิ่งแรกที่เราควรทำความเข้าใจคือ เรื่องของคำศัพท์ที่ปรากฏในพระสูตร ซึ่งขออธิบายคำศัพท์ดังนี้ อมตะ จิตเกษม ศรัทธา ปัญญา หิริ สติ โสรัจจะ ความซื่อสัตย์ และคำสุดท้ายคือคำว่า โค พลีพาท สิ่งแรกที่ขอกล่าวคือเรื่อง การเปรียบเทียบ หมายถึง การคิดเชิงเปรียบเทียบเป็นกระบวนการคิดอีก รูปแบบหนึ่งที่มีประโยชน์และคนในสังคมไทยควรได้รับการฝึก การคิดเชิงเปรียบเทียบ ศาสตราจารย์ ดร. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวว่า^๑ การเปรียบเทียบสื่อได้ ๒ ความหมายคือ การเปรียบเทียบในลักษณะ เทียบเคียงและลักษณะการเปรียบเทียบ การเปรียบเทียบในลักษณะเทียบเคียง หมายถึง การพิจารณา เทียบเคียงสิ่งต่างๆ ตั้งแต่สององค์ประกอบขึ้นไป เพื่อให้เห็นลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกันระหว่างสิ่ง เหล่านั้น ส่วนการเปรียบเทียบในลักษณะเปรียบเทียบ นั้นหมายถึง การเปรียบเทียบ สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เฉพาะส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันในบางด้าน มักจะใช้เพื่อช่วยในการอธิบายสิ่งที่ผู้ฟังไม่รู้ โดยนำเอาสิ่งที่ผู้ฟังไม่ รู้มาเปรียบเทียบให้เห็น เพื่อให้ผู้ฟังเกิดภาพในความคิดช่วยให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนการเปรียบเทียบใน ลักษณะเปรียบเทียบนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายสิ่งที่ต้องการสื่อสารได้ง่ายขึ้น ประโยชน์ของการคิด เปรียบเทียบ มีดังนี้ ทำให้เห็นความต่างในความคล้าย หากเราพิจารณาให้ดีแล้วเราสามารถเห็นสิ่งต่างๆ ที่ แตกต่างกัน ลดความผิดพลาด ในการอ้างเหตุผลเปรียบเทียบ ทำให้เราค้นพบข้อเท็จจริงที่เป็นประโยชน์ การเปรียบเทียบทำให้เราสามารถมองเห็นสิ่งเล็กน้อยๆ หรือรายละเอียด จนทำให้เราสามารถค้นพบข้อเท็จจริงได้ ทำให้เข้าใจเรื่องยากและซับซ้อนได้ง่ายขึ้น ทำให้เข้าใจตรงกันในมาตรฐานที่แตกต่าง ลดเวลาในการอธิบาย จูงใจให้เกิดการคล้อยตาม และจุดประกายความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ

๒. ความหมายของคำศัพท์ในเรื่องการทำนาของพระพุทธเจ้า

ความหมายจากคำศัพท์ที่ปรากฏในพระสูตรที่น่าสนใจผู้เขียนขอหยิบยกมาเปรียบเทียบ ความหมายเพื่อความเข้าใจง่ายขึ้นระหว่างความหมายใน นัยของคำว่า “นิตตะ” ซึ่งเป็นคำที่ความหมายขัด โดยตรง กับนัยของคำว่า “เนยยัตตะ” ซึ่งเป็นคำที่ความหมายต้องแปลความ

จากคุณประโยชน์ที่ได้ยกมาอ้างข้างต้น จึงขออธิบายความหมายในสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรง เปรียบเทียบข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพรหมณ์ว่าพระองค์ก็ทรงเป็นขานาเช่นเดียวกันเพื่อให้เข้าใจง่าย ดังนี้ คำที่ปรากฏในเรื่อง

๑. ศรัทธา การทำนาของพระองค์นั้นต้องมีศรัทธาในอาชีพอันคำว่า ศรัทธา พระองค์ทรงเปรียบเทียบเป็น “เมล็ดพืช” เพราะว่าความศรัทธาเป็นความเชื่อมั่นในอาชีพนั่นเหมือนชาวพุทธพืชมุขมีศรัทธาในศาสนาที่ตนนับ

^๑ ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงเปรียบเทียบ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://yourverdicts.wordpress.com>, [๒๑/ส.ค./๕๕].

ถือ คำว่า ศรัทธา ในพระสูตรต้นปิฎก กล่าวว่า สัทธานะ^๒ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ คือ เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า “ แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระองค์เป็นพระผู้มีพระภาค ” นี้เรียกว่า สัทธานะ แต่ในความหมายของศรัทธาที่ยกมาจาก กสิการทวาชสูตรนี้ ผู้เขียนอธิบายว่าศรัทธาเป็นธรรมะเบื้องต้นที่สำคัญในการทำการงานใดๆของตนด้วยความเชื่อมั่นเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญทำให้เกิดความสำเร็จแล้วครั้งหนึ่งของงานที่จะทำ พระองค์ทรงเปรียบเทียบกับเมล็ดพันธุ์พืช ที่ชาวนาต้องใช้ปลูกและขยายพันธุ์ ถ้าเป็นพันธุ์ที่อ่อนแอไม่แข็งแรงเมล็ดพันธุ์แห่งศรัทธาก็ไม่เจริญงอกงามต่อไป การทำนาก็ต้องมีอุปสรรคเพราะทำนาไม่ได้ผลที่ดีที่พึงได้รับ ถ้าจะมองอีกมุมมองหนึ่งว่า คนที่ขาดศรัทธาในการปฏิบัติธรรมแล้ว ธรรมก็ไม่เกิดขึ้นในตัวผู้ปฏิบัติ ธรรมก็ไม่แบ่งบานพัฒนาในหัวใจของตนเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมไม่สามารถพัฒนาจิตใจของตนให้มีคุณภาพได้ต่อไป ดังนั้นถ้าหากจิตใจขาดศรัทธาอันเป็นตัวนำที่สำคัญในการปฏิบัติธรรมแล้วจิตใจก็ยังคงมืดบอดหาทางสว่างแห่งปัญญาไม่ได้ เพราะไม่มีศรัทธาเป็นตัวยัดนำทางเพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญเบื้องต้นที่เป็นเหมือนธรรมะทำหน้าที่ผลักดันให้บรรลุธรรมของตนได้

๒. ความเพียร การทำนาของพระองค์นั้นต้องมี “ ความเพียร ”^๓ พระองค์เปรียบความเพียรเป็นเครื่องนำทางให้ประสบความสำเร็จและเป็นสุข ทรงเปรียบเทียบความเป็น “ น้ำฝน ” ที่ตกลงมาให้ความชุ่มฉ่ำพื้นดินและพืชจะได้อาศัยปุ๋ยที่น้ำชะแล้วนั้นเป็นอาหารไปเลี้ยงลำต้นใบดอก ความหมั่นเพียรฝึกตนให้เกิดความชำนาญในอาชีพเหมือนชาวพุทธที่ต้องเพียรปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เกิดความพัฒนาการทางธรรมทางปัญญามากขึ้น คำว่า “ ความเพียร ” ผู้เขียนขออธิบายเพิ่มเติมว่า หมายถึง ความบากบั่น ความกล้าแข็ง ความพยายามทำในสิ่งที่ตั้งใจเพื่อให้เกิดผลสำเร็จ ความเพียรในภาษาธรรม พระพุทธเจ้าทรงหมายถึง ธรรมะที่เป็นปัจจัยทำให้ความศรัทธาในใจผลิออกงอกงามมากขึ้น เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีความเจริญก้าวหน้าในสภาวะธรรมได้ พระองค์ทรงเปรียบเทียบความเพียรกับน้ำฝนที่ให้ความชุ่มชื้นต่อเมล็ดพันธุ์และเป็นปัจจัยทำให้เมล็ดพันธุ์พร้อมที่จะผลิแตกหน่อออกจากเปลือกของมัน คำว่าความเพียร มีใช้อีกคำหนึ่งคือ คำว่า “ วิริยะ ”^๔ แปลว่าความเพียรเช่นกัน คือความขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นๆด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ในกสิการทวาชสูตร ขออธิบายว่าพระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบความเพียรกับน้ำฝนที่ให้ความชุ่มฉ่ำในเนื้อดินเป็นตัวละลายแร่ธาตุในดินทำให้เมล็ดพันธุ์ที่หว่านนั่นได้ซึมซับรับอาหารคือ

^๒ อัง. สตตก.(ไทย) ๒๓/๖/๙ -๑๐.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.๒๕๕๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๕๒), หน้า๘๐๒.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต , ๒๕๕๘), หน้า ๒๑๓.

แร่ธาตุที่ละลายด้วยน้ำฝนนั้น หากเมล็ดพันธุ์ที่สมบูรณ์ และมีปัจจัยต่าง ๆ พอเหมาะมันก็จะแตกหน่อออกมาเป็นต้นกล้าของพืชที่ชาวนาหว่านลงสู่พื้นดิน คือเมล็ดพันธุ์แห่งความศรัทธา ความชุ่มชื้นเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เมล็ดพันธุ์แห่งความศรัทธาหรือความดีในจิตใจเจริญงอกงามขึ้นที่ละเล็กทีละน้อยต่อเนื่องจนแบ่งบานเจริญเติบโตขึ้นในใจ

๓. ปัญญา การทำนาของพระองค์นั้นต้องมีปัญญาในการทำนา ทรงเปรียบ“ปัญญา”เป็นแอกและไถที่ชาวนาใช้คราดดินพรวนดินเตรียมดินเพื่อหว่านเมล็ดพันธุ์ มีความมั่นคงสมดุลกันและสามารถใช้ไปพร้อม ๆ กัน มีลักษณะเป็นโครงหลักของเครื่องประกอบอื่น ๆ ให้นั้นคงของรูปทรงของคันไถ คำว่า “ปัญญา” หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดจากการเรียนและฝึกคิด ส่วนคำว่าปัญญาอีกความหนึ่งทางพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญาความรู้แจ้งแทงตลอดที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมต่อเนื่องมาแล้วอย่างดี เป็นปัญญาที่เกิดจากปัจจัยของการปฏิบัติธรรมอย่างมีเหตุมีผล ในกสิการทวาชสูตรพระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบปัญญากับแอกและไถ คำว่า ปัญญา ในพระสูตรต้นตปิฎก กล่าวว่า ปัญญาธนะ^๕ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา ให้ถึงความสิ้นสุดทุกข์โดยชอบนี้เรียกว่าปัญญาธนะ หากพิจารณาประโยชน์การใช้งานของแอกและไถแล้ว แอกและไถเป็นโครงสร้างหลักของตัวไถทำหน้าที่ไถหน้าดินเปิดหน้าดินให้มีความร่วนปรับหน้าดินให้เหมาะสมเพื่อพร้อมที่จะหว่านเมล็ดพันธุ์พืชให้เมล็ดพันธุ์เจริญงอกงามได้ดี แอกและไถ เป็นอุปกรณ์หลักที่สำคัญทำให้เครื่องไถนารวมทั้งโคพลีพที่นำมาเทียมแอกเพื่อให้โคเดินอยู่ในตำแหน่งที่ชาวนาสามารถบังคับตามความต้องการ ในพระพุทธศาสนา ปัญญา^๖ เป็นปัจจัยสำคัญในการวิเคราะห์ความจริง ซึ่งในการปฏิบัติธรรมโดยการทำวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้นผู้ปฏิบัติต้องใช้สติปัญญาประกอบกันกำหนดรู้สถานะความจริงเพื่อขจัดกิเลสที่เข้าครอบงำในเรือนใจ เมื่อมีปัญญาแล้วความโง่เขลาทั้งหมดไป ผู้ที่มีปัญญาในการปฏิบัติงานนั้นก็เช่นกันปัญญาจะเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะว่าปัญญาเป็นคุณสมบัติของใจที่มีคุณภาพในการคิดวิเคราะห์ตัดสินใจในการกระทำของตนเอง

๔. สติ การทำนาของพระองค์นั้นต้องมีสติ พระองค์ทรงเปรียบ “สติ”เป็นผาลและประดัก ซึ่งมีความหนักแน่นในเนื้อเหล็กและมีความคมสามารถตัดผิวดินให้เปิดออกทำให้ดินร่วนซุยเหมาะสมที่จะทำให้เมล็ดพันธุ์ได้รับอากาศปุ๋ยและน้ำอย่างพอเหมาะพอดีและเจริญเติบโต คำว่า “สติ”^๗ ในความหมายทั่วไปหมายถึงความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจกรรมที่ทำ จิตอยู่กับเรื่อง ส่วน สติ ในความหมายของพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมะสำคัญที่ทำหน้าที่กำกับใจไม่ให้ฟุ้งซ่านรำคาญใจไหลไปกระทำในสิ่งที่ประมาท สติ

^๕ อัง.สตุตถก.(ไทย) ๒๓/๖/๑๑.

^๖ หลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชโช, อริยสัจเพื่อความพ้นทุกข์(พระธรรมเทศนา), (กรุงเทพมหานคร: แปลนพรัตน์ ตั้ง, ๒๕๕๕), หน้า๑๐๙-๑๑๖.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๕.

เป็นผู้มีบาปบาปกำกับใจให้ระลึกถึงความจริง เป็นกำลังหรืออาวุธสำคัญ เป็นคู่ปรับของกิเลสที่สามารถจัดกิเลสในใจได้อย่างราบคาบ ในกสิการทวาชสูตร มีอีกคำหนึ่งที่ขอหยิบยกมาอธิบายเพิ่มเติมคือ คำว่า “สติสังวร”^๘ หมายถึงสำรวมด้วยสติ คือ สำรวมอินทรีย์มีจักขุเป็นต้น ระวังรักษามิให้บาปอกุศลธรรมเข้าครอบงำเมื่อเห็นรูป ในกสิการทวาชสูตร สติ ขอบธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงเปรียบสติกับอุปกรณ์ที่มีคมแข็งแรง อันได้แก่ ฆาต และ ประตัก ซึ่งอุปกรณ์ทั้งสองชนิดนี้ชาวนาจำเป็นต้องใช้ควบคุมโคพลีพท์ให้มันปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องทิศทางของร่องไถที่ต้องการ ไม่ให้มันดื้อดึงเดินไปทางอื่น “ฆาต” เป็นส่วนที่อยู่ตรงล่างสุดของตัวไถ อีกทั้งมีน้ำหนักเพราะทำด้วยเหล็กกล้า แข็งแรง และคม ทำหน้าที่ถากผิวดินเพื่อปรับหน้าดินเตรียมหน้าดินให้เหมาะสมในการหว่านเมล็ดพันธุ์พืชคือความศรัทธาให้สะดวกในการเจริญเติบโตเต็มที่เต็มตามสภาพความสมบูรณ์ของเมล็ดพันธุ์นั้น ๆ ส่วนประตัก เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากเหล็กเช่นกัน มีความแหลมคมแข็งแรง ชาวนาจะใช้ปักหลังโคเพื่อตักเตือนเมื่อโคพลีพท์ดื้อเดินไปผิดทิศทาง หากพิจารณาตรงนี้แล้ว ประตักก็คือการควบคุมอารมณ์ที่เกิดจากกิเลสตนเป็นตัวดึงสภาวะของจิตที่วอกแวก ฟุ้งซ่านรำคาญใจให้กลับมาสู่ความเป็นจริง ซึ่งความจริงดังกล่าวนี้ คือ ปรมัตถธรรม ที่ปรากฏในใจขณะปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประตักจึงเป็นอุปกรณ์สำคัญเปรียบเหมือนสติ ที่ใช้เตือนจิตที่ฟุ้งซ่านโลดแล่นออกไปนอกเส้นทางกุศลธรรม เป็นตัวกระตุ้นจิตให้กลับมาอยู่ในสภาวะปกติคือสภาวะที่เป็นกุศลจิตของตน

๕. หิริ การทำนาของพระองค์นั้นต้องมี หิริ พระองค์ทรงเปรียบ “หิริ” เป็นงอนไถ ซึ่งงอนไถเป็นอุปกรณ์ที่อยู่ส่วนหน้าของตัวคันไถทั้งหมดผู้ใช้ไถหรือผู้ไถนาจะมองเห็นได้ชัด คำว่า “หิริ” ในความหมายทั่วไป หมายถึง ความละอายต่อบาป ละอายแก่ใจ คือ ละอายต่อความชั่ว ส่วนคำว่า หิริ ในความหมายของพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมะคุ้มครองตนและคุ้มครองโลก เป็นองค์ธรรมที่ทำให้ใจไม่กล้าละเมิดศีลอันทำให้ตนเองต่างพร้อย คำว่า หิริ ในพระสูตรต้นตูปัญญก กล่าวว่า หิริธนะ^๙ อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีหิริ คือ ละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการประกอบบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า หิริธนะ คำว่า หิริ ในกสิการทวาชสูตร พระพุทธเจ้าทรงเปรียบกับงอนไถ ซึ่งงอนไถเป็นส่วนหนึ่งของไถที่อยู่ส่วนหน้าสุดของคันไถ เป็นอุปกรณ์ที่อยู่ส่วนหน้าสุดของทั้งหมดเหมือนคนที่อยู่ที่สูงย่อมมองเห็นสิ่งรอบๆ ตัวได้ชัดเจนในที่นี้หมายถึง ความละอายต่อบาปที่ตนอาจจะเผลอเผลอกระทำไปด้วยกิเลสครอบงำใจตน ผู้ที่มี หิริ^{๑๐} แล้วย่อมเป็นผู้ที่เคารพตนเองเคารพความดีของตนไม่กล้ากระทำการใดๆ ที่ทำให้เกิดความละอายภายในใจของตนเอง เป็นการเคารพตนเองซึ่งมีผลต่อการครองตนครองชีพอย่างมีความสุขเพราะจิตมีความละอายในการกระทำที่เป็นโทษต่อตนและผู้อื่น คือ ละอายต่อบาปอยู่เสมอ แต่ หิริ มักจะมีโอตตัมปะประกอบอยู่ด้วยกัน

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๘.

^๙ อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖/๑๐.

^{๑๐} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๕๖/๕๖๐.

เสมอ ซึ่งโอดตปปะเป็นองค์ธรรมที่ผู้ปฏิบัติเคารพผู้อื่น ดังนั้นทั้ง หิริโอดตปปะ จึงเป็นธรรมคุ้มครองตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๖.ใจ การทำนาของพระองค์นั้นต้องมี ใจ พระองค์ทรงเปรียบใจว่าเป็น “เชือก” ซึ่งเชือกเป็นอุปกรณ์สำคัญที่มีความเหนียวใช้ผูกสิ่งของต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้โคพลิพ^{๑๑}และอุปกรณ์ที่ใช้ในการไถนาผูกโยงเชื่อมโยงติดกันเพื่อทำให้อุปกรณ์การไถเวลาใช้ก็จะไปด้วยกันอย่างมั่นคงเมื่อขวานาลงมือไถนา ทั้งโคและตัวไถจะไปด้วยกันทำให้ขวานาสามารถบังคับเครื่องมือของตนให้เกิดผลตามทิศทางที่ตนกำหนดไว้ได้ถูกต้อง การไถนาก็สำเร็จด้วยดี คำว่า “ใจ” ในความหมายทั่วไป หมายถึง สิ่งที่ทำหน้าที่รู้ รู้สึก นึกและคิด ส่วน ใจในความหมายทางพุทธศาสนา หมายถึง สภาวะจิตที่เป็นตัวรับรู้ความจริง ไม่มีตัวตน แต่อาศัยอยู่ในถ้า หรือหทัยรูป เป็นตัวบงการสั่งงานให้ร่างกายปฏิบัติตาม คำว่า “ใจ” เป็นคำไวพจน์กับคำว่า “จิตตะ”^{๑๒} หมายถึง ความคิดที่มุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกฝนไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ ขออธิบายนัยของคำว่า “ใจ” ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าเป็นคำที่พระองค์ทรงเปรียบกับเชือกที่ผูกมัดไว้กับตัวไถ แยก และโยงไปถึงโคพลิพ เพื่อบังคับทุกส่วนของอุปกรณ์ให้ทำงานได้ตามเป้าหมายหรือความประสงค์ของขวานา เป็นตัวเชื่อมโยงควบคุมทุกระบบของเครื่องมือในการทำนาให้มีประสิทธิภาพจนสำเร็จผลงานตามจุดประสงค์ หากพิจารณา หน้าที่ของใจ และ คุณสมบัติของใจ แล้ว จะเห็นว่าใจเป็นสายใยอันสำคัญที่เหนียวแน่นสามารถควบคุมการกระทำหรือพฤติกรรมของเราได้ดีทุกเรื่อง หากใจมีคุณภาพ ผลงานที่ทำก็ออกมาดีมีคุณภาพ หากใจไม่มีคุณภาพการทำงานและผลงานก็ด้อยคุณภาพหรือไม่สำเร็จในสิ่งงามที่ทำได้ คำว่า “ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว” คงจะสะท้อนความหมายของหน้าที่ใจได้ดีที่สุด ดังนั้นในการปฏิบัติธรรม อุปมาเหมือนการทำนา เชือกแห่งใจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการควบคุมการปฏิบัติธรรมหรือการทำนาให้ผลผลิตออกมาได้คุณภาพดีที่สุด

๗.โสรัจจะ การทำนาของพระองค์นั้นต้องมี “โสรัจจะ” พระองค์ทรงเปรียบเป็นเครื่องควบคุมเพื่อช่วยให้การทำงานได้สำเร็จตามเป้าหมายด้วยความไม่ประมาท คือการเฝ้าระวังให้เกิดความปลอดภัยในการทำงาน คำว่า “โสรัจจะ”^{๑๓} ในความหมายทั่วไป หมายถึง ความเสถียร ความมีอัธยาศัยงาม รักความประณีต หมดจดและสงบเรียบร้อย ส่วนคำว่า โสรัจจะ ในความหมายทางพุทธศาสนา หมายถึง ความสุภาพอ่อนน้อม ถ่อมตน และรอบคอบในการกระทำหรือปฏิบัติธรรมอันนำไปสู่ความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต คำว่า

^{๑๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๙๖/๒๗๙.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๘๐.

^{๑๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐๕.

“โสรัจจะ” นั้นก็หมายถึง “สติสังวร”^{๑๔} นั่นเอง พระพุทธองค์ทรงกล่าวเปรียบเทียบโสรัจจะ กับความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนโยนแต่ไม่อ่อนแอ คนที่มีความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนจะเป็นคนที่ได้รับการอบรมฝึกฝนตนมาอย่างดีแล้วจนทำให้ใจสามารถยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของตนที่เป็นปัญหาหรือมีไขปัญหาได้ด้วยใจสุภาพ คือ การยอมรับความจริงและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง ความสุภาพนั้นเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้จิตไม่ตื้อตึง ไม่ดันทุรัง ไม่อาฆาตพยาบาท หากแต่จะยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นได้ด้วยความเคารพในความเป็นจริง อีกทั้งเป็นความสำรวมระวังใจตนไม่ให้ความชั่วหรือความเศร้าหมองที่เกิดจากกิเลสจรเข้ามาครอบงำจิตใจตนเองได้ โสรัจจะ จึงเป็นธรรมทั้งดงามเพราะว่าผู้ที่มี “โสรัจจะ” นั้นต้องเป็นผู้ที่คิดดี พูดดี ทำดี มีความริเริ่มดี สร้างสรรค์ผลงานของตนทั้งดงาม

๘. ความซื่อสัตย์ การทำนาของพระองค์นั้นต้องมี ความซื่อสัตย์ต่ออาชีพชาวนา ทรงเปรียบเทียบ “ความสัตย์” กับการดูแลต้นพืชคือหมั่นดายหญ้าพรุนดินรักษาน้ำดินเพื่อให้ต้นไม้มิมีวัชพืชมาแย่งอาหาร เพราะอาจจะทำให้พืชที่หว่านนั้นเนิบโตช้า หรือแคะแสร้งและตายได้เพราะขาดอาหารกับขาดการดูแล คำว่า “ความซื่อสัตย์” ในความหมายทั่วไป หมายถึง ประพฤติตรงและจริงใจ ไม่คิดคดทรยศ ไม่คดโกงไม่หลอกลวง คำว่า ความซื่อสัตย์ ในความหมายทางพุทธศาสนา หมายถึง จิตที่ซื่อตรงต่อตนเองในการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ คำว่า “ซื่อสัตย์” มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “สุจริต” มีความหมายว่า ความประพฤติดี ประพฤติชอบ มีองค์ธรรมประกอบ ๓ คือ ๑) กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย งดเว้นปานาติบาต, อทินนาทานและกาเมสุ มิจฉาจาร ๒) วาจาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา งดเว้นมุสาวาหา, ปิสุณวาจา, ผรุสวาจาและสัมผัปปลาปะ ๓) มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ มีองค์ธรรมประกอบ ๓ ข้อ คือ อนภิชณา, อพยาบาทและสัมมาทิฐิ^{๑๕} อีกทั้งเป็นคำที่มักใช้ด้วยกันคือคำว่า ซื่อสัตย์สุจริต คำว่า ซื่อสัตย์ ในกสิกรรมทวารวดี พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบ ความสัตย์ กับความประพฤติตนอย่างตรงไปตรงมา เป็นความรู้สึกที่เป็นจริงซึ่งเกิดขึ้นในสภาวะธรรมภายในใจเมื่อรู้ว่ามิเกลสจะเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นแล้ว ใจต้องใช้ปัญญากับสติจัดกิเลสออกจากใจไม่ให้มันเข้าครอบครองเรือนใจได้เหมือนกับชาวนาที่หมั่นดูแลรักษาข้าวจัดวัชพืช คือ ต้นหญ้าที่งอกมาปกคลุมต้นข้าวมาแย่งแร่ธาตุอาหารของต้นข้าวทำให้ต้นข้าวขาดสารอาหารอันจะทำให้ต้นข้าวเจริญเติบโตได้ไม่เต็มที่ชาวนาก็ต้องตั้งใจรับผิดชอบดูแลถอนหรือขจัดวัชพืชเหล่านั้นบ่อย ๆ ให้หมดไปเหมือนการขจัดกิเลสในใจให้หมดไปเสมอ ๆ

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมานุกุลจิต, ๒๕๕๘), หน้า ๔๐๐.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๕.

๙. **อมตะ** การทำนาของพระองค์มีผลผลิตเป็น “อมตะ”^{๑๖} ทรงเปรียบ อมตะ เป็นผลผลิตของการทำนาของพระองค์ หมายถึงความสุขที่เกิดจากความเพียรของสติปัญญาคือ “นิพพาน”^{๑๗} เมื่อชาวนาทำนาเกี่ยวผลผลิตได้แล้วก็จะมีความสุขจากการได้เมล็ดข้าวเปลือกไว้ขายไว้บริโภคมามากมาย เมื่อปลูกข้าวและหมั่นดูแลในที่สุดก็ได้ข้าวมาใช้บริโภค หรือนำขายได้เงินมาใช้จ่ายในครอบครัว “อมตะ” มีความหมายเท่ากับความสุขหรือความเกษมที่ผู้ทำนาได้รับผลผลิตอย่างน่าพอใจ แต่ความหมายในพุทธศาสนาหมายถึง “นิพพาน” คำว่า “เกษม” ในความหมายของภาษาคน หมายถึง ความสุขสบาย มีความปลอดภัย ส่วนคำว่า เกשמ ในความหมายของภาษาธรรม หมายถึง สภาวะจิตที่เป็นสุขเพราะหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง คำว่า “เกษม” ในอีกความหมายหนึ่งแปลว่าปลอดภัย สวัสดิ์ สงบ หรือ ความสุข ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผลการทำนาของพระองค์ เป็นเกษม เป็นอมตะ ในความเป็นจริงของอาชีพทำนา ผลเก็บเกี่ยวจากนาคือ ข้าว แต่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบผลผลิตจากการทำนาของพระองค์มีผลเป็นจิตเกษม เป็นอมตะเกษม เป็นอมตะธรรม หรือพระนิพพาน ซึ่งหมายถึงจิตมีสภาวะที่เป็นสุขตลอดตนจนจรณนั้นเอง

พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความเป็นจริงของชีวิต ว่าการพัฒนาจิตของมนุษย์ทำให้เกิดปัญญานำไปสู่การละคลายความยึดมั่นถือมั่นอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ คำสอนของพระพุทธองค์นับว่าเป็นความงดงามของพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสร้างสติปัญญา ที่ได้ผลเหมือนแสงสว่างส่องใจของมนุษย์ให้เห็นความจริง ยอมรับความจริงอันประเสริฐ เห็นความเกิดดับความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความสงบรวมเอยที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมให้ถึงที่สุดแล้วผลที่ได้รับคือ นิพพาน อันเป็นอมตะธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงค้นพบคือสิ่งที่พระองค์“ตรัสรู้” นั้นเอง

๓. บทวิเคราะห์เครื่องมือสื่อธรรมะของพระพุทธเจ้า

บทวิเคราะห์เหตุผลที่พระองค์ทรงใช้อุปกรณ์การทำนาในฐานะที่เป็นเครื่องมือสื่อธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนผู้ศึกษามีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้ คือ

๓.๑ ทรงเห็นว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ทำให้เกิดความเข้าใจได้ดีกว่าการเรียนรู้ในสิ่งไกลตัว เพราะว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์ส่วนใหญ่มักจะมีเกิดการเรียนรู้จากพื้นฐานที่ตนมี คือประสบการณ์เดิมของตน ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นฐานที่ดีอย่างหนึ่งในการเรียนรู้ของมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงเห็นธรรมชาติในเรื่องนี้พระองค์จึงใช้สื่อการสอนที่กสิการทวารพราหมณ์มีอยู่แล้วและได้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันอยู่แล้วทำให้เขาเข้าใจธรรมะได้ง่าย ดังนั้นการศึกษาเรื่อง “การทำนาในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อธรรมะของพระพุทธเจ้า” จากพระสูตรเรื่องกสิการทวารพราหมณ์ ในพระไตรปิฎก ผู้ศึกษาพบว่า เครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ทรงใช้เป็นสื่อการสอนธรรมะนั้นเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่หาได้ง่ายและไม่ต้องแสวงหาให้ยุ่งยาก อีกทั้งเป็นสื่อที่เหมาะสมที่สุดในการสอนธรรมะเพื่อให้

^{๑๖} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๙๖/๒๗๙.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๒.

ผู้ฟังเกิดความเข้าใจจากพื้นฐานอาชีพหรือจากภูมิหลังของผู้ที่พระองค์สอน เพราะสื่อการสอนนั้นสามารถเชื่อมโยงสู่ธรรมะเพื่อให้เขาได้ง่ายมากที่สุด ค่ะ

๓.๒ ทรงสอนเรื่องยากเป็นเรื่องง่าย พระองค์ทรงสอนในสิ่งที่เข้าใจยากให้เข้าใจได้ง่าย โดยทรงสอนในสิ่งที่เป็นความจริงของชีวิต ที่เกิดขึ้นอยู่ในวิถีชีวิตของคน ๆ นั้นพระองค์ทรงชี้ทางธรรมโดยใช้วิธีการเปรียบเทียบกับอุปกรณ์การทำการงานของชาวนาได้อย่างน่าเลื่อมใสศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเตรียมดินด้วยการไถดิน อุปกรณ์ที่ใช้ไถ หน้าที่ของตัวไถ คันไถ ฆาล เชือก บัญจ กอนไถ เมล็ดพันธุ์ข้าว ล้วนเป็นสื่อที่ทำให้ผู้ฟังคำสอนได้เห็นความสำคัญและประโยชน์ของอุปกรณ์นั้น ๆ ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การทำการงานหรือการปฏิบัติธรรมประสบความสำเร็จได้ โดยมีคุณสมบัติในการทำการงาน ได้แก่ “โลภจะจจะ” คือความขยันหมั่นดูแลต้นข้าวที่ปลูกไว้ด้วย “ความซื่อสัตย์” คือปฏิบัติดูแลจัดวัชพืชสม่ำเสมอ ๆ ไม่ให้มาแย่งอาหารต้นข้าวในนา และทรงอธิบายอีกว่า “ผลที่ได้เป็นรวงข้าวที่สมบูรณ์และมีจำนวนมากในการบริโภคซึ่งหมายถึงชาวนาบรรลุผลตามเป้าหมายในการทำการงาน พระองค์ทรงเปรียบเทียบความสำเร็จจากการทำการงานของชาวนาดังกล่าวมานั้น เป็น “อมตะ” ซึ่งอมตะในที่นี้หมายถึงความสุขใจพอใจของผลงานที่ทำของชาวนาที่เกิดจากความขยันหมั่นเพียรตั้งใจดูแลรักษาต้นข้าวในนาอย่างสม่ำเสมออย่างต่อเนื่องของตนเอง

๓.๓ คุณค่าที่ได้จากวิธีการทำการงานในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อธรรมะของพระพุทธเจ้า คือ แนวทางปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าถึงธรรมที่มีความเป็นไปได้ง่ายและประสบผลสำเร็จได้อย่างสมเหตุสมผลตามความเป็นจริง จะเห็นชัดว่า พระองค์ทรงชี้แนวทางไว้ว่า การปฏิบัติธรรมสามารถทำได้ในชีวิตประจำวันเหมือนการประกอบอาชีพของตน แนวทางดังกล่าวนี้พระองค์ก็ทรงปฏิบัติจนประสบความสำเร็จคือตรัสรู้นั่นเอง ดังนั้นข้อคิดตรงนี้ผู้ศึกษาคิดว่าชาวพุทธยุคทุกยุคทุกสมัยก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ตลอดเวลาแม้ว่าจะกำลังประกอบอาชีพการงานใดๆ เพื่อเลี้ยงชีพของตนเองทุกคนสามารถปฏิบัติธรรมตามบทบาทหน้าที่ของตนด้วยสติปัญญา คือ “มหาสติ” อันเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้กำกับใจตนเองในการทำงานในชีวิตประจำวัน และผลจากงานที่ทำนั้นก็ทำให้ตนเกิดความสุขจากความสำเร็จในอาชีพของตนเอง คือเข้าถึง “อมตธรรม” หรือ “นิพพาน” คือความสงบเย็น ความสันติสุขที่ยั่งยืนภายในจิตใจของตน

๔. การปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงธรรม

จากธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงสื่อสารให้กสิกรทวาทพรามณ์ ผู้ศึกษาเข้าใจว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าสื่อสารธรรมะไว้คือความสำคัญของการปฏิบัติธรรมที่ต่อบุคคลผู้อยู่เนื่อง ๆ ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นการปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงอมตะธรรมจึงเป็นเรื่องที่อยู่ในชีวิตประจำวันของผู้ปฏิบัติ จากการศึกษาเรื่องการทำงานในฐานะเป็นสื่อธรรมะของพระพุทธเจ้า ผู้ศึกษาเข้าใจว่า วิธีการที่จะทำให้เข้าถึง “อมตะธรรม” ได้นั้นผู้ปฏิบัติธรรมพึงปฏิบัติตามแนวทางดังต่อไปนี้

๔.๑ มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง

๔.๒ ศึกษาข้อปฏิบัติได้แก่ ปริยัติ ศึกษาให้เข้าใจไม่ไขว่ไขว่ในทางธรรมคือมีสัมมาทิฐิ

๔.๓ ปฏิบัติธรรม ภาวนา พัฒนาจิตใจให้เกิดพลังบุญ เพื่อเป็นเครื่องมือหรืออาวุธที่มีประสิทธิภาพสามารถขจัดกิเลสที่จรเข้ามาครอบครองในเรื่อใจของตนได้ทำให้กิเลสอ่อนกำลังลงหรือหมดสิ้นไป

๔.๔ สำนวณระวังใจมิให้ไหลลงตกต่ำไปในเรื่องอกุศลด้วยการพิจารณาอารมณ์ตนเองเสมอ ๆ เพื่อให้รู้เท่าทันอารมณ์ของตนอยู่เสมอๆ บริหารการทำงานของจิตให้จิตทำหน้าที่ดูจิตตนเสมอๆ

๔.๕ พึงสังเกตจิตใจตนทำสมาธิวิปัสสนา กำหนดรู้ดูแลรักษาใจให้มีสภาวะผ่องใสเป็นปกติอยู่เสมอ ๆ ไม่ปล่อยใจให้หลงสู่วังวนแห่งกิเลสอีก รักษาจิตใจให้เข้มแข็งด้วยธรรม รักษาจิตใจให้มีธรรมะครองใจตนอยู่เสมอๆ จิตลักษณะดังกล่าวนี้เป็นจิตคุณภาพที่สามารถนำพาให้ผู้ปฏิบัติดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุขเพราะจิตใจมี “อมตะธรรม” ครองในเรื่อใจอยู่อย่างมั่นคง

๔.๖ บำเพ็ญบุญบารมีด้วยทาน ศีล ภาวนาให้เป็นฐานหลักสำคัญของการปฏิบัติธรรมทำให้เป็นไปตามปกติสม่ำเสมอให้ถึงที่สุดของการดำรงชีวิตหรืออายุขัยของตนเพื่อเป็นพลังหรืออนุสัยตามส่งให้เกิดปัญญาญาณอันเป็นเครื่องมือ นำทางไปให้ถึง “อมตะ” คือ “นิพพาน” ในอนาคต

๕. สรุปการทํานาในฐานะเป็นสื่อธรรมะของพระพุทธเจ้า

อย่างไรก็ตามการทํานาของพระพุทธเจ้าที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเทคนิคในการสอนธรรมะที่มีเอกลักษณ์และเป็นอัจฉริยภาพเฉพาะของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงสอนธรรมะที่เป็นเรื่องยากให้เป็นเรื่องที่เข้าใจง่าย โดยทรงเปรียบธรรมะกับอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพทํานาของกสิกรทวาทพราหมณ์ที่ปฏิบัติในชีวิตประจำวันว่าการปฏิบัติธรรมก็เหมือนการปฏิบัติหน้าที่ในการงานของตนด้วยใจเชื่อมั่นความศรัทธาในอาชีพของตน มีความเพียรตั้งใจดูแลปรับปรุงเอาใจใส่ในการประกอบอาชีพของตนอย่างซื่อสัตย์สุจริต และผลที่ได้จากการประกอบอาชีพด้วยความศรัทธามุ่งมั่นเอาใจใส่นั้นก็จะเกิดผลประโยชน์และความสุขในชีวิตของตนเอง

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

ผศ.บุญมี แทนแก้ว. จริยธรรมกับชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๒.

พระปราโมทย์ ปาโมชฺโช. อริยสัจเพื่อความพ้นทุกข์. กรุงเทพมหานคร : แปลนพรัตน์ตั้ง, ๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่

๒๓. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๙.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร.

มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๘.

พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง). ผศ.ดร. ความงามในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก.ภาพพิมพ์., ๒๕๕๕.

แสง จันทร์งาม.วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาไทย-อังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ ๙. นครปฐม:

โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ. (ราชบัณฑิต). จริยศาสตร์และจริยธรรมเพื่อพัฒนาชีวิต.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การคิดเชิงเปรียบเทียบ, [ออนไลน์].แหล่งที่มา :

<https://yourdicts.wordpress.com>. [๒๑ ส.ค. ๒๕๕๔]

การตีความการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

An Interpretation of Dhamma Practice in Theravada Buddhism

นางสาวอรอาไพ สามขุนทด*

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.**

ผศ.วัชรพงษ์ ชุ่มดวง***

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการตีความการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท การปฏิบัติธรรมที่ปรากฏในปัจจุบันเหมือนหรือต่างกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างไร การศึกษาจากพระไตรปิฎกและเอกสารที่เขียนโดยปราชญ์ผู้รู้อธิบายถึงการปฏิบัติธรรม พบว่ามีลักษณะคล้ายกัน การปฏิบัติธรรมคือการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ปราชญ์ผู้รู้ได้ขยายความอย่างละเอียดและแบ่งการปฏิบัติธรรมเป็นระดับพื้นฐานและระดับเข้มข้น แต่จากการสำรวจความเข้าใจโดยทั่วไปด้วยการสืบค้นจากเว็บไซต์และศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารพบว่ามีความแตกต่างกัน ส่วนที่มีเนื้อหาสอดคล้องกันคือเรื่องหลักธรรมและวิธีการปฏิบัติธรรม แต่คนทั่วไปจะให้ความสำคัญในเรื่องสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรมและหลักสูตรการเข้าปฏิบัติธรรมซึ่งถือเป็นเพียงส่วนย่อยของการปฏิบัติธรรมตามความหมายในพระไตรปิฎก ส่วนที่แตกต่างไปมากที่สุดคือการแต่งกายด้วยชุดสีขาวนุ่งซัดสมาธิหลับตา ซึ่งในพระไตรปิฎกและเอกสารที่เขียนโดยปราชญ์ผู้รู้ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องเครื่องนุ่งห่มแต่อย่างใด นับเป็นตัวอย่างของการตีความให้ความหมายและความเข้าใจที่สามารถให้ผลแตกต่างกันไป

คำสำคัญ : การตีความ, การปฏิบัติธรรม

Abstract

This article seeks to explore interpretation and understanding of dhamma practice in Theravada Buddhism. The extent to which the public interpretation differs from the Tipitaka. The interpretation in the Tipitaka and books by venerable scholars provides similar explanation. Dhamma practice is the way to behave following to dhamma or the teaching of the Buddha. The scholars clearly explain more in details and classify dhamma practice into standard and intensive level. The outcomes widely differ in search engine and books. The similar meaning occurs in dhamma and

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

*** อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

how to practice dhamma. The public seems to emphasize on places for dhamma practice and/or meditation course, which is merely a small part referring to the Tipitaka. The most different interpretation represents in wearing white clothes, sitting cross-legged, and closing eyes, whereas the Tipitaka and books by scholars have never focused clothes at all. This is a case of interpretation and understanding.

Keywords: interpretation, dhamma practice

๑. บทนำ

พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงสั่งสอนไว้เมื่อกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ผ่านการทรงจำ สืบคานา แปรความ บันทึก และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จึงหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะต้องมีการตีความและอธิบายทำความเข้าใจเพื่อให้สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ตามที่พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. กล่าวถึงความหมายของการตีความว่า หมายถึง “การหาวิธีทำความเข้าใจคำสอนของพระศาสดาให้ถูกต้องเที่ยงตรงมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้”^๑ โดยเสนอแนวทางการตีความไว้ว่า

ความหมายของพุทธพจน์ไม่ได้อยู่ที่ตัวบท (text) หรือตัวข้อความที่จะตีความเพียงอย่างเดียว หากแต่เกี่ยวโยงสัมพันธ์ (relative) กับบริบท (context) แวดล้อมอื่นๆ ด้วย ในการตีความจึงควรพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ อย่างรอบด้าน เช่น การวิเคราะห์ทางไวยากรณ์หรือทางภาษาศาสตร์ การพิจารณาพระประสงค์หรือเจตนารมณ์ (intention) ของพระพุทธเจ้าในการตรัสข้อความนั้นๆ การพิจารณาว่าข้อความนั้นๆ เกิดขึ้นที่ใดและแสดงแก่ใครเป็นต้น^๒

การตีความการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาย่อมจะหลากหลายไปตามศรัทธา มุมมองความรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล คำที่สื่อถึงหรือคำอธิบายการปฏิบัติธรรม เช่น ไหว้พระ สวดมนต์ แผ่เมตตา นุ่งขาวห่มขาว เวียนเทียน ทำบุญตักบาตร เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม กรวดน้ำอุทิศบุญ ปลอ่ยปลา ไถ่ชีวิตโคกระบือ งดเหล้าเข้าพรรษา ถือศีลกินเจ รักษาศีลห้า ถือศีลแปด นั่งหลับตา สงบนิ่ง เข้าคอร์สวิปัสสนา ปลอ่ยวาง ควบคุมอารมณ์ ไมโกรธ ลดละกิเลส เดินจงกรม เข้าฌาน เจริญสติ เจริญปัญญา มรรคผล นิพพาน ฯลฯ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่ใช่เรื่องของการปฏิบัติธรรม แต่เมื่อพิจารณาจากความหมายอย่างละเอียดก็จะพบว่ามีความแตกต่างกันไป ทั้งยังสามารถตีความต่อไปได้อีกว่าแต่ละคำหรือข้อความนั้นมีความหมายอย่างไร ลึกซึ้งแค่ไหน สื่อความอะไรบ้าง

^๑ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., “พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ”, เอกสารประกอบการสอน, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

ผู้เขียนจึงประสงค์ที่จะศึกษาการตีความการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท การปฏิบัติธรรมที่ปรากฏในปัจจุบันคืออะไร การอธิบายของปราชญ์ผู้รู้เป็นอย่างไร เหมือนหรือต่างกับในพระไตรปิฎก เริ่มต้นจากการศึกษาความเข้าใจโดยทั่วไป จากนั้นจึงศึกษาจากเอกสารตำราวิชาการโดยปราชญ์ผู้รู้และจากพระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อนำมาสรุปผลต่อไป

๒. ความเข้าใจโดยทั่วไปของการปฏิบัติธรรม

เพื่อให้ได้ภาพรวมของการตีความการปฏิบัติธรรมของคนทั่วไป จึงสำรวจดูว่ามีความเข้าใจหรือมองภาพลักษณ์ของการปฏิบัติธรรมไว้อย่างไร ด้วยการสืบค้นในเว็บไซต์ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงได้ง่ายสะดวกรวดเร็วเป็นที่นิยม ใช้คำว่า ปฏิบัติธรรม ในโปรแกรมสำหรับการค้นหาทุกเกิล เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๙ ผลการค้นหาเว็บไซต์พบว่าในหน้าแรกซึ่งมีทั้งหมด ๙ อันดับ มี ๔ เว็บไซต์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการแนะนำสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรม มีรายชื่อ ที่อยู่ และรายละเอียดของสถานที่ปฏิบัติธรรมต่างๆ หลากหลายรูปแบบทั่วประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นวัดรวมทั้งสำนักสงฆ์ สถานปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรม ศูนย์ปฏิบัติธรรม ศูนย์วิปัสสนา ฯลฯ และอีก ๔ เว็บไซต์ มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรปฏิบัติธรรมหรือการเข้าไปปฏิบัติธรรมในสถานที่นั้นๆ กำหนดระยะเวลา ๓ วัน ๗ วัน เป็นต้น หรือมีช่วงเวลาวันเดือนปีกำหนดไว้แล้ว ผลการค้นหารูปภาพพบว่าในหน้าแรก ภาพเกือบทั้งหมดเป็นภาพบุคคลใส่ชุดสีขาว นั่งขัดสมาธิหลับตา ทั้งแบบกลุ่มและแบบคนเดียว ส่วนอีก ๒ ภาพ เป็นภาพกราฟิกที่ยังสื่อถึงการใส่ชุดสีขาว นั่งขัดสมาธิ ผลการค้นหาวิดีโอพบว่าในหน้าแรกซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ อันดับ ล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติธรรมหรือวิธีการปฏิบัติธรรมโดยพระสงฆ์

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือและอ้างอิงได้จึงศึกษาเพิ่มเติมจากแผ่นพับและเอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ตลอดจนหนังสือของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ^๓ ซึ่งรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมและสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรม มีรายละเอียดของสถานปฏิบัติธรรม ๕๐ แห่งทั่วประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นวัด รวมทั้งธรรมสถาน สำนักสงฆ์ สำนักปฏิบัติธรรม สถานปฏิบัติธรรม อาศรม สมาคม ปรากฏข้อมูลเบื้องต้นของแต่ละสถานที่ แผนที่ ภาพบรรยากาศ ภาพคนใส่ชุดสีขาวนั่งขัดสมาธิหลับตา แนวปฏิบัติ เช่น สติปัฏฐาน ๔ อานาปานสติ การเจริญสติแบบเคลื่อนไหว บริกรรมพุทโธ อิริยาบถ ๔ พองยุบ ฯลฯ ส่วนใหญ่มีข้อมูลของการจัดอบรมหรือคอร์สสำหรับการปฏิบัติธรรม ๓ วัน ๕ วัน ๗ วัน การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางศาสนา การจัดอบรมเฉพาะสำหรับหมู่คณะ ตลอดจนการจัดกิจกรรมแบบไม่ค้างคืน บาง

^๓ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, *เที่ยวทั่วไทยให้ถึงธรรม: แนะนำ ๕๐ สถานปฏิบัติธรรมทั่วประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วังกลม จำกัด, ๒๕๕๓).

แห่งมีการกำหนดให้รักษาศีลแปด ห้ามพูดคุย แต่งกายด้วยชุดสีขาว แต่บางแห่งซึ่งมีเป็นจำนวนไม่มากนัก ไม่ได้มีการจัดอบรมเป็นคอร์ส ไม่ได้มีตารางในการปฏิบัติ ไม่ได้กำหนดรูปแบบการแต่งกาย เพียงแต่ให้ผู้สนใจสามารถเดินทางเข้าไปพักในสถานที่เพื่อปฏิบัติธรรมได้เอง

การสำรวจความเข้าใจโดยทั่วไปว่า การปฏิบัติธรรมคืออะไร การสำรวจเบื้องต้นด้วยการค้นหาในโปรแกรมสำหรับการค้นหาภูเก็ล พบข้อมูลสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมและคอร์สการปฏิบัติธรรม ภาพการใส่ชุดสีขาวนั่งขัดสมาธิหลับตา ตลอดจนหลักธรรมคำสอนและวิธีการปฏิบัติธรรม ส่วนการสำรวจและศึกษาเพิ่มเติมจากแผ่นพับเอกสารเผยแพร่และหนังสือ พบข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมและสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรม แนวทางการปฏิบัติธรรมแบบต่างๆ ตลอดจนข้อมูลของการจัดอบรมหรือคอร์สสำหรับการปฏิบัติธรรม การรักษาศีล การแต่งกายด้วยชุดสีขาว ภาพการนั่งขัดสมาธิหลับตา แต่บางแห่งซึ่งมีเป็นจำนวนไม่มากนัก ไม่ได้มีการจัดอบรมหรือกำหนดรูปแบบอะไรมากนัก ซึ่งจะเห็นได้ว่าการตีความและมีความเข้าใจคำว่าปฏิบัติธรรมแตกต่างกันไป แต่พอจะสรุปได้ว่า การปฏิบัติธรรมในความเข้าใจของคนทั่วไปคือการเข้าโครงการเพื่อไปถือศีล สวดมนต์ ฝึกสมาธิ และเจริญกรรมฐาน

๓. การปฏิบัติธรรมหมายถึงอะไร

การศึกษาค้นคว้าเพื่อหาความหมายของการปฏิบัติธรรม เริ่มต้นจากการสืบค้นในพระไตรปิฎกแล้วจึงศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากเอกสารที่เขียนโดยปราชญ์ผู้รู้หลายๆ ท่านเพื่อนำมาพิจารณาประกอบกัน การศึกษาและสืบค้นด้วยโปรแกรมค้นหาในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ค้นเจอคำว่าปฏิบัติธรรม ๑๒๖ แห่ง ใน ๒๑ เล่ม ส่วนใหญ่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก เป็นการกล่าวถึงการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม ปฏิบัติธรรมให้เสมอต้นเสมอปลาย สร้างบุญกุศลเอาไว้ การถือปฏิบัติธรรม รักษาสิกขาบท ปฏิบัติธรรมของพระตถาคต ปฏิบัติธรรม อยู่รักษาศีล ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐-๑๑ ๑๓-๑๕ ๑๗-๒๖ ๒๙-๓๐ ๓๓ และ ๓๖ รายละเอียดเนื้อหาของคำว่าปฏิบัติธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสามารถจำแนกได้ ๓ ลักษณะ คือ วิธีการปฏิบัติธรรม อานิสงส์ของการปฏิบัติธรรม และชักชวนให้ปฏิบัติธรรม ทั้งนี้ ไม่พบการอธิบายโดยตรงว่าปฏิบัติธรรมหมายถึงอะไร หากแต่สามารถเทียบเคียงและตีความได้จากการอธิบายถึงวิธีการปฏิบัติธรรม

เนื้อความเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติธรรมในพระไตรปิฎก เป็นการอธิบายว่าการกระทำเช่นไรเป็นการปฏิบัติธรรม เช่น อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ลักษณะสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงธรรม ๓ ได้แก่ กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต บุคคลประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต เราจักถือ

ปฏิบัติธรรม ๓ ประการนั้น^๔ สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค สุตที่ ๒-๔ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม สรุปรวมว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม มีธรรมอันเหมาะสมคือพึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง (เห็นทุกข์ เห็นอนัตตา) ในรูปฯ เวทนาฯ สัญญาฯ สังขารฯ วิญญาณฯ ก็จะกำหนดรู้รูปฯ รู้วิญญาณฯ เมื่อกำหนดรู้รูปฯ รู้วิญญาณฯ ย่อมพ้นจากรูปฯ จากวิญญาณฯ ย่อมพ้นจากชาติขรามรณะ โสกะปริเวททุกขโทมนัสและอุปายาส และย่อมพ้นจากทุกข์^๕ ขุททกนิกาย สุตตนิบาต นาวาสุต พระพุทธเจ้าตรัสว่า “บุรุษผู้มีปัญญา ไม่ประมาท คบบุคคลผู้เป็นพหูสูตเช่นนั้น ทำธรรมนั้นให้มีประโยชน์ ใครครวญแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมเป็นผู้รู้แจ้ง แสดงธรรมแก่ผู้อื่นและเป็นผู้ละเอียด”^๖ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ชัคควิสาณสูตร จตตถววรรค^๗ พระปัจเจกพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมสมควร คือ การปฏิบัติชอบ การปฏิบัติสมควร การปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก การปฏิบัติเอื้อประโยชน์ การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม การรักษาศีลให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ความเป็นผู้มีสมาธิเป็นเครื่องตั้งอยู่เสมอ สติและสัมปชัญญะ เหล่านี้เรียกว่าธรรมสมควร” ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ปาสาทิกสูตร^๘ กล่าวถึงศาสดาเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าและธรรมก็เป็นอัสสาสดากล่าวไว้ดี เมื่อมีผู้กล่าวกับสาวกว่า ท่านจงปฏิบัติธรรมที่ศาสดาของท่านแสดงไว้บัญญัติไว้เถิด ผู้ปฏิบัติตามนั้นจะประสบบุญเป็นอันมากเพราะในธรรมวินัยที่พระศาสดากล่าวไว้ดีประกาศไว้ดีเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ

การพิจารณาเนื้อความประกอบคำว่าปฏิบัติธรรมเพื่อทำความเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้องเที่ยงตรงมากที่สุด ตามทฤษฎีที่อ้างไว้ตอนต้น ว่าการตีความควรพิจารณาเนื้อหาข้างเคียงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และบริบทแวดล้อม ควบคู่กันไปกับตัวคำหรือข้อความ จากเนื้อความของคำว่าปฏิบัติธรรมในพระไตรปิฎก สังเกตได้ว่าการเน้นย้ำไปที่การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งสามารถสรุปรวมความหมายได้ว่า เป็นการปฏิบัติชอบปฏิบัติตามธรรมตามที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้บัญญัติไว้ การอธิบายวิธีการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นความประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ ไม่ประมาท คบพหูสูต ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม รักษาศีลให้บริบูรณ์ สำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค มีความเพียร สติ สัมปชัญญะ รวมทั้งบอกถึงประโยชน์ของการปฏิบัติธรรมสูงสุดคือการพ้นทุกข์ ตลอดจนชักชวนให้ปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าเองก็ทรงเป็นผู้ปฏิบัติธรรม

^๔ ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒/๕๔.

^๕ ดูรายละเอียดใน ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๐-๔๒/๕๗-๕๘.

^๖ ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๒๐/๕๗๓.

^๗ ขุ.ป. (ไทย) ๓๐/๑๕๕/๔๙๐.

^๘ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๘/๑๒๘-๑๒๙.

การศึกษาค้นคว้าความหมายของการปฏิบัติธรรมจากปราชญ์ผู้รู้ปรากฏข้อมูลดังนี้ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^๙ แสดงธรรมบรรยายแก่กลุ่มปฏิบัติธรรมในหัวข้อเรื่อง อย่างไรก็ตามที่เรียกว่าปฏิบัติธรรม สรุปความได้ว่า การปฏิบัติธรรมมีคุณค่ามีประโยชน์ให้ความสุข นำชีวิตเข้าสู่ทางชอบ ปฏิบัติชอบทางกายวาจาใจ ประมวลเข้าในหลักใหญ่ ๓ ข้อคือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือพระโอวาท ๓ ข้อของพระพุทธเจ้าได้แก่ สัพพปาปสส อกรรม การไม่ทำบาป กุศลสุบสมปทา การทำกุศล สจิตตปริโยทปนํ การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส ซึ่งสรุปเข้าในกันและกันคือ ศีลกับการไม่ทำบาปทั้งปวง สมาธิกับการทำกุศลให้ถึงพร้อม ปัญญากับการชำระจิตของตนให้ผ่องใส การที่จะพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีพลังยิ่งขึ้นจะต้องมีการปฏิบัติอันเรียกว่ากรรมฐาน ซึ่งแปลว่าทำงาน เป็นการงานทางจิตใจได้แก่ สมถกรรมฐาน ทำงานให้ได้รับความสงบของใจ และ วิปัสสนากรรมฐาน ทำงานให้ได้ความรู้แจ้งเห็นจริง ทั้งหมดนี้ล้วนตั้งอยู่ในจิตใจเป็นสำคัญ จะต้องรักษาจิตใจด้วยอาศัยสติคือความระลึกรู้ อันเป็นข้อสำคัญในการปฏิบัติธัมมะ พระพุทธเจ้าจึงได้สอนให้มีสติระลึกได้ว่าเป็นเช่นนี้และให้มีสตินี้เองคอยระมัดระวังรักษาจิตใจนี้อยู่

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์พระพรหมคุณาภรณ์ให้ความหมายไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ซึ่งไม่มีคำว่า ปฏิบัติธรรม แต่มีคำอื่นๆ ที่ใกล้เคียงได้แก่ “ปฏิบัติหมายถึง ประพฤติ กระทำ บำรุง เลี้ยงดู”^{๑๐} “ธรรมหมายถึง สภาพที่ทรงไว้ ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวะธรรม สัจจธรรม ความจริง เหตุ ต้นเหตุ สิ่ง ปรากฏการณ์ ธรรมารมณ์ สิ่งที่เกิดคิด คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติดชอบ หลักการ แบบแผน ธรรมเนียม หน้าที่ ความชอบ ความยุติธรรม พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น”^{๑๑} และ “ธรรมปฏิบัติหมายถึง การปฏิบัติธรรม การปฏิบัติที่ถูกต้องตามธรรม”^{๑๒} สำหรับการอธิบายความหมายของการปฏิบัติธรรมท่านได้กล่าวไว้อย่างละเอียดในหนังสือปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง^{๑๓} สรุปความว่า ปฏิบัติธรรมคือเอาธรรมมาปฏิบัติ เอามาใช้ดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์ ทำให้ชีวิตที่ดีมีความสุข คำว่า ปฏิบัติ เดิมแปลว่าเดินทาง คล้ายกับปฏิบัติทาแปลว่าทางคือที่จะเดิน ชีวิตก็เป็นการเดินทาง เดินแปลงมาเป็นดำเนิน การดำเนินชีวิต ถ้าเป็นอยู่อย่างถูกต้องก็เรียกว่าเดินทางชีวิต

^๙ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, โสฬสปัญหา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗-๒๑.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๖.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, พิมพ์ครั้งที่ ๘๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๗.

อย่างถูกต้องคือดำเนินชีวิตได้ดี การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงนั้นต้องมีอยู่ตลอดเวลา เป็นอันว่าการปฏิบัติธรรมนี้เป็นเรื่องที่กว้างมาก หมายถึงการนำเอาธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ทำทุกเรื่องทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ดี ให้เกิดผลเป็นประโยชน์ เพราะจะได้เข้าถึงชีวิตที่ดีงามมีความสุขที่แท้จริง

ท่านพุทธทาสภิกขุ^{๑๔} กล่าวว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม ธรรมะคือหน้าที่ การทำหน้าที่ของตนคือการปฏิบัติธรรมหรือปฏิบัติพระศาสนา อยู่ที่ไหนก็ทำหน้าที่ ศาสนาอยู่ที่การทำหน้าที่ มารู้สึกตัวเป็นการปฏิบัติธรรมะแล้วก็พอใจว่าเป็นความสุขที่แท้จริง ทุกๆ อิริยาบถเป็นการทำงาน จะทำอะไรจะเคลื่อนไหวอะไรเป็นการทำงานหมด รู้ว่าเป็นธรรมะหมด มีสติสัมปชัญญะ มีสมาธิในการทำ มีความสุข เกิดจากความพอใจที่ได้ทำ พระมหาจุฬารัตน์ วชิรเมธี^{๑๕} กล่าวว่า “การปฏิบัติธรรมคือการนำธรรมมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติธรรม ไม่ใช่ไปทำที่วัด(ตลอดเวลา) แต่คือการทำลงไปในชีวิต มีชีวิตอยู่ที่ไหนควรมีการปฏิบัติธรรมอยู่ที่นั่น” ราชบัณฑิตยสถาน^{๑๖} ให้ความหมายของคำว่า “ปฏิบัติธรรม หมายถึง ประพฤติตามธรรม เจริญภาวนา”

การศึกษาค้นคว้าการตีความของการปฏิบัติธรรมจากพระไตรปิฎกและปราชญ์ผู้รู้จะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกัน การปฏิบัติธรรมคือการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องตามธรรม ประพฤติธรรม คุณธรรม ความดี สรุปลงในศีล สมาธิ ปัญญา การปฏิบัติธรรมคือการเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเป็นไปด้วยดี การทำงานหรือการทำหน้าที่ก็คือการปฏิบัติธรรม มีชีวิตอยู่ที่ไหนควรมีการปฏิบัติธรรมอยู่ที่นั่น ไม่จำกัดว่าจะต้องไปวัดหรือเข้าป่าหรืออยู่บ้าน เมื่อมีสติระลึกรู้ มีศีล มีสมาธิในการทำ มีความสุข เกิดจากความพอใจที่ได้ทำ เกิดปัญญา ก็คือการได้ปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมนั้นจึงมีคุณค่ามีประโยชน์ ทำให้เป็นชีวิตที่ดีมีความสุข ได้นำชีวิตเข้าสู่ทางชอบ ปฏิบัติชอบทางกายวาจาใจ จนกระทั่งที่สุดคือความรู้แจ้งเห็นจริง พ้นทุกข์

๔. การตีความการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรมมีความหมายกว้างตามความหมายของธรรม ครอบคลุมตั้งแต่สิ่งดีงาม บุญกุศลทั้งหลายที่นำไปสู่ความสุข จนถึงการปฏิบัติเจริญภาวนาเพื่อให้เข้าถึงความจริงที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์หรือนิพพาน สามารถแบ่งการปฏิบัติธรรมออกเป็นระดับพื้นฐานและระดับเข้มข้นตามที่พระ

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะคือหน้าที่, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ออฟเซ็ท พลัส จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๓๒-๓๘.

^{๑๕} พระมหาจุฬารัตน์ วชิรเมธี, การปฏิบัติธรรมคือ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/vajiramedhi/posts/10151876551936167?fref=nf> [๑๒ ส.ค. ๒๕๕๙].

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/dictionary/> [๑๒ ส.ค. ๒๕๕๙].

พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายไว้ในหนังสือปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง^{๑๗} สรุปความว่า การปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องกว้าง ไม่เฉพาะการที่จะปลีกตัวไปอยู่วัดอยู่ป่าไปนั่งบำเพ็ญสมาธิ อันนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งเป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น การปฏิบัติธรรมต้องมีตลอดเวลา เมื่อปฏิบัติสิ่งนั้นทำสิ่งนั้นอย่างถูกต้องก็เป็นการปฏิบัติธรรม เมื่อทำงานหรือทำหน้าที่อย่างถูกต้องตั้งใจทำให้ดีให้เกิดคุณประโยชน์ให้สำเร็จความมุ่งหมายที่ดียิ่งก็เป็น การปฏิบัติธรรม สอดคล้องกับที่พระไพศาล วิสาโล^{๑๘} กล่าวถึงความหมายของการปฏิบัติธรรม สรุปความว่า ปฏิบัติธรรมมีความหมายกว้างก็เพราะคำว่า ธรรมะหมายถึงสิ่งดีงามที่นำไปสู่ความสุข หรือจะหมายถึงความจริงที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ดังนั้น ปฏิบัติธรรมจึงมีความหมายใหญ่ๆ ๒ อย่าง ๑) การปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม เช่น การให้ทาน รักษาศีล ซื่อสัตย์สุจริต ประกอบสัมมาอาชีวะ รวมไปถึงการฝึกให้มีคุณภาพจิตที่ดี เช่น มีเมตตา เอื้อเฟื้อ ไม่เห็นแก่ตัว เรียกว่าปฏิบัติตามทำนองคลองธรรมคือการฝึกกายวาจาใจให้ตรงตามประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่คุณคนปฏิบัติกันทั่วไป ๒) การปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงสัจธรรมความจริงคือทำให้เกิดปัญญา เข้าใจความจริง เห็นว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่สามารถยึดติดถือมั่นได้ ก็ปล่อยวาง จิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์ เน้นไปที่การภาวนาโดยเฉพาะวิปัสสนากรรมฐานเพื่อให้เข้าถึงความจริงของกายและใจ ในความหมายนี้คนเข้าใจกันน้อยและปฏิบัติกันน้อยแต่เป็นสิ่งสำคัญมาก

การปฏิบัติธรรมยังจำแนกได้เป็นสำหรับพระสงฆ์และฆราวาส ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๙} ได้แบ่งการปฏิบัติธรรมไว้ ๒ ชุดคือ ๑) ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา เน้นสำหรับพระสงฆ์ ศีลคือตัวของเราที่แสดงออกมาภายนอกทางกายและวาจา สมาธิลึกเข้าไปข้างในอยู่ที่จิตใจ ปัญญาเป็นขั้นที่อาศัยจิตนั้นทำงานให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ๒) ทาน ศีล ภาวนา หรือบุญสิกขาหรือบุญสิกขา แปลว่าการฝึกฝนปฏิบัติอบรมในเรื่องความดี การทำให้คนเจริญองงามขึ้นในความดี เน้นสำหรับคฤหัสถ์ เน้นส่วนภายนอกมากขึ้น ทานเป็นการเอาสิ่งของไปให้แก่ผู้อื่น การเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน ศีลก็มาอยู่ที่ตัว ภาวนาก็เข้าไปในตัวก็คือสมาธิและปัญญา ทั้งสองชุดที่จริงเป็นระบบอันเดียวกัน แต่แยกเพื่อให้เห็นจุดเน้นที่ต่างกัน สำหรับคฤหัสถ์จะเน้นด้านนอก สำหรับพระสงฆ์จะเน้นด้านใน สารสำคัญมาปรากฏเด่นที่การปฏิบัติ การศึกษาต้องเน้นที่การปฏิบัติ

การปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพ้นทุกข์เป็นสำคัญ ดังปรากฏในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค อัมมกถิกสูตร^{๒๐} พระพุทธเจ้าตรัสว่า “หากภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, หน้า ๕-๖.

^{๑๘} พระไพศาล วิสาโล, “ปฏิบัติให้เห็นความจริง”, วารสารธรรมมاتا, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๖), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.visalo.org/article/dhammamata6_3.htm [๑๒ ส.ค. ๒๕๕๙].

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, หน้า ๑๑-๑๔.

^{๒๐} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๖/๒๖.

เพื่อคล้ายกำหนดเพื่อดับอวิชชา ควรเรียกได้ว่าภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม” หากต้องการปฏิบัติธรรมในระดับเข้มข้นก็สามารถสมาทานจุดศูนย์กลางเป็นข้อวัตรสำหรับปรารภความเพียร “พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตจุดศูนย์กลางไว้สำหรับกุลบุตรทั้งหลายผู้สละโลกามิสแล้ว ผู้ไม่เสียดายอาลัยในร่างกายและชีวิต ผู้ปรารถนาจะทำข้อปฏิบัติอันสมควรแก่นิพพานให้ถึงพร้อม”^{๒๑} สอดคล้องกับที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๒} อธิบายจุดศูนย์กลางคือองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ข้อปฏิบัติเข้มงวดที่สมควรใจสมาทานประพฤติประจำตัวชั่วระยะกาลสั้นหรือยาวหรือแม้แต่ตลอดชีวิต เป็นอุบายขัดเกลากิเลส

การปฏิบัติธรรมในระดับพื้นฐานของฆราวาส เช่น การปฏิบัติฆราวาสธรรม ๔ ดังปรากฏในอาฬวกสูตร^{๒๓} สรุปความว่า บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีสัจจะ ทมะ จิตี จาคะ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก การปฏิบัติธรรมในระดับเข้มงวดของฆราวาส เช่น การรักษาศีลอุโบสถ ดังกรณีของนางวิสาขาที่ปรากฏรายละเอียดในอุโปสถสูตร^{๒๔} สรุปความได้ว่า นางวิสาขาเข้าไปยังบุพพารามเพื่อที่จะรักษาอุโบสถ พระพุทธเจ้าตรัสถึงอุโบสถ ๓ คือ โคบาลอุโบสถ(อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างคนเลี้ยงโค) นิคัณฐอุโบสถ(อุโบสถที่ปฏิบัติอย่างนิครนถ์) และอริยอุโบสถ(อุโบสถปฏิบัติอย่างอริยสาวก) ซึ่งโคบาลอุโบสถและนิคัณฐอุโบสถไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่มีความรุ่งเรืองมาก ไม่แผ่ไพศาลมาก ส่วนอริยอุโบสถคือการทำจิตที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้วย่อมมีได้ด้วยความเพียร ระลึกถึงตถาคต พระธรรม พระสงฆ์ ศีลและเทวดา ในส่วนของการระลึกถึงศีล ท่านให้ระลึกถึงศีลของตนที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เพราะปรารภศีลจิตจึงผ่องใสเกิดความปราโมทย์ ละเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต ตอนท้ายของพระสูตรได้อธิบายศีลอุโบสถคือ ไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงลักทรัพย์ ไม่พึงฉ้อโกงจากเมถุน ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึงดื่มน้ำเมา ไม่พึงบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ไม่พึงทัดทรงดอกไม้ ไม่พึงลูบไล้ของหอม ไม่พึงนอนบนเตียงบนพื้นหรือบนที่ปูลาดไว้ ผู้มีศีลรักษาอุโบสถทำบุญที่มีสุขเป็นกำไร ไม่ถูกนิินทา ย่อมเข้าถึงสวรรค์ อริยอุโบสถที่บุคคลรักษานี้ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมากแผ่ไพศาลมาก

จากความหมายที่กว้างของการปฏิบัติธรรม สามารถสรุปได้เป็นการปฏิบัติธรรมสำหรับพระสงฆ์และสำหรับฆราวาส ได้แก่ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา และ ปุญญสิกขาหรือบุญสิกขา ทาน ศีล ภาวนา เป็นแนวทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของแต่ละเพศ และยังมีแนวทางการปฏิบัติธรรมในระดับพื้นฐานที่ปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ถือปฏิบัติเป็นปกติ เช่น ศีล ๒๒๗ สำหรับพระสงฆ์ ศีล ๕ สำหรับฆราวาส กับการปฏิบัติธรรมในระดับเข้มข้นที่ถือปฏิบัติในเวลาที่เหมาะสมเพื่อปรารภความเพียรฝึกฝนตน จุดศูนย์กลางสำหรับพระสงฆ์ ศีลอุโบสถสำหรับฆราวาส เป็นต้น

^{๒๑} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๒๒/๘๓.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๔.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๒๔} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๗๙-๒๘๐.

๕. บทสรุป

การสำรวจความเข้าใจโดยทั่วไปด้วยการค้นหาในโปรแกรมกูเกิล ประกอบกับการศึกษาจากเอกสาร พอจะสรุปได้ว่า การปฏิบัติธรรมในความเข้าใจของคนทั่วไปคือการเข้าโครงการ แต่งกายด้วยชุดสีขาว เพื่อไปรักษาศีล สวดมนต์ นั่งขัดสมาธิหลับตา ผีอกสมาธิ และเจริญกรรมฐาน ส่วนการศึกษาเนื้อความการปฏิบัติธรรมในพระไตรปิฎก เน้นย้ำไปที่การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ รักษาศีลให้บริบูรณ์ สำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค มีความเพียร สติ สัมปชัญญะ ปฏิบัติเพื่อดับอวิชชา สรุปได้ว่าการปฏิบัติธรรมคือการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า สำหรับการศึกษาเอกสารที่เขียนโดยปราชญ์ผู้รู้ ได้แก่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พุทธทาสภิกขุ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี และราชบัณฑิตยสถาน ท่านได้ให้ความหมายใกล้เคียงกัน การปฏิบัติธรรมคือการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า อยู่ในขอบเขตของศีล สมาธิ ปัญญา ตลอดจนการเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต มีชีวิตอยู่ที่ไหนควรมีการปฏิบัติธรรมอยู่ที่นั่น กระทำได้ตลอดเวลาไม่จำกัดว่าจะต้องไปวัดหรือเข้าป่าหรืออยู่บ้าน เมื่อมีสติระลึก รู้ มีศีล มีสมาธิในการทำ มีความสุข เกิดจากความพอใจที่ได้ทำ เกิดปัญญา ก็คือการได้ปฏิบัติธรรม

เมื่อวิเคราะห์ความหมายของการปฏิบัติธรรมซึ่งครอบคลุมตั้งแต่สิ่งดีงาม บุญกุศลที่นำไปสู่ความสุข จนถึงการปฏิบัติเจริญภาวนาที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ สามารถแบ่งการปฏิบัติธรรมได้เป็น ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) สำหรับพระสงฆ์ และบุญสิกขา (ทาน ศีล ภาวนา) สำหรับฆราวาส ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของแต่ละเพศ และยังจำแนกเป็นแนวทางปฏิบัติธรรมในระดับพื้นฐาน ปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน เช่น การรักษาศีล ๒๒๗ สำหรับพระสงฆ์ ศีล ๕ สำหรับฆราวาส กับการปฏิบัติธรรมในระดับเข้มข้น ถือปฏิบัติในบางโอกาสที่เหมาะสม เพื่อปรารภความเพียรหรือฝึกฝนตน ธุดงค์วัตรสำหรับพระสงฆ์ ศีล ๘ หรือศีลอุโบสถสำหรับฆราวาส เป็นต้น

เมื่อประมวลผลการศึกษาทั้งหมด การสืบค้นจากพระไตรปิฎกและการค้นคว้าจากเอกสารที่เขียนโดยปราชญ์ผู้รู้ได้ให้ความหมายและอธิบายถึงการปฏิบัติธรรมในลักษณะคล้ายกัน ถือได้ว่าถูกต้องตรงกัน การปฏิบัติธรรมคือการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยที่ในเอกสารตำราได้มีการขยายความเพิ่มเติมเพื่อสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น แต่เมื่อเปรียบเทียบกับ การสืบค้นจากเว็บไซต์และหนังสือทั่วไป พบว่ามีการตีความแตกต่างกันไป มีทั้งส่วนที่มีความสอดคล้องใกล้เคียงคือเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมและวิธีการปฏิบัติธรรม ส่วนที่ต่างกันเล็กน้อยคือสถานที่สำหรับการปฏิบัติธรรมและคอร์สหรือหลักสูตรการปฏิบัติธรรมที่ผู้คนทั่วไปดูจะให้ความสำคัญหากเป็นเพียงส่วนย่อยส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมตามความหมายในพระไตรปิฎก รวมทั้งในเอกสารตำราที่ปราชญ์ผู้รู้ได้อธิบายไว้ ก็ยังมีส่วนที่เน้นย้ำว่าการปฏิบัติธรรมสามารถทำได้ทุกที่ทุกเวลา ไม่จำเป็นต้องไปยังที่หนึ่งใด การเข้าคอร์สปฏิบัติธรรมน่าจะสงเคราะห์ลงในระดับการปฏิบัติธรรมแบบ

เข้มข้นสำหรับฆราวาสที่ถือปฏิบัติในบางโอกาสเท่านั้น ส่วนที่แตกต่างไปมากที่สุดคือการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีขาวและการนั่งขัดสมาธิหลับตา ซึ่งในพระไตรปิฎกและเอกสารตำรามิได้ให้ความสำคัญในเรื่องเครื่องนุ่งห่มแต่อย่างใด ส่วนลักษณะการนั่งนั้นในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงการนั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้ามีสติหายใจเข้ามีสติหายใจออก^{๒๕} หรือนั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรงดำรงสติมั่นมุ่งเฉพาะกรรมฐาน^{๒๖} คำว่านั่งคู้บัลลังก์อธิบายว่าเป็นผู้นั่งขัดสมาธิ^{๒๗} โดยมีได้กล่าวถึงการหลับตานะนั้น ภาพดังกล่าวจึงน่าจะเป็นเรื่องของภาพลักษณ์ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมปัจจุบันมองว่าการปฏิบัติธรรมควรเป็นเช่นนั้นมากกว่า ผลการศึกษานี้จึงเป็นตัวอย่างกรณีหนึ่งของการตีความคำสอนของพระศาสนาที่สามารถให้ผลแตกต่างกันไป อาจมีความถูกต้อง โกล้เคียง หรือคลาดเคลื่อนไปแล้วแต่กรณี อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้เป็นเพียงการสำรวจและรวบรวมข้อมูลอย่างคร่าวจากการสืบค้นผ่านเว็บไซต์และเอกสารภายในระยะเวลาจำกัดเพื่อให้เห็นภาพกว้างเบื้องต้นเท่านั้น หากต้องการศึกษาให้ลึกซึ้งควรมีการวางแผนสำรวจเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอย่างละเอียดให้ครอบคลุมรอบด้าน

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา ด้านเนื้อหาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม หากผู้ใดสนใจก็ควรศึกษาหาความรู้โดยตรงจากพระไตรปิฎกหรือตรวจสอบจากปราชญ์ผู้รู้ครูบาอาจารย์ เพื่อให้ได้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่คลาดเคลื่อน เพื่อจะได้ปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องตรงตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ และเลือกวิธีการปฏิบัติได้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตน การปฏิบัติธรรมนั้นก็จะมีคุณค่า เกิดประโยชน์ ให้ความสุข สามารถดำเนินชีวิตเข้าสู่ทางชอบ จนกระทั่งเข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุดของการปฏิบัติธรรมคือการพ้นทุกข์ ตามหลักที่ว่า พระพุทธศาสนาคือศาสนาของการปฏิบัติ ชาวพุทธจะต้องศึกษาและลงมือปฏิบัติ การทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าก็คือการปฏิบัติธรรม

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) และ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ. **เที่ยวทั่วไทยให้**

ถึงธรรม: แนะนำ ๕๐ สถานปฏิบัติธรรมทั่วประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์วงกลม จำกัด, ๒๕๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง.** พิมพ์ครั้งที่ ๘๖. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒.

^{๒๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๓๘๕, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๘๒/๒๑๒.

^{๒๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๕/๓๙๕.

- พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระไพศาล วิสาโล. “ปฏิบัติให้เห็นความจริง”. **วารสารธรรมมาตา**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.visalo.org/article/dhamma_mata6_3.htm [๑๒ ส.ค. ๕๙].
- พระมหาจุฑาชัย วชิรเมธี. **การปฏิบัติธรรมคือ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/vajiramedhi/posts/10151876551936167?fref=nf> [๑๒ ส.ค. ๒๕๕๙].
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. “พระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ”. **เอกสารประกอบการสอน**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะคือหน้าที่**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ออฟเซ็ท พลัส จำกัด, ๒๕๕๗.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/dictionary/> [๑๒ ส.ค. ๒๕๕๙].
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **โสฬสปัญหา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน

A Model of Offering Pangsukula Cloth from the Buddha Era to the Modern Times

นางณัฐ จันทร์หนูหงษ์*

พระมหาทวี มหาปัญญา ผศ.ดร.**

อาจารย์อนุสรณ์ ดีไหว***

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน” มีจุดประสงค์ที่จะศึกษารูปแบบในการถวายผ้าบังสุกุลโดยแยกเนื้อหาเป็น ๒ สมัย คือ สมัยพุทธกาล และสมัยปัจจุบันว่ามีความเป็นมาและมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ในสมัยพุทธกาล ผ้าบังสุกุลเป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้วตามป่าช้า กองขยะ และตามถนนหนทาง เป็นผ้าที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เมื่อภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลมาได้แล้ว จะนำมาซัก ย้อม เย็บ และทำเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มกันเอง เพื่อความเป็นผู้มกน้อย สันโดษ ตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานไว้ ภายหลังพระพุทธองค์ทรงมีพุทธานุญาตให้พระภิกษุรับคหบดีจีวร คือ จีวรของชาวบ้านได้ ทำให้พระภิกษุได้รับความสะดวกมากขึ้น ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์พวกชาวบ้านให้ได้รับผลบุญกุศลจากการถวายผ้าบังสุกุลให้แก่เหล่าภิกษุอีกด้วย

ในปัจจุบัน ผ้าบังสุกุลมิได้เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้วอย่างในสมัยพุทธกาล แต่เป็นผ้าที่ทำสำเร็จรูปซึ่งชาวบ้านนำมาถวายภิกษุในงานต่างๆ เช่น งานศพ งานทอดผ้าป่าหรืองานกฐินเพื่อคงรูปแบบที่ใกล้เคียงกับสมัยพุทธกาล

คำสำคัญ: รูปแบบ, ผ้าบังสุกุล, สมัยพุทธกาล, ยุคปัจจุบัน

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาวรรณกรรมสำหรับเด็ก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

Abstract

Articles about “A Model of Offering Pangsukula Cloth from the Buddha Era to the Modern Times”, the aim is to study the form of offering Pangsukula Cloth by separating the contents into two periods, the Buddha era and the present that there is and how has been changed.

In the Buddha era, Pangsukula Cloth was a dust fabric that the people left at cemetery, on the midden and on the streets that nobody owns the fabric. When the monk who seeking for the Pangsukula Cloth and got it, he had already been washed, dyed and sewn into a quilt skirt and blanket for a modest retreat following the example of the Buddha had given them. After Buddha had permission for the monks to get the rich robes from the villagers, they had been more convenient and they were also helping the villagers to gain merit from offering Pangsukula Cloth to these priests too.

In the present, Pangsukula Cloth is not a dust cloth that he left it as in the Buddha era, but the fabric mostly made from stores already that the people offered to the monks in the various events such as funeral, Phapa or Kathin. The model of offering Pangsukula Cloth in the modern time is still very close to the Buddha era.

Key words: the model, Pangsukula Cloth, Buddha Era, Modern Time

๑. บทนำ

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จออกไปโปรดชาวโลก โดยเริ่มแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรซึ่งเป็นปฐมเทศนาให้แก่ปัญจวัคคีย์ ในวันนั้นพระอัญญาโกณฑัญญะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันแล้วทูลขออุปสมบทในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นพระสงฆ์องค์แรกที่ได้เกิดขึ้นในโลก^๑ นับว่าพระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นในโลก

ในยุคแรกๆของการเกิดสังคมสงฆ์ พระองค์ทรงปกครองพระสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เนื่องจากพระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายังมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคล สังคมสงฆ์จึงยังไม่ปรากฏเป็นระเบียบการปกครองที่ซับซ้อน การบวชเป็นไปอย่างเรียบง่ายด้วยวิธีการ “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เพียงแต่พระองค์ตรัสอนุญาตเท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการรับรองฐานะของสมาชิกใหม่ที่เข้ามาใน

^๑ วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๖๐.

สังคมสงฆ์^๒ และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวกันในสังฆมณฑล พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัยไว้^๓ เพื่อใช้เป็นกรอบและแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์ให้เรียบร้อยด้วยดี

การทรงผ้าบังสุกุล ก็ถือเป็นเรื่องหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกำหนดเอาไว้ เพื่อเป็นความหนึ่งเดียวกันของหมู่สงฆ์ ผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาลมีความเรียบง่ายและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับหมู่สงฆ์ ในบริบทปัจจุบัน ผ้าบังสุกุลได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากครั้งพุทธกาลค่อนข้างมาก

๒. ความหมายของผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาล

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของผ้าบังสุกุลไว้ว่า ผ้าบังสุกุล หรือบังสุกุลจีวร หมายถึง ผ้าที่เกลือกกลั้วด้วยฝุ่น, ผ้าที่ได้มาจากกองฝุ่น กองหยากเยื่อซึ่งเขาทิ้งแล้ว ตลอดถึงผ้าห่อคลุมศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ไม่ใช่ผ้าที่ชาวบ้านถวาย^๔

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของผ้าบังสุกุลไว้ว่า บังสุกุล แปลว่า ผึงแห่งฝุ่น, กองฝุ่น, คลุกฝุ่น, เปื้อนฝุ่นในสมัยพุทธกาล ภิกษุต้องแสวงหาผ้าที่เขาทิ้งแล้วจากกองขยะหรือจากป่าช้ามาใช้ทำเป็นจีวร ผ้าเหล่านั้นส่วนใหญ่จะเปื้อนฝุ่นหรือสกปรก จึงเรียกว่า ผ้าบังสุกุล^๕

คำว่า “ผ้าบังสุกุล” หรือ บังสุกุล แปลว่า ผ้าเปื้อนฝุ่น หรือผ้าที่น่าเกลียด เพราะเปื้อนเปรอะไปด้วยฝุ่น เนื่องจากเป็นผ้าที่ถูกทิ้งไว้ให้เปื้อนฝุ่นตามที่ต่างๆ เช่น ตามถนน ป่าช้า และตามกองขยะเป็นต้น ซึ่งไม่มีเจ้าของ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีใครอยากได้ หรือเขาทิ้งแล้ว แต่ผ้าเช่นนั้น ภิกษุเก็บเอามาเย็บปะติดปะต่อกัน ซักให้สะอาด ย้อมให้เป็นสีเดียวกัน ด้วยสีตามธรรมชาติ คือ สีจากเปลือกไม้ เป็นต้น อธิฐานใช้เป็นจีวร เรียกว่า “ผ้าบังสุกุล”^๖

^๒ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, *อุดมการณ์ทางสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอสพรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๕.

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๘.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *คำวัด*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๓.

^๖ พระราชญาณวิสิฐ และคณะ, *คู่มือการศึกษาสัมมนาปฏิบัติไตรสิกขา*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมพรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐.

๓. ตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระพุทธเจ้าและพระสาวก

ผ้าบังสุกุลที่นับว่าเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกนั้น ถือเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับพระสงฆ์ในยุคต่อๆ มา ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทำการรวบรวมตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระพุทธเจ้าและพระสาวก เพื่อให้เห็นรูปแบบการห่มผ้าที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ดังนี้

๓.๑ ตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระพุทธเจ้า

๑) พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยเพื่อเป็นเอหิภิกขุจึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาซึ่งมีสีดุกทองออกจากกระหว่างบังสุกุลจีวรอันมีสีแดงแปลงพระสุรเสียงกังวานดั่งเสียงพรมตรัสเรียกว่าเธอจงมาเป็นภิกษุเถิด, จงประพฤติพรมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด^๗

๒) สมัยเห็นปานนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผ้าแดง ๒ ชั้นรัดประคด ทรงจีวรบังสุกุลเฉวียงบ่าเสด็จจากพระคันธกุฎีอันหมู่ภิกษุห้อมล้อมประทับยืนที่มุขพระคันธกุฎี^๘

๓) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจัดผ้าแดงสดึงดอกทองกลางแดงชุ่มด้วยน้ำครึ่งประหนึ่งตัดดอกปทุมด้วยกรรไกรทรงนุ่งอันตรวาสกปกปิดมณฑลทั้งสามทรงคาดรัดประคดมีสิริดั่งสายฟ้าประหนึ่งคาดกำปทุมด้วยสายสร้อยทองทรงห่มบังสุกุลจีวรอันประเสริฐสีแดงมีวรรณละม้ายยอดอ่อนแห่งต้นไทร^๙

การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลนี้ มิใช่จะมีแต่ในยุคสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันรูปเดียวเท่านั้น แม้กระทั่งในอดีตกาล พระพุทธเจ้าองค์ก่อนหน้าก็ได้ทรงนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเช่นเดียวกัน ดังข้อความที่ว่า “สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตรผู้ตื่นแล้วทรงผ้ามัมพลสีแดงสลัดผ้าบังสุกุลเหาะไปในอากาศ”^{๑๐}

๓.๒ ตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระสาวก

๑) ก็ในวันนั้นแลโดยมากพระอสีติมหาเถระต่างก็ทรงผ้าบังสุกุลมีสีแดงเฉวียงบ่าข้างหนึ่งถือไม้เท้าราวกะว่าข้างตระกูลคันธวงศ์ที่ได้รับการฝึกหัดเป็นอย่างดีปราศจากโทษแล้ว คายโทษแล้วทำลายกิเลสแล้ว สางเครื่องรุงรังแล้ว ตัดเครื่องผูกพันแล้ว พากันห้อมล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๑}

๒) ครั้นนั้นพวกภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลและบิณฑบาตเป็นวัตรจาริกไปรูปเดียว สองรูป เป็นต้น ออกจากที่อยู่ของตนๆแล้วมาถวายบังคมพระทศพลนั่งประหนึ่งวงอยู่ด้วยมานแดง^{๑๒}

^๗ วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๗๖๙.

^๘ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๙/๑๓๒.

^๙ ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๕๖.

^{๑๐} ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๑/๑๐๕.

^{๑๑} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑๓๘.

^{๑๒} ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๔๐๗.

๓) ฝ่ายพระมหาเถระมีพระมหากัสสปะเป็นประธานผู้มีราคะอันคายนแล้วผู้ทำลายกิเลสแล้วสงากิเลสจตุรกรชฎัตติกิเลสเครื่องผูกได้แล้ว ไม่ช้องอยู่ในตระกูลหรือคณะห่มบังสุกุลจีวรมีสีดั่งสีเมฆพากัน แวดล้อมเหมือนพญาช้างหุ้มเกราะแก้วมณี ฉะนั้น^{๑๓}

สรุปความว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกในพระพุทธศาสนา นุ่งห่มผ้าบังสุกุลกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล แม้กระทั่งในสมัยอดีตกาลพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ก็ยังทรงนุ่งห่มผ้าบังสุกุลด้วยเช่นเดียวกัน เหตุใดพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกจึงนุ่งห่มผ้าบังสุกุล การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นการบังคับหรือไม่ จึงเป็นเรื่องที่ต้องทำการศึกษาเป็นลำดับต่อไป

๔. ผ้าบังสุกุลในฐานะปัจจัยเครื่องอาศัยสำหรับพระภิกษุ

ผ้าบังสุกุลมีความจำเป็นสำหรับพระภิกษุทุกรูป ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทำการศึกษาถึงผ้าบังสุกุลในฐานะเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยสำหรับพระภิกษุ, ประเภทของผ้าบังสุกุลที่ทรงกำหนดไว้, กำเนิดผ้าบังสุกุล, ผ้าที่ทรงอนุญาตไว้เพิ่มเติม และความเต็มใจในการนุ่งห่มผ้าบังสุกุล มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ปัจจัยเครื่องอาศัยและข้อห้ามสำหรับพระภิกษุ

สำหรับพระภิกษุผู้บวชเข้ามาใหม่ในพระศาสนา จำเป็นต้องถืออนุศาสน์ ๘ ประกอบด้วย นิสสัย ๔ และอภินิหาร ๔^{๑๔} ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นส่วนหนึ่งที่พระภิกษุต้องอาศัยผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต ส่วนอติเรกกลาก คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน ผ้าเจือกัน

สรุปความว่า ผ้าบังสุกุล ถือเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยที่จำเป็นสำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา ถือเป็นนิสสัยข้อ ๒ ที่ภิกษุจะต้องประพฤติและปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังฆมณฑล และเพื่อความหนึ่งเดียวกันแห่งคณะสงฆ์

๔.๒ ประเภทของผ้าบังสุกุลที่ทรงกำหนดไว้

จากปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ข้อที่ว่า “บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล” จึงเป็นสาเหตุให้พระภิกษุนุ่งห่มผ้าบังสุกุลกันเป็นปกติ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงประเภทของผ้าบังสุกุลที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ จึงได้นำข้อความจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่ได้รับรู้ถึงประเภทของผ้าบังสุกุลไว้ ๒๓ ชนิด ดังข้อความที่ว่า

พระโยคี เมื่อได้สมาทานเอาธุดงค์อย่างนี้แล้ว พึงเอาผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งในบรรดาผ้า ๒๓ ชนิดเหล่านี้ คือ ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า, ผ้าที่ตกอยู่ในตลาด, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามถนน, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ กองขยะมูลฝอย, ผ้าเช็ดครรภ์, ผ้าที่เขาใช้อาบน้ำมันต์, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ที่ท่า, ผ้าที่คนเขาไปป่าช้าแล้ว

^{๑๓} ชุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๗๖๒.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๖๖.

กลับมาทิ้งไว้, ผ้าที่ถูกไฟไหม้, ผ้าที่โคขี้, ผ้าที่ปลวกกัด, ผ้าที่หนูกัด, ผ้าที่ขาดกลาง, ผ้าที่ชายขาด, ผ้าที่เอามาทำธง, ผ้าที่เขาวงล้อมจอมปลวก, ผ้าของสมณะ, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ ที่อภิเชก, ผ้าที่เกิดด้วยฤทธิ์, ผ้าที่ตกอยู่ในทาง, ผ้าที่ลมพัดไป, ผ้าที่เทวดาถวายเป็น และผ้าที่คลื่นซัดขึ้นบก ครั้นแล้วพึงฉีกส่วนที่ทุพพลใช้ไม่ได้ทิ้งเสีย เอาส่วนที่ยังแน่นหนาถวายเป็นมาซักให้สะอาดแล้วทำเป็นจีวร เปลื้องผ้าคหบดีจีวรชุดเก่าออกแล้ว พึงใช้ผ้าชุดบังสุกุลจีวรแทน^{๑๕}

ผ้าทั้ง ๒๓ ชนิดนี้ ถือว่าเป็นผ้าบังสุกุลโดยแท้จริงเพราะเป็นผ้าที่เขาใช้แล้วทิ้งไว้ตามสถานที่ต่างๆ ไม่ได้มีเจตนาที่จะถวายให้พระภิกษุนำไปใช้แต่อย่างใด พระภิกษุที่เก็บเอาผ้าไปใช้ก็มีจุดมุ่งหมายไปถึงข้อปฏิบัติที่จะขัดเขตเกลากิเลสของตนเองเป็นสำคัญ ข้อปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่า ฐตงค์ ๑๓ หมายถึง องค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส, ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมาทานประพฤติได้ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษ เป็นต้น^{๑๖}

จึงสรุปได้ว่า สำหรับพระภิกษุผู้มุ่งหวังจะขัดเขตเกลากิเลสของตนเอง ควรดำเนินการปฏิบัติตามแนวทางนี้ ด้วยการแสวงหาผ้าบังสุกุล ๒๓ ประเภทตามที่ทรงกำหนดไว้ และควรเที่ยวแสวงหาผ้าเหล่านั้นมาด้วยกำลังของตนเองตามสถานที่ต่างๆ ตามที่กล่าวแล้ว จะรับจากมือของทายก ทายิกาไม่ได้ เพราะถือเป็นการผิดวัตถุประสงค์ของการถือบังสุกุลถึงคะฐตงค์

๔.๓ กำเนิดผ้าบังสุกุล

การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้น พระภิกษุต้องเที่ยวแสวงหาผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามกองขยะ ตามป่าช้า ที่ฝังศพ หรือที่เผาศพ เป็นต้น การหาผ้าบังสุกุลแต่ละชิ้นกว่าจะพอทำเป็นจีวรได้ต้องใช้เวลานาน^{๑๗} ดังนั้นการแสวงหาผ้าบังสุกุลเพื่อทำจีวรของพระภิกษุจึงได้รับความยากลำบาก อีกทั้งพระภิกษุสามารถจะเก็บผ้าบังสุกุลไว้ได้ไม่เกิน ๓๐ วัน คือพระภิกษุต้องหาผ้า ตัด เย็บ ย้อม ทำเป็นจีวรหนึ่งผืนให้เสร็จภายใน ๓๐ วัน หากเกินกำหนดไป ต้องสละผ้าที่ได้นั้นเสีย ถ้าไม่สละให้ผู้อื่น ภิกษุต้องอาบัติ “นิสสัคคียปาจิตตีย์”^{๑๘}

^{๑๕} พระพุทธโฆษาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) และคณะ แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๙๐.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๖.

^{๑๗} เกษม บุญศรี, **ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๒๓.

^{๑๘} วิมหา. (ไทย) ๒/๕๐๐/๒๓.

การแสวงหาผ้าของภิกษุในสมัยพุทธกาล ภิกษุผู้ถือปิงสุกุลิ๊งคะธุดงค์อย่างเคร่งครัดยังมีอยู่ และท่านเหล่านั้นก็ปฏิเสธที่จะรับผ้าจากทายก ทายิกาอื่นใด ท่านเหล่านั้นมีความประสงค์จะแสวงหาผ้าบังสุกุลด้วยตนเองตามมีตามได้ ส่วนทายก ทายิกา หากมีความต้องการจะถวายผ้าบังสุกุลแก่พระภิกษุ ก็ต้องใช้อุบายถวายทางอ้อมโดยให้ท่านเชื่อว่าเจ้าของทิ้งหรือไม่มีเจ้าของแล้ว เมื่อพระท่านเห็นเช่นนั้น ท่านก็ถือเอาโดยบังสุกุลสัญญา ถ้าไม่ทำอย่างนี้หรือทำให้ท่านรู้ว่า มีใครคอยช่วยเหลือ ท่านก็จะรังเกียจและไม่ยอมเก็บผ้านั้นไปใช้

๔.๔ ผ้าที่ทรงอนุญาตไว้เพิ่มเติม

ในสมัยพุทธกาลนั้น ผ้าบังสุกุลเป็นผ้าที่จำเป็นสำหรับการใช้สอยของพระภิกษุก็จริง แต่ผ้าบังสุกุลนี้ถือเป็นผ้าที่หาได้ยาก เพราะต้องเป็นผ้าที่ตกอยู่ในกองขยะ หรือป่าช้า และต้องเป็นผ้าที่ภิกษุเก็บได้ด้วยตนเอง จึงจะสามารถนำมาใช้สอยทำเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มได้ ทำให้เหล่าทายก ทายิกาผู้มุ่งหวังถึงผลทานอันไพบูรณ์ในพระศาสนาไม่อาจสร้างสมบุญกุศลจากการถวายผ้าโดยตรงได้ ด้วยเหตุนี้ หมอชีวกโกมารภัจจึงได้กราบทูลขอพุทธอนุญาตให้เหล่าภิกษุรับผ้าคหบดีจีวรแทนผ้าบังสุกุลได้บ้าง ดังข้อความต่อไปนี้

คนทั้งหลายในกรุงราชคฤห์ทราบข่าวว่า “พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจีวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” คนทั้งหลายเหล่านั้นต่างรื่นเริงบันเทิงใจว่า “บัดนี้พวกเราจะถวายทาน จะบำเพ็ญบุญ เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจีวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” ชั่วเพียงวันเดียว จีวรหลายพันผืนได้เกิดขึ้นในกรุงราชคฤห์^{๑๙}

จากข้อความข้างต้น พบว่า ในกาลก่อนพระพุทธเจ้าอนุญาตเฉพาะแต่ผ้าบังสุกุลเท่านั้น ต่อมาภายหลังเมื่อหมอชีวกโกมารภัจได้ทูลขออนุญาตแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงยินยอมให้พระภิกษุรับผ้าคหบดีจีวรจากทายก ทายิกาได้บ้าง แต่ถึงอย่างนั้น หากพระภิกษุท่านใด มุ่งหวังที่จะขจัดขัดเกลากิเลสของตนเองอยู่เป็นนิตย์ จะแสวงหาผ้าบังสุกุลด้วยตนเอง พระพุทธองค์ก็ทรงสรรเสริญต่อพระภิกษุท่านนั้น เพราะท่านยินดีต่อปัจจัยตามที่ตนแสวงหามาได้ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติตามหลักปิงสุกุลิ๊งคะธุดงค์

๔.๕ ความเต็มใจในการนุ่งห่มผ้าบังสุกุล

ผ้าบังสุกุลนี้ ถือเป็นผ้าที่ภิกษุผู้มุ่งหวังการขจัดขัดเกลากิเลสตามหลักการของปิงสุกุลิ๊งคะ น้อมนำมาปฏิบัติด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับหรือฝืนใจให้นุ่งห่มผ้าบังสุกุลตลอดเวลาแต่อย่างใด ดังตัวอย่างของพระเทวทัตที่หิวยกเอาเรื่องราวการห่มผ้าบังสุกุลนี้เป็นข้อต่อรองกับพระพุทธเจ้า เพื่อมุ่งหวังการทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน ดังข้อความต่อไปนี้

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๙๗-๑๙๘.

พระเทพทัตกล่าวว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานวโรกาส ให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติ ดังนี้ ๑. ควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดเข้าบ้าน ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๒. ควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีกินมณฑิภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๓. ควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีผ้าคหบดีภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๔. ควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดอาศัยที่มุงที่บัง ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๕. ไม่ควรฉนปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉนปลาและเนื้อภิกษุรูปนั้นมีโทษ

พระสมณโคดมจะไม่ทรงอนุญาตวัตถุ ๕ ประการนี้แน่ พวกเราจักใช้วัตถุ ๕ ประการนี้ ชักชวนให้ประชาชนเชื่อถือ” ท่านเหล่านั้นปรึกษากันว่า “พวกเราสามารถใช้วัตถุ ๕ ประการเหล่านั้นทำลายสงฆ์ ทำลายจักรของพระสมณโคดมได้เพราะยังมีพวกมนุษย์ที่เลื่อมใสในการปฏิบัติ ปอนๆ”^{๒๐}

จากข้อความข้างต้น พบว่า ครั้งหนึ่งพระเทพทัตเคยทูลขอเรื่องการปฏิบัติกิจของสงฆ์ ๕ ประการ ซึ่งมีเรื่องการครองผ้าบังสุกุลอยู่ด้วย เหตุผลเพราะต้องการทำลายสงฆ์ให้แตกแยก แต่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วย เพราะเป็นการบังคับให้ภิกษุปฏิบัติด้วยความลำบาก และเป็นการฝืนใจให้ต้องปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ต้องการ การบังคับหรือฝืนใจให้ปฏิบัติตามนี้ ทำให้คุณธรรมเกิดขึ้นในจิตใจไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงไม่ทรงอนุญาตการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิตตามที่พระเทพทัตทูลขอมา แต่ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้มีความสมัครใจจะถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และปฏิบัติตามแนวทางปิงสุกติกังคะชุดงค์ เพื่อขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง ย่อมสามารถทำได้

๕. การถวายผ้าบังสุกุลในสังคมไทยปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้การถวายผ้าบังสุกุลได้เปลี่ยนไปจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก กล่าวคือ หลังจากพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจีวรแทนการแสวงหาผ้าบังสุกุลแบบเก่า ทำให้พระภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลได้ง่ายมากขึ้น จนกระทั่งมาถึงสมัยปัจจุบัน การถวายผ้าบังสุกุลได้มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปเป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๕.๑ ผ้าบังสุกุลในงานศพ

ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงคำว่า “บังสุกุล” มักเข้าใจกันว่า เป็นผ้าที่ภิกษุชักจากศพ หรือผ้าที่ทอดไว้ที่หน้าศพ หรือผ้าที่ทอดบนด้ายสายสิญจน์ หรือผ้าภูเขาโยงที่ต่อมาจากศพด้วยการพิจารณากัมมัฏฐานว่า ผ้าบังสุกุล หรือใช้เรียกภิกษุที่พระชักผ้าหรือพิจารณาผ้าเช่นนั้นว่า ชักผ้าบังสุกุล หรือพิจารณาผ้า

^{๒๐} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๐๙/๔๔๑.

บังสกุล^{๒๑} ด้วยเหตุนี้ ผ้าบังสกุลจึงกลายมาเป็นผ้าที่ทอดหน้าศพ แล้วพระไปพิจารณาซักถามอย่างปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้

๕.๒ ผ้าบังสกุลในงานกฐินหรืองานทอดผ้าป่า

การทอดผ้าบังสกุล เป็นประเพณีการทำบุญอีกอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชน มีธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อรวบรวมปัจจัยเป็นบริวาร ผ้าบังสกุลคล้ายกับการทอดกฐิน แต่ไม่จำกัดระยะเวลา สามารถทำได้ตลอดปี และวัดจะจัดกี่ครั้งก็ได้ตามแต่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชน สิ่งที่มีเหมือนกันคือเครื่องสังฆทาน ซึ่งไม่เจาะจงถวายพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ถือเป็นอันนึ่งสมมาก การทอดผ้าบังสกุลหรือผ้าป่าในปัจจุบันนิยมทำกันใน ๓ รูปแบบ คือ

๑. ผ้าป่าหางกฐิน หรือผ้าป่าแถมกฐิน ได้แก่ ผ้าป่าที่จัดต่อจากการทอดกฐิน
๒. ผ้าป่าโยง ได้แก่ ผ้าป่าที่จัดทำรวมๆ กันหลายกอง นำบรรทุกแห่เรือไปทอดตามวัดต่างๆ
๓. ผ้าป่าสามัคคี ได้แก่ ผ้าป่าที่มีการแจกฏีกาบอกบุญไปตามสถานที่ต่างๆ ให้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันทำบุญ โดยจัดเป็นกองผ้าป่ามารวมกัน ไม่จำกัดจำนวน เมื่อถึงวันทอด^{๒๒}

ปัจจุบันการทอดผ้าบังสกุลหรือการทอดผ้าป่าได้มีการใช้การทอดผ้าบังสกุลมาเป็นตัวรวบรวมเงินบริจาค เพื่อนำเงินไปช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ ได้แก่ การพัฒนาวัดบ้าง เพื่อประยุกต์ช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติบ้าง เช่น ผ้าป่าโรงพยาบาลเพื่อหาเงินซื้อเครื่องมือแพทย์และยา ผ้าป่าโรงเรียนเพื่อกองทุนการศึกษา ผ้าป่าช่วยชาติ (หลวงตามหาบัว ญาณสมปนฺโน) เพื่อรวบรวมเงินเข้าสู่คลัง ผ้าป่าต้นไม้ ผ้าป่าขยะ ฯลฯ^{๒๓}

๕.๓ ผ้าบังสกุลของพระภิกษุผู้ถือปัสสกุณิกังคะธุดงค์

ผ้าบังสกุลถือเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุผู้มุ่งการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะพระสายป่าผู้ถือปัสสกุณิกังคะธุดงค์จะแสวงหาผ้าบังสกุลโดยยึดแนวทางที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

ในปัสสกุณิกังคภิกษุ ๓ ประเภะนั้น ปัสสกุณิกังคภิกษุผู้รับเอาเฉพาะผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้าเท่านั้น จัดเป็นชั้นอุกฤษฏ์ ปัสสกุณิกังคภิกษุผู้รับเอาผ้าที่ทากถวยทอดไว้ด้วยความประสงค์ว่า บรรพชิต

^{๒๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด, หน้า ๑๑๓.

^{๒๒} “ผ้าป่าธรรมชัย”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhammadownload.com/blog/2011/11/18>.
[๕ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๒๓} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, การทำบุญกฐินผ้าป่า, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๙.

ทั้งหลายจักเก็บเอาไปดังนี้ จัดเป็นชั้นกลาง ปิงสุกุลิกังคภิกษุผู้รับเอาผ้าที่ทายกวายโดยวางทอดไว้ ณ ที่ใกล้เท้า จัดเป็นชั้นต่ำ^{๒๔}

เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้น พบว่า ในปัจจุบันพระสงฆ์สายป่าผู้มุ่งการปฏิบัติธรรมจะเป็นผู้สันโดษด้วยผ้าบังสุกุลตามมีตามได้ กล่าวคือ แสวงหาผ้าบังสุกุลมาเย็บย้อมทำผ้านุ่งห่มกันเอง ในบางครั้งทายก ทายิกานำผ้ามายาวย ถึงแม้ท่านจะรับไว้ด้วยมุ่งถึงผลบุญของญาติโยมเป็นหลัก แต่ท่านก็ยังครองผ้าบังสุกุลของท่าน ด้วยมุ่งหวังอานิสงส์ของการประพฤติุดงค์ ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์สายป่าผู้มุ่งวัตรปฏิบัติจึงยังนุ่งห่มผ้าบังสุกุลอยู่ เพราะถือเป็นวัตรปฏิบัติที่ประพฤติตามอย่างครูบาอาจารย์ในอดีต และถือเป็นการประพฤติตนเพื่อขจัดกิเลสตามแบบอย่างของพระอริยบุคคลในพระศาสนาอีกด้วย

๖. วิเคราะห์รูปแบบการถวายเป็นผ้าบังสุกุลจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน

ผ้าบังสุกุลในยุคปัจจุบันมีรูปแบบเปลี่ยนไปจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก ในที่นี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์ผ้าบังสุกุลที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย ๒ รูปแบบ กล่าวคือ ผ้าบังสุกุล และการถวายเป็นผ้าบังสุกุล

ผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาล เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้ว ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ภิกษุผู้แสวงหาผ้าบังสุกุลจะต้องเที่ยวเสาะหาผ้าบังสุกุลตามป่าช้า กองขยะ และตามถนนหนทางต่างๆ แล้วนำมาซัก เย็บ ย้อม ทำเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มกันเอง^{๒๕} ที่เป็นเช่นนี้เพราะในสมัยพุทธกาลผ้าเป็นของหายากและมีจำนวนน้อย พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ภิกษุมีความมกน้อยและสันโดษในบริวาร จึงได้ประทานพุทธานุญาตเช่นนี้ ในช่วงต้นของศาสนา แต่เมื่อหมอชีวกโกมารภัจจุลลชอกหบดีจิ๋ว เพื่อมุ่งหวังให้ภิกษุหาผ้าใช้สอยได้ง่ายขึ้น และถือเป็นการอนุเคราะห์พวกชาวบ้านให้ได้รับผลบุญอันไพบูรณ์ด้วย^{๒๖} ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุรับผ้าอื่นที่นอกจากผ้าบังสุกุลมาใช้สอยได้

สำหรับผ้าบังสุกุลในสมัยปัจจุบันนั้น มิได้เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้วอย่างในสมัยพุทธกาล ปัจจุบันผ้าบังสุกุลมักจะเป็นผ้าที่ทายก ทายิกานำมาถวายเป็นภิกษุในงานต่างๆ เช่น งานศพ งานทอดผ้าป่า หรืองานกุศล ผ้าที่นำมาถวายเป็นส่วนใหญ่เป็นผ้าที่ทำสำเร็จรูปมาจากร้านค้าแล้ว จึงนับว่า ผ้าบังสุกุลมีความเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก

การถวายเป็นผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาล ทายก ทายิกา ผู้ฉลาดในอุบายจะนำผ้ามายาวยโดยไม่ให้ภิกษุรู้ตัว โดยจะวางผ้าบังสุกุลไว้ตามป่าช้า กองขยะ หรือท้องถนน ไว้ข้างหน้าหนทางที่ภิกษุจะเดินผ่าน และวางไว้ให้เป็นเสมือนหนึ่งว่าภิกษุมาพบเห็นเข้าโดยบังเอิญ เมื่อภิกษุเห็นผ้าเช่นนั้น ก็สำคัญว่าเป็นที่ไม่มีใคร

^{๒๔} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๙๒.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๘.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๙๗-๑๙๘.

เจ้าของหรือเขาทิ้งแล้ว จึงนำผ้านั้นมาซัก ย้อม เย็บทำเป็นผ้านุ่งห่มได้ตามความประสงค์ เมื่อหมอลือชวก โทมารักทูลขอคหบดีจิ๋วกับพระพุทเจ้าแล้ว การถวายผ้าบังสุกุลก็เริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือ ชาวบ้านผู้ประสงค์ผลบุญจะน้อมนำผ้าบังสุกุลมาถวายแก่พระภิกษุได้โดยตรง ทำให้ภิกษุไม่ต้องลำบากในการเที่ยวแสวงหาผ้าอย่างในอดีต ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์เหล่าทายก ทายิกาไปในคราวเดียวกันด้วย

ส่วนการถวายผ้าบังสุกุลในปัจจุบันนั้น มักจะอยู่ในงานศพ งานทอดผ้าป่าหรืองานกฐิน ที่เป็นเช่นนี้เพราะงานพิธีดังกล่าว มีรูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลที่ยึดถือตัวอย่างมาจากสมัยพุทธกาล เช่น ในงานศพ สมัยปัจจุบันนี้ก็ยึดถือรูปแบบมาจากสมัยพุทธกาลที่ภิกษุต้องเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลตามป่าช้า แม้กระทั่งในงานทอดผ้าป่าหรืองานกฐินสมัยปัจจุบันนี้ ก็ยึดถือรูปแบบมาจากสมัยพุทธกาลเช่นเดียวกัน กล่าวคือ เป็นผ้าที่ภิกษุแสวงหามาได้ตามกิ่งไม้ ต้นไม้ หรือตามถนนหนทางต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับประเพณีการทอดผ้าป่าหรืองานกฐินของปัจจุบันที่มักจะวางผ้าบังสุกุลไว้ที่ต้นผ้าป่าหรือต้นกฐินแล้วให้พระภิกษุชักผ้าบังสุกุลไปใช้สอย

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลให้กับพระภิกษุผู้ถือปิงสุกุลิ๊งคะดุรงค์^{๒๗} ก็ยังคงมีรูปแบบคล้ายคลึงกับสมัยพุทธกาลอยู่บ้าง กล่าวคือ ทายก ทายิกานำผ้ามาถวายให้กับพระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์วัตรข้อนี้ เมื่อท่านรับมาพิจารณาและใช้สอยนุ่งห่มแล้ว ท่านก็จะถือวัตรปฏิบัติตามแบบอย่างในสมัยพุทธกาลและตามแบบอย่างของบูรพาจารย์ เพื่อเป็นการขัดขัดเกลากิเลสของตนเอง และเพื่อความมักน้อย สันโดษในสิ่งที่มีตามแบบอย่างของพระอริยบุคคลในพระศาสนาต่อไป

๗. บทสรุป

ผ้าบังสุกุลถือกำเนิดในสมัยพุทธกาล เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่ไม่มีเจ้าของและเขาทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ พระภิกษุผู้ปรารถนาผ้าบังสุกุล จะเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลที่วางตามป่าช้า กองขยะ ตามถนนหนทางที่เขาทิ้งไว้ จากนั้นพระภิกษุจะชักผ้าที่เปื้อนฝุ่นเหล่านั้นนำมาซักให้สะอาด แล้วนำมาตัด เย็บ ย้อม เป็นผ้านุ่งห่มต่อไปเพื่อความเป็นผู้มีชีวิตที่เรียบง่ายมักน้อย สันโดษในสิ่งที่มีอยู่และเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ต่อมาพระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตให้รับผ้าคหบดีจิ๋วของอุบาสกอุบาสิกาที่ถวายกับพระภิกษุได้ ทำให้พระภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลมาใช้สอยได้ง่ายขึ้น ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์ให้ชาวบ้านได้รับผลบุญอันไพศาลอีกด้วย

ในปัจจุบัน การทอดผ้าบังสุกุลในงานศพการทอดผ้าป่าหรืองานกฐิน แม้จะมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปด้วยกาลเวลาก็ตามแต่ด้วยจิตศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีอย่างไม่ขาดสายและยังคงรักษาประเพณีนี้ไว้ แม้จะไม่เหมือนดังสมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ทั้งนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนในสังคมและเป็น

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๙-๙๔.

ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมด้วยรูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลต่างๆที่จัดทำขึ้นก็ยังมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้รับผ้าบังสุกุลเหมือนเดิม ดังนั้น การถวายผ้าบังสุกุล จึงเป็นความเชื่อและความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ยังคงฝังลึกอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนอย่างแนบแน่น และกระทำกันอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นประเพณีแม้จะผิวดิถีประสงคืไปบ้าง แต่ก็เป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคม

บรรณานุกรม

- เกษม บุญศรี. **ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสสา, ๒๕๐๔.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **คำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.
- พระพุทโธษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) และคณะ แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑.
- พระราชญาณวิสิฐ และคณะ. **คู่มือการศึกษาสัมมนาปฏิบัติไตรสิกขา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมพรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **การทำบุญอุทิศผ้าป่า**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐.
- สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. **อุดมการณ์ทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอสพริ้นต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔.
- ผ้าป่าธรรมชัย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.dhammadakaya.net/blog/2011/11/18>. [๕ มกราคม ๒๕๕๙].

พุทธวิธีทำใจในยามสูญเสีย

Buddhist Ways in mentally dealing with the loss

นางนภาพัทธ์ งามบุษบงโสภิน*

ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์**

บทคัดย่อ

การสูญเสียเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องเจอ คนจำนวนมากที่เกิดความทุกข์จากการสูญเสียเพราะทำใจยอมรับไม่ได้ บทความวิชาการนี้ได้ศึกษาวิธีการนำพระพุทธศาสนามาแก้ที่ต้นเหตุของการเกิดความทุกข์นั้น โดยได้อธิบายถึงพุทธวิธีทำใจในยามสูญเสียว่า พระพุทธศาสนาเป็นพุทธวิธีที่เป็นยารักษาโรคทางใจได้ดีที่สุด เพราะความทุกข์นั้นมีอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย พุทธศาสนาสอนให้รู้จักทุกข์ ให้เรียนรู้และเข้าใจในทุกข์ แล้วหาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ และหาหนทางแห่งการดับทุกข์ ด้วยการกลับไปแก้ตรงเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นั้น และทำใจยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น รู้จักที่จะวางใจกับเรื่องที่ต้องประสบในแต่ละวันของชีวิต ฝึกให้มีสติอยู่กับปัจจุบัน เพื่อเสริมสร้างเป็นความคิดที่ดี คำพูดที่ถูกต้อง และการกระทำที่ดีงาม การที่บุคคลทั้งหลายได้น้อมนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ก็มาจากการมีเพื่อนที่ดีเป็นกัลยาณมิตรที่คอยแนะนำชี้ทางในข้อธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น หลักไตรลักษณ์ มรณานุสสติ สติปัฏฐาน เป็นต้น เมื่อน้อมนำธรรมเหล่านี้มาปฏิบัติตาม สามารถทำให้มีสติรู้เท่าทันกับปัจจุบันมากขึ้น เป็นการช่วยบรรเทาความทุกข์ ช่วยบำบัดจิตใจของคนให้คลายจากทุกข์ ให้สามารถดูแลสภาพจิตใจของตนเอง และบรรเทาความทุกข์ลงได้ จากความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต ที่เห็นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสรรพสิ่งทั้งหลาย ตามแนวทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน ที่ฝึกจิตให้มีความสงบ เพื่อเป็นการลดจากความคิดฟุ้งซ่าน และลดอารมณ์ความเศร้าโศกเสียใจต่างๆ ที่ทำให้เกิดทุกข์ และวิปัสสนากรรมฐาน ที่ฝึกการคลายความยึดถือ มายอมรับความจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นำมาปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นยาบำบัดจิตใจของคนได้ดีที่สุด

คำสำคัญ : พุทธวิธีทำใจ, วิธีแก้ทุกข์, การสูญเสีย

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Abstract

The loss is what all have to face; many people immensely undergo hefty suffering due to their failure in mentally dealing with it. This article was made to attempt to study Buddhist ways in order to be applied to solve the cause of the suffering through the explanation that Buddhist ways are the best medicine in mentally dealing with such mental diseases. Since the suffering always arises from the birth to the death then Buddhism is purposely assigned to teach man to know, to learn and to understand the suffering and thereby searching for the cause of the suffering and the way to end the suffering by getting rid of its root. As a result, one can mentally cope with it through the present moment of one's mind. Under this situation, the good thought, speech and action could be actualized. It is claimed that one can apply the Buddha's teachings into practices if one associates oneself with good friend; a good friend always introduces one to the good instructions such as the three characteristics, Marañānussati, Foundations of mindfulness. Through these observations, more mindfulness can be expected to gain and then it would gradually lead to solving the suffering and thereby liberating one's mind from the sea of dissatisfaction. It is believed that such solution could be made because one comes to have the insight of things, arising, remaining and ceasing. Suffice it to say that if one properly follows the insight development then one can expect to meet the situation wherein suffering is controllable. Therefore, Buddhism is held as the best way in dealing with one's mind.

Keywords: Buddhist Ways, the loss, suffering.

๑. บทนำ

เนื่องในวันพฤษภที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ โทรทัศน์ทุกช่องมีการแถลงข่าวที่ทุกคนไม่อยากได้ยิน เป็นข่าวที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน และไม่มีใครต้องการให้เกิดขึ้น ก็คือข่าวที่รัฐบาลประกาศว่า “พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จสวรรคต” การแถลงข่าวของรัฐบาลในครั้งนี้ ทำให้คนไทยทั้งประเทศที่ได้ยินข่าวนี้นึกใจ เป็นข่าวที่ทำให้ประชาชนเกิดความสะเทือนใจ โศกเศร้าเสียใจกับการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของปวงชนชาวไทยเป็นอย่างมาก และในวันศุกร์ที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ในงานพระราชพิธีส่งพระศพ จากโรงพยาบาลศิริราชสู่พระบรมมหาราชวัง ก็มีปรากฏการณ์อย่างเหลือเชื่อที่จะบันทึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ของไทยว่า มีประชาชนจำนวนมากอย่างไม่เคยมีมา

ก่อน พร้อมใจกันใส่ชุดดำร่วมกันมารอคอยเพื่อที่จะรอขบวนส่งพระศพ พสกนิกรชาวไทยทุกคนรักและเทิดทูนพระองค์ท่านเป็นอย่างมาก คนไทยทั้งประเทศมีคำเรียกพระองค์ท่านอย่างที่เราเข้าใจกันง่ายๆ ว่า “ในหลวง” หรือ “พ่อหลวง” เพราะท่านเปรียบเสมือนเป็นพ่อของแผ่นดิน พระองค์ท่านได้ทรงเสียสละในทุกๆ ด้าน เพื่อที่จะให้ประชาชนของท่านมีการอยู่ดีกินดี

พระราชภารกิจที่ยิ่งใหญ่ของพระองค์คือ การช่วยเหลือประชาชน หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ การทรงงานเพื่อประชาชน ไม่มีแห่งหนใดในประเทศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ของเราไม่เคยเสด็จไปเยี่ยมเยียน พระองค์ท่านเสด็จพระราชดำเนินไปทุกหนทุกแห่งไม่ว่าจะทุรกันดารเพียงใด^๑ ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์ มีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริประมาณ ๔,๐๐๐ โครงการ^๒ และอื่นๆ อีกมากมายที่ไม่สามารถจะนำมากล่าวได้หมดในที่นี้ เป็นเพราะความดีที่ท่านทำมาอย่างยาวนาน ในการครองราชย์ ๗๐ ปี ระยะเวลาอันยาวนาน ๗๐ ปี ที่ท่านทรงงานอย่างหนักนี้ ก็เพราะท่านทำเพื่อความสุขของประชาชนคนไทย ด้วยเหตุนี้ ประชาชนคนไทยจึงรักและเทิดทูนพระองค์เป็นอย่างมาก และเมื่อมีการประกาศข่าวจึงทำให้เกิดความโศกเศร้าเสียใจเป็นอย่างหนัก ทำให้บางคนไม่สามารถทำงานได้ เพราะไม่มีใครเตรียมใจกับการสูญเสียในครั้งนี้ บางคนก็เสสซื่อจากการไว้อาลัยมากเกินไป จึงทำให้ตกอยู่แต่ในความเศร้า บางคนก็มีจิตใจหดหู่ ยอมรับการสูญเสียไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาว่าจะทำอย่างไรกับการให้คำแนะนำในการที่จะปรับตัวให้รับได้กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถเป็นที่พึ่งทางใจได้ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความความเศร้าโศกเสียใจนั้นเนิ่นนานเกินไปจนอาจมีผลกระทบการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาสุขภาพจิตตามมาได้ พระพุทธศาสนามีคำสอนหรือแนวการปฏิบัติอะไรบ้าง ที่เป็นธรรมโอสถในการที่จะดูแลบำบัดจิตใจของคนให้จางคลายจากความทุกข์ใจได้

๒. ความสูญเสียเป็นธรรมดาของมนุษย์

สภาพจิตใจเมื่อต้องประสบกับความสูญเสียและเศร้าโศกนั้น จะก่อให้เกิดปฏิกิริยาการตอบสนองต่อการสูญเสียในรูปของอารมณ์ ความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมการแสดงออกตามกระบวนการสูญเสียและเศร้าโศก โดยแบ่งออกเป็น ๕ ระยะ ซึ่งทั้ง ๕ ระยะนี้ อาจเกิดขึ้นสลับไปมาระหว่างกันได้ โดยไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับกันไป มีดังนี้

^๑ สุมธ ตันติเวชกุล. “ตามรอยพระยุคลบาท ครูแห่งแผ่นดิน”. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๖), หน้า ๕๑-๕๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

๑. ขั้นปฏิเสธความจริง (denial) บุคคลจะแสดงออกโดยทำเหมือนไม่มีเหตุการณ์หรือการสูญเสียเกิดขึ้น อาจมีอาการช็อก และรู้สึกชาๆ ไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ปฏิเสธกับความจริงที่เกิดขึ้น

๒. ขั้นความโกรธ (anger) บุคคลจะต่อต้านการสูญเสียด้วยการแสดงความรุนแรงต่อทุกคน และสิ่งแวดล้อม อาจโกรธตัวเอง โกรธคนที่ตาย เพราะรู้สึกว่าถูกทอดทิ้ง หรือโกรธคนอื่น อาจเป็นพระเจ้า เป็นหมอ หรือใครก็ตาม ที่ทำให้รู้สึกว่าเป็นผู้ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น รู้สึกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมันไม่ยุติธรรม

๓. ขั้นการต่อรอง (bargaining) มีการต่อรองเจียบๆ ภายในตัวบุคคลกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พยายามคิดว่ามีหนทางอะไรบางอย่างที่จะแก้ไขสถานการณ์ได้ พยายามต่อรองกับสถานการณ์ต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดการสูญเสีย

๔. ขั้นซึมเศร้าเสียใจ (depression) เป็นการเตรียมโอกาสเพื่อดำเนินผ่านการสูญเสีย โดยเริ่มค้นหาปัญหาและหลีกเลี่ยงสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว อาจจะรู้สึกว่างเปล่า อาลัยอาวรณ์ เคว้งคว้าง หดหู่ เศร้าเสียใจ นอกจากร้องไห้แล้ว อาจกินไม่ได้ นอนไม่หลับ สมาธิไม่ดี อ่อนเพลีย

๕. ขั้นยอมรับ (acceptance) เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น การที่จะข้ามผ่านกระบวนการสูญเสียและเศร้าโศกไปได้และใช้เวลาอย่างน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้กลไกปรับตัวของแต่ละบุคคล เช่น การให้ความสำคัญของสิ่งที่สูญเสีย ชนิดและความรุนแรงของการสูญเสีย ประสบการณ์ของการสูญเสีย อายุ บทบาทหน้าที่ทางสังคม^๓ โดยมองเห็นว่าความสูญเสียที่เกิดขึ้น เป็นความจริงของชีวิตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ด้วยใจที่สงบมากขึ้น ไม่ด้นรันทนทรมาน สงบขึ้น ยอมรับกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้มากขึ้น^๔

พระพุทธรูปศาสนาได้กล่าวถึงการที่เราโศกเศร้าเสียใจจากการสูญเสียนั้นว่า เกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งหรืออารมณ์อันเป็นที่รัก^๕ ในธรรมบท ปิยวรรค ได้แสดงหมวดว่าด้วยสิ่งเป็นที่รัก ไว้ว่า “ความโศกเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยก็เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก, ความโศกเกิดจากความรัก ภัยก็เกิดจากความรัก”^๖ ในการพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักนั้น ใน ทุกขสังจนิทเทศ^๗ ซึ่งเป็นธรรม

^๓ กัญญา บุญธรรมโม และคณะ, “ผลของการให้การปรึกษาร่วมกับการดูแลแบบประคับประคองต่อภาวะสูญเสียและเศร้าโศกของผู้ป่วยมะเร็งปอดระยะสุดท้าย” ว.พยาบาลสงขลานครินทร์, ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๖) : หน้า ๑๗.

^๔ หมอมีฟ้า, “ธรรมชาติของความรู้สึกต่อการสูญเสีย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : เพจเฟซบุ๊ก สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย; [๑๙ ต.ค. ๒๕๕๙].

^๕ ดุรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๗/๓๒๗.

^๖ ดุรายละเอียดยใน ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๒-๒๑๓/๘๘.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗/๓๒๔.

ใน **อริยสัจ ๔**^{๔๘} ได้อธิบายไว้ว่า “การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์ คือ การไม่อยู่ร่วมกับอารมณ์อันเป็นที่ปรารถนา เป็นที่รักใคร่ เป็นที่ชอบใจ เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หรือบุคคลผู้ปรารถนาประโยชน์ ปรารถนาความเกื้อกูล ปรารถนาความผาสุก ปรารถนาความเกษม เช่น มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว มิตร หรือญาติ”^{๔๙} “ความทุกข์ หมายถึง ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ, ทุกข์ คือ สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก หรือสภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดขึ้นและดับสลายไป”^{๕๐} พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนเรื่องของความทุกข์นั้นไว้ว่า การเกิดเป็นทุกข์ การแก่เป็นทุกข์ การตายก็เป็นทุกข์ ความเศร้าโศก เสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญ ความคับแค้นใจก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งที่ไม่รักที่ไม่พอใจก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เรียกว่า “ทุกข์”^{๕๑} ที่กล่าวมานั้นเป็นการแสดงให้เห็นเข้าใจในเรื่องของความทุกข์ ว่าที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน ไม่ได้เป็นแต่เฉพาะบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ความทุกข์สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน คนที่รู้สึกเป็นทุกข์นั้น เป็นเพราะว่าใจไม่ยอมรับกับความจริงของการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความรู้สึกถูกบีบคั้นให้ปล่อยจากความยึดถือ หรือสิ่งที่เคยมี เคยเป็นนั้น จึงทำให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจว่าเป็นธรรมชาติของความรู้สึก ที่เมื่อสภาพร่างกายและจิตใจต้องถูกกระทบกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดความไม่เหมือนเดิม จิตใจจึงเกิดการดิ้นรนต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ยอมรับกับความจริงไม่ได้ ทำให้เกิดการไม่สบายกาย ไม่สบายใจ

พุทธศาสนาสอนให้รู้จักทุกข์ ให้เรียนรู้และเข้าใจในทุกข์ แล้วหาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ และหาหนทางแห่งการดับทุกข์ ด้วยการกลับไปแก้ตรงเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นั้น ด้วยใจที่ยอมรับกับสิ่งนั้นๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนให้เข้าใจในธรรมชาติของชีวิต คือ เรื่องการเกิด แก่ เจ็บ ตาย สอนให้เข้าใจว่าทุกอย่างเป็นธรรมชาติที่อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ว่าทุกสิ่งไม่สามารถบังคับได้ เป็นอนิจจังคือความไม่เที่ยง มีความเป็นทุกข์คือทุกขัง ภาวะที่ถูกบีบคั้นทำให้เป็นทุกข์ และอนัตตาความไม่มีตัวตน^{๕๒} ทุกอย่างมีการเกิดขึ้น มีการตั้งอยู่ในระยะเวลาหนึ่ง และการดับหรือสูญสลายไปในที่สุด ซึ่งเป็นธรรมดาของธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต แต่ทุกอย่างก็เข้าอยู่ในกฎเกณฑ์ของไตรลักษณ์นี้ ชีวิตมนุษย์ก็เป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งเช่นกันที่เมื่อมีการเกิดขึ้น ก็ต้องมีเสื่อม

^{๔๘} **อริยสัจ ๔** คือ ทุกข์, ทุกขสมุทัย, ทุกขนิโรธ, ทุกขนิโรคามินีปฏิปทา; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๗/๓๒๗, ข.ป. (ไทย) ๓๑/๓๓/๕๒.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๕.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๑-๓๗๓/๔๑๖-๔๒๐.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔) หน้า ๖๐-๖๑.

ไป คือ มีแก่ เจ็บ และตายไปในที่สุด ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ความสูญเสียจึงเป็นธรรมดาของมนุษย์

๓. พุทธวิธีเพื่อการทำใจในยามสูญเสีย

ในยามสูญเสียที่จิตใจเกิดการท้อแท้หมดกำลังใจในการทำสิ่งต่างๆ วิธีการที่จะช่วยให้กำลังใจกลับคืนมาได้นั้น คือ การน้อมนำพระธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เปรียบเหมือนธรรมโอสธช่วยฟื้นฟูเยียวยาจิตใจได้เป็นอย่างดี

๓.๑ พุทธธรรมเพื่อการทำใจ

พระธรรมคำสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าช่วยให้คนได้มีสติในการทำงาน ในการปรับตัวใช้ในชีวิตประจำวัน กับคนรอบข้าง ให้อยู่กันอย่างสงบสุข ธรรมะเปรียบเสมือนยาเสริมสร้างให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง ให้มีสติระลึกรู้ในการทำสิ่งต่างๆ ที่ถูกที่ควร เมื่อยามใดที่ท้อแท้ เสียกำลังใจ ธรรมะเปรียบเหมือนโอสธที่ช่วยให้จิตใจที่กำลังท้อแท้ท้อแท้ นั้น เกิดกำลังใจ ให้เข้าใจและยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น ให้ข้อคิดต่างๆ ทำให้เกิดการทำใจได้ มีพลังใจที่เข้มแข็งในการต่อสู้ต่อไปได้ พุทธศาสนาจึงสอนให้พุทธศาสนิกชนนำธรรมะมาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจในการใช้ชีวิต

เมื่อยามที่เราสูญเสีย จิตใจเรากำลังโศกเศร้า สิ่งแรกที่จะช่วยบรรเทาทุกข์ได้ คือ การมี **กัลยาณมิตร**^{๑๓} หมายถึง เพื่อนที่ดี ที่คอยช่วยให้คำแนะนำให้กำลังใจ หรือเป็นผู้รับฟังที่ดีในการให้เราได้ระบายความทุกข์ต่างๆ ออกมา อาจจะเป็นพ่อ แม่ พี่น้อง หรือเพื่อน ที่คอยช่วยให้คำปรึกษา เวลาที่มีความทุกข์ใจ ได้พูดคุยแลกเปลี่ยน ให้คำแนะนำ ให้ขวัญกำลังใจ ที่ทำให้จิตใจได้มีความรู้สึกที่เข้มแข็งและมีขวัญกำลังใจที่ดีเพื่อที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นปกติต่อไปได้ หรือตัวเราเองก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรที่ดีให้ผู้อื่นได้ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรในความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร^{๑๔}

ในเรื่องของการสูญเสีย นั้น ทุกคนที่เกิดมาล้วนต้องพบกับสิ่งที่ต้องสูญเสียกันทุกคน ไม่มีใครที่หลีกเลี่ยงได้ เริ่มตั้งแต่มีการเกิดมาก็มีการสูญเสียมารออยู่แล้ว เพราะเมื่อมีการเกิด ก็ต้องมีการแก่ การเจ็บ และการตาย ซึ่งเปรียบเสมือนเทวทูตทั้ง ๔ ที่มารอเราไว้แล้ว ทุกคนต้องประสบพบเจออย่างแน่นอนช้าหรือเร็วเท่านั้นเอง ดังเช่น พระวิปัสสิราชกุมาร ที่ได้เห็นเทวทูตทั้ง ๔ จึงทรงเห็นทุกข์จากการเกิด และได้มีพระราชดำริว่า “ขึ้นชื่อว่าความเกิดเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เพราะเมื่อมีความเกิดก็ต้องมีความแก่ ความเจ็บ ความตาย”^{๑๕}

^{๑๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^{๑๔} ดุราละเอียดใน อ.ม.ก. (ไทย) ๒๒/๖๙/๕๙๑.

^{๑๕} ดุราละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๓-๕๑/๒๒-๒๘.

การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของชีวิต เมื่อชีวิตผูกพันอยู่กับความไม่เที่ยง มันก็ต้องเป็นทุกข์ ยุ่งยากลำบาก หาความสงบสุขไม่ได้ เรียกว่า ความทุกข์มีอยู่ในความไม่เที่ยง ความไม่เที่ยงคือการเปลี่ยนแปลงเรื่อย ไม่อยู่ในสภาพที่คงที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามที่เราต้องการ ความทุกข์ที่มีอยู่ในความไม่เที่ยง ก็จะทำให้เห็นความไม่ใช่อัตตา ชีวิตนี้ไม่มีอะไรนอกจากกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง ทั้งไม่เที่ยงและทั้งเป็นทุกข์ จึงทำให้เห็นอนัตตา ทั้ง ๓ อย่างนี้ เรียกว่า ไตรลักษณ์^{๑๖} ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับ สัจจกะ นิครนถ์ นาฏบุตร ให้มีความเข้าใจใน **หลักไตรลักษณ์** ว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความผันแปรไปเป็นธรรมดา นั้นไม่ควรเป็นอัตตาของเรา”^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของไตรลักษณ์ ไว้ว่า “อาการที่เป็นเครื่องกำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) อนิจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ๒) ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่ไม่ได้ ๓) อนัตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน”^{๑๘} หรือคนไทยมักนิยมพูดสั้นๆ ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน

พระพุทธศาสนาสอนว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดาของชีวิต เพื่อให้ทุกคนได้เตรียมใจไว้แต่เนิ่นๆ เมื่อเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องเจอก็เป็นการแสดงถึงว่า ทุกคนต้องมีการสูญเสียตลอดเวลาอยู่แล้ว การแก่เป็นการบอกถึงว่าทุกคนต้องสูญเสียความเป็นหนุ่มสาว ต่อให้เราดูแลดีขนาดไหนทุกอย่างก็ต้องเสื่อมไปตามกาลเวลา การเจ็บเป็นการบอกถึงการสูญเสียสุขภาพที่ดี การแก่การเจ็บเป็นการบอกถึงการใช้ชีวิตของแต่ละคนว่ามีการดำเนินชีวิตกันอย่างไร ใช้ชีวิตแบบมีความสุขหรือว่าหนักไปทางด้านใดด้านหนึ่งหรือไม่ การใช้ร่างกายหนักเกินไปก็สามารถทำให้แก่เร็วหรือเจ็บป่วยง่าย หรือถ้ามีความเครียดมากเกินไปก็สามารถส่งผลให้ร่างกายเจ็บป่วยได้เช่นกัน การตายเป็นการยืนยันถึงการสูญเสียที่ถาวร และเป็นการยืนยันว่าทุกคนก็ต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าสอนให้เราเตรียมใจกันแต่เนิ่นๆ เพราะทุกคนต้องพบกับความสูญเสียเหล่านี้แน่นอน แต่คนเรามักประมาท มักจะคิดว่ายังไม่ถึงเวลาของเรา จึงทำให้ไม่มีการเตรียมใจกับสิ่งที่จะต้องสูญเสีย เมื่อถึงเวลาที่ต้องพบกับความสูญเสีย จึงทำให้เกิดความทุกข์มาก ทุกข์เพราะไม่ยอมสูญเสียสิ่งเหล่านั้น ทุกข์เพราะยึดติดกับสิ่งที่เคยมีเคยเป็น ทุกข์เพราะยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ทุกข์เพราะไม่ยอมรับกับความจริง พระพุทธเจ้าจึงได้สอนว่า ควรให้เราพิจารณาเนืองๆ ซึ่งได้แสดงไว้ใน **ฐานสูตร** ว่า เรามีความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ ความเจ็บ ความตาย ไปได้ เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เรามีกรรมเป็น

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, **ปฏิจจสมุปบาทกับอานาปานสติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๘/๓๕๔-๓๕๖.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

ของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งที่อาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น^{๑๙} จากฐานสูตรทำให้เข้าใจได้ว่า การเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อเราต้องแก่เจ็บตาย คงสภาพความหนุ่มสาว ความแข็งแรงไว้ไม่ได้ เป็นการบอกถึงความไม่เที่ยง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เราเป็นทุกข์ ทุกข์ก็เพราะเราไม่สามารถบังคับสิ่งที่เราชอบเราพอใจให้คงที่อยู่ได้ ทำให้เราต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เรารักเราชอบ เราจึงทำทุกอย่างเพื่อจะรักษาสิ่งนั้นไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม จึงเกิดการกระทำทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีเกิดขึ้น ในเมื่อใครทำอะไรไว้ก็ย่อมต้องได้รับสิ่งนั้น เปรียบเหมือนปลูกมะม่วงก็ย่อมได้มะม่วงเป็นธรรมดา ปลูกมะม่วงจะได้เป็นมะละกอย่อมเป็นไปไม่ได้

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้แสดงไว้เมื่อยามมีผู้เฝ้าไร่เฝ้าโคน คือ สลลสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสให้แก่อุบาสกคนหนึ่งผู้เฝ้าไร่เฝ้าโคนเพราะบุตรตาย ว่า ในเมื่อสัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นธรรมดา มนุษย์ ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งโง่และฉลาด ทุกคนล้วนเดินไปสู่ความตายทั้งนั้น ไม่มีใครสามารถต้านทานได้ สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี แม้จะอยู่ไปจนถึงชรา ก็จะต้องถึงแก่ความตาย ถึงไม่อยากตายก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นจุดจบที่รออยู่ข้างหน้าทุกคนต้องได้รับอย่างแน่นอน ทุกคนต้องเดินไปถึงจุดนั้นเช่นกัน เมื่อทราบความเป็นจริงเช่นนี้แล้ว คร่ำครวญไปก็ไร้ประโยชน์ ผู้ที่ยังหลงคร่ำครวญ ถือว่าเบียดเบียนตนเอง ผู้ที่มีวาทะโศกเศร้าร่างกายมีแต่จะทรุดโทรมทำให้ยังมีแต่ความทุกข์ การคร่ำครวญจึงเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์^{๒๐}

พุทธธรรมที่ช่วยในการที่จะทำใจได้ดีอีกวิธีหนึ่ง คือ การระลึกถึงความตายบ่อยๆ ซึ่งเป็นวิธีในการฝึกสติที่ดีอีกวิธีหนึ่งที่เรียกว่า มรณสติ “มรณสติ หมายถึง การระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศลธรรม เกิดความไม่ประมาทและไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนชวนบำเพ็ญกิจและทำความดี”^{๒๑} การนึกถึงความตาย มีประโยชน์มาก ทำให้เราเป็นคนไม่ประมาท ไม่มัวเมา ไม่หลงไปตามความคิดความนึก ไม่เพลินไปกับรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ไม่หลงเพลินไปกับโลก ทำบ่อยๆ ก็ทำให้จิตไม่มีนิวรณ์ ตั้งมั่น เป็นสมาธิ เมื่อตั้งมั่นเป็นสมาธิก็นำมาพัฒนาเจริญวิปัสสนา เหมือนกับกรรมฐานอื่นๆ ได้เหมือนกัน วิธีการปฏิบัติมรณสติ ควรหมั่นระลึกถึงเท่านั้นเอง ระลึกถึงความตาย นึกถึงจุดที่ขันธ์แตกออกจากกัน จุดที่นามรูปไม่สืบต่อแล้ว นึกถึงว่าชีวิตนี้มีความตายเป็นที่สุด เราจะต้องตายแน่นอน ไม่อาจจะหนีความตายไปได้ การคิดถึงอย่างนี้ มีสติอย่างนี้ นึกถึงจุดตรงนี้ เรียกว่า มรณสติ คิดถึงบ่อยๆ เรียกว่า มรณานุสสติ^{๒๒} ในการคิดถึงบ่อยๆ

^{๑๙} คุุราลละเอียดใน อัง.ปมจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๔.

^{๒๐} คุุราลละเอียดใน ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๘๐-๕๙๙/๖๔๑-๖๔๔.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๘.

^{๒๒} สุภีร์ ทุมทอง, มรณสติในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗-๑๘.

หรือที่เรียกว่าการเจริญสตินั้น ขนาดใดถึงจะเป็นผู้ไม่ประมาท ใน **ปฐมมรณัสสติสูตร** แสดงไว้ว่า “การที่จะเป็นผู้ไม่ประมาทนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เจริญมรณัสสติทุกขณะลมหายใจเข้าหายใจออก”^{๒๓}

สรุปได้ว่า การที่จะทำให้ความทุกข์คลายบางเบาได้ คือ เริ่มจากการมีเพื่อนที่ดี ที่คอยแนะนำในสิ่งที่ดี เมื่อมีการสูญเสียหรือพลัดพรากจากคนที่เรารักหรือสิ่งที่เรารัก เราต้องยอมรับความจริงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ยอมรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ให้เรามองเห็นถึงความไม่เที่ยงของชีวิต เราอาจจะคอยระลึกถึงความตายบ่อยๆ ว่าสักวันเราก็จะต้องตายเหมือนกัน และเมื่อใดที่ใจเรายอมรับกับความจริง ยอมรับกับความเปลี่ยนแปลง ใจเราจะค่อยคลายสิ่งที่เรายึดไว้ การอยู่กับปัจจุบันเป็นสิ่งที่ช่วยให้เราคลายความยึดถือในอดีตลงได้ เราจึงต้องมีการฝึกสติ เพื่อให้เราได้มีการฝึกให้กายกับใจอยู่ด้วยกันกับปัจจุบัน

๓.๒ การทำใจด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน

คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา คือมีการสอนให้ฝึกสติ “สติ แปลว่า การระลึก รู้ นึกได้ ความไม่เผลอ การที่มีใจอยู่กิจ จิตอยู่กับเรื่องที่ทำ คำคำที่พูดได้”^{๒๔} การฝึกสติเป็นการฝึกให้มีการระลึกอยู่กับสิ่งที่เบ็ญอยู่ในปัจจุบันด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน “เครื่องมือหลักๆ ในการทำกรรมฐานมี ๓ ประการ คือ ความเพียร สัมปชัญญะ และสติ”^{๒๕} การปฏิบัติกรรมฐานมีหลายรูปแบบ แต่สิ่งที่สำคัญในการปฏิบัติก็คือ “สติ” การฝึกสติคือการฝึกจิตให้มีการระลึกอยู่กับปัจจุบันว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ไม่ต้องพะวงถึงอดีตในสิ่งที่ผ่านมาแล้ว และไม่ต้องกังวลกับเรื่องอนาคตที่ยังไม่เกิด จึงเป็นการฝึกให้กายกับใจอยู่ด้วยกัน ในการฝึกสตินั้นจะเป็นการฝึกให้จิตรู้อิริยาบถต่างๆ ของร่างกายทุกๆ อิริยาบถ ว่าขณะนี้กำลังทำอะไรอยู่ โดยแบ่งออกเป็น ๔ อิริยาบถใหญ่ ๆ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน การใช้วิธีการฝึกสติในการปฏิบัติกรรมฐาน คือการกำหนดรู้ไปตรงๆ กับอาการของกายและใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เมื่อกายกำลังยืน ก็มีสติระลึก รู้ชัดลงไปว่ากำลังยืน เมื่อกายกำลังเดิน ก็มีสติระลึก รู้ชัดลงไปว่ากำลังเดิน เมื่อกายกำลังนั่ง ก็มีสติระลึก รู้ชัดลงไปว่ากำลังนั่ง เมื่อกายกำลังนอน ก็มีสติระลึก รู้ชัดลงไปว่ากำลังนอน การฝึกสติให้ระลึกถึงกายเป็นการฝึกเบื้องต้นของการฝึกกรรมฐาน เพราะอาการกิริยาของร่างกายเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ง่าย เมื่อฝึกกายแล้วจึงฝึกสติให้ระลึกเวทนาความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้น ว่าเรามีความรู้สึกอย่างไรเกิดขึ้นกับตัวเราบ้าง เช่น รู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ เป็นต้น เมื่อรู้ความรู้สึกแล้วก็ฝึกดูจิตใจของตนเอง โดยการมีสติระลึกลงไปจิตใจว่า ขณะนี้จิตมี

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน อภ.มก. (ไทย) ๒๒/๑/๔๔๔-๔๔๗.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๙๖.

^{๒๕} สุภีร์ ทุมทอง, **มรณสติในพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๑.

ความโลภ โกรธ หลง หตฺหุ่ ฟุ้งซ่าน รำคาญใจ หรือไม^{๒๖} เมื่อเราได้ฝึกดูร่างกาย ฝึกดูความรู้สึก ฝึกดูจิตใจแล้ว เราก็ต้องมาฝึกสติในการพิจารณาดูความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ว่าทุกอย่างไม่เที่ยงมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตลอดเวลา ถึงเราต้องการให้ทุกอย่างมันอยู่คงที่ ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะทุกอย่างเข้ากฎไตรลักษณ์ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ ทุกข์เท่านั้นที่เกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นที่ตั้งอยู่ และทุกข์เท่านั้นที่ดับไป พระพุทธศาสนาสอนเรื่องหนทางของการดับทุกข์ ซึ่งในการสอนการปฏิบัติกรรมฐานของพระพุทธศาสนานั้น มีวัดหรือสำนักปฏิบัติต่างๆ ได้มีการเปิดการอบรมการสอนการปฏิบัติกรรมฐานอยู่อย่างมากมายอยู่แล้ว จึงเป็นแนวทางในการให้พุทธศาสนิกชนได้มีการดูแลบำบัดสภาพจิตใจของตนเองตั้งแต่เนิ่นๆ ให้มีความมั่นคงทางจิตใจและมีสติกับตัวเอง ในการทำสิ่งต่างๆ ในชีวิต การปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ แบบ คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน มีรายละเอียดดังนี้

๑) สมถกรรมฐาน

สมถกรรมฐานเป็นวิธีการฝึกอบรมจิตใจให้สงบเป็นสมาธิ เพื่อลดความฟุ้งซ่านในใจที่มีอยู่ให้มีความสงบลง เป็นการหยุดความคิดต่างๆ ให้อยู่ในอารมณ์เดียว ในการฝึกอบรมจิตใจให้เป็นสมาธิได้นั้นคือการทำให้จิตให้หนึ่ง เวลาจะกำหนดจิตให้หนึ่ง ร่างกายต้องเกิดความนิ่งด้วย สมาธิเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต การทำสมาธิสามารถทำได้ในทุกอิริยาบถ คือ ยืน-เดิน-นั่ง-นอน เพื่อให้ร่างกายได้มีการปรับสมดุลกัน หลวงพ่อวิริยงค์ได้กล่าวไว้ในหนังสือหลักสูตรครูสมาธิว่า “การที่จะฝึกอบรมจิตให้เป็นสมาธิได้นั้น สำคัญอยู่ที่ “ใจ” เพราะไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใดถ้าใจไม่นิ่งก็ใช้ไม่ได้ ถ้าใจนิ่งก็ถือว่าใช้ได้”^{๒๗}

การเพียรพยายามบำเพ็ญสมาธิ โดยใช้วิธีการใดๆ ก็ตาม เพื่อให้เกิดผลสำเร็จนั้นเรียกว่า “สมถะ” ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสมาธิจนเป็นผลสำเร็จต่างๆ ย่อมมีวิธีการหรืออุบายต่างๆ มากมายหลายอย่างเพื่อเหนี่ยวนำให้เกิดสมาธิ^{๒๘} พระอรรถกถาจารย์ท่านได้รวบรวมข้อปฏิบัติที่เป็นวิธีการต่างๆ เหล่านี้มารวมไว้ในวิสุทธิมรรค มีทั้งหมดถึง ๔๐ อย่าง^{๒๙} วิธีปฏิบัติ ๔๐ อย่างนี้ เรียกว่า **กรรมฐาน ๔๐** การปฏิบัติกรรมฐานเหล่านี้ต่างกันโดยผลสำเร็จ ที่วิธีนั้นๆ สามารถให้เกิดขึ้น สูงต่ำมากน้อยต่างกัน และต่างโดยความเหมาะสมแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งจะต้องพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะนิสัย ความโน้มเอียง ที่แตกต่างกันระหว่างบุคคล ที่เรียกว่าเป็น “จริต” นั้นๆ^{๓๐}

^{๒๖} คุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘-๑๑๔/๑๐๔-๑๑๑.

^{๒๗} คุรายละเอียดใน พระเทพเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร), **หลักสูตรครูสมาธิ เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : หจก.พิชณิ, ๒๕๕๔), หน้า ๖ – ๑๑.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, หน้า ๓๓๒.

^{๒๙} คุรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๔๗/๑๖๓-๑๖๔.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, หน้า ๓๓๒-๓๓๓.

วิธีการเจริญสมานนั้น สามารถทำได้ในทุกๆ อิริยาบถ คือ ยืน-เดิน-นั่ง-นอน ในหนังสือ หลักสูตรครุสมานี มีการอธิบายวิธีการเจริญสมานี ไว้ว่า การทำสมาธิจะต้องทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ การเปลี่ยนอิริยาบถนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เพื่อจะได้ไม่ขัดต่อร่างกาย การนั่งขัดสมาธินั้นถือว่าเป็นอิริยาบถหนึ่งที่เป็นระบบมาตรฐาน การนั่งอาจนั่งได้ตามความเหมาะสมของสภาพร่างกาย เช่น นั่งเก้าอี้ นั่งกับพื้น เพียงแต่บริกรรมก็เป็นการทำสมาธิแล้ว การยืนเฉยโดยบริกรรมก็ถือว่าเป็นการยืนสมาธิ เดินจงกรมและบริกรรมก็ถือว่าเป็นการเดินสมาธิ หรือถ้านอนก็นิทพุทโธก็ถือว่าเป็นนอนสมาธิ อิริยาบถที่เป็นอิริยาบถหลักของการทำสมาธิ คือ นั่งและเดิน ทั้งสองอิริยาบถจะมีการผลัดเปลี่ยนกันที่เรียกว่า เดินจงกรมและนั่งสมาธิ การทำอิริยาบถให้ถูกต้องก็เพื่อก้าวเข้าสู่สมาธิ ร่างกายจะประสานกับใจ การนั่งขัดสมาธิเป็นการประสานร่างกายเข้าสู่สมาธิในระดับหนึ่ง จะทำให้ความสงบตั้งอยู่ได้นาน เมื่อความสงบเกิด ความรู้สึกปวดเมื่อยจะหายไป แต่ทั้งนี้เพื่อเป็นการบริหารร่างกายไปในตัว จะทำให้ร่างกายได้มีการปรับสมดุลกัน จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนอิริยาบถ เพื่อไม่ให้เกิดการทรมานของร่างกายจากการทำสมาธิ^{๓๑} การทำสมาธิเป็นการทำให้จิตใจสงบ จึงควรเลือกอิริยาบถให้เหมาะสมกับร่างกาย เมื่ออิริยาบถไม่ขัดกับร่างกายก็จะทำให้การทำงานประสานระหว่างกายกับใจเป็นสมาธิได้ดี

๒) วิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนา แปลว่า การเห็นแจ้ง หรือวิธีทำให้เกิดการเห็นแจ้ง หมายถึงข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดสิ่งทั้งหลายตรงต่อสภาวะของมัน คือ ให้เข้าใจตามความเป็นจริง หรือตามที่สิ่งเหล่านั้นเป็นของมันเอง รู้แจ้งชัด เข้าใจจริง จนถอนความหลงผิด รู้ผิดและยึดติดในสิ่งทั้งหลายได้ ถึงขั้นเปลี่ยนท่าที่ต่อโลกและชีวิตใหม่ ทั้งท่าที่แห่งการมอง การรับรู้ การวางจิตใจ และความรู้สึกทั้งหลาย^{๓๒} วิปัสสนากรรมฐาน เป็นวิธีการฝึกอบรมเจริญปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง การที่จะอบรมจิตให้เกิดปัญญารู้แจ้งได้นั้น ต้องเริ่มจากการมีสติก่อน จึงเรียกว่ามีสติปัญญา คำสอนของพระพุทธองค์แสดงวิธีการฝึกจิตและแสดงอารมณ์ของกรรมฐานแบบต่างๆ ไว้มากมาย เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของแต่ละบุคคล เหมาะกับจริตอุปนิสัย และความสามารถที่แตกต่างกัน แต่วิธีการต่างๆ เหล่านั้น ก็รวมลงทั้งหมดในสติปัฏฐาน ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ใน “มหาสติปัฏฐานสูตร” ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อ

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน พระเทพเจดีย์จารย์ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร), **หลักสูตรครุสมานี** เล่ม ๑, หน้า ๑๐-๑๑.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒๗.

ลวงโลกะ และปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน”^{๓๓} เมื่อทางนี้เป็นสายเดียวที่มุ่งตรงไปสู่พระนิพพาน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าสติปัฏฐานเป็นหัวใจของกรรมฐานในพระพุทธศาสนาที่ว่าได้

ในเวลาปฏิบัตินั้น ไม่ใช่ใช้สติเพียงอย่างเดียว แต่มีธรรมข้ออื่นๆ ควบคู่อยู่ด้วย ได้แก่ “อาตาปี สัมปชาโน สติมา แปลว่า มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ” ความเพียรเป็นตัวคอยหนุนเราจิต ไม่ให้ย่อท้อหดหู่ หรือถอยหลัง เป็นแรงเร่งให้จิตเดินรุดหน้า หนุนให้กุศลธรรมเจริญยิ่งขึ้น จึงไม่เปิดช่องให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น สัมปชัญญะ คือ ปัญญาที่พิจารณารู้เท่าทันอารมณ์ที่สติกำหนด ทำให้ไม่เกิดความหลงและเข้าใจผิด เกิดความรู้และเข้าใจถูกต้องตามสภาวะที่เป็นจริง สติคือการกำหนด คอยจับอารมณ์ไว้ ทำให้ตามทันทุกขณะ ไม่สั่นเลื่อนสับสน ธรรมที่มักคู่กับสติ คือ สัมปชัญญะ ซึ่งก็คือตัวปัญญา การฝึกสติจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาปัญญา^{๓๔}

สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติโดยมีสติเป็นประธาน^{๓๕} เพราะความสมบูรณ์แห่งสติแต่ละคนไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เป็นเพราะการดำเนินชีวิตของแต่ละคนแตกต่างกัน สติปัฏฐานจึงเป็นเครื่องมือในการรู้เท่าทันภายในตัวเอง หมายถึงว่า บางคนเศร้าโศกและรำพันคร่ำครวญ เพราะพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก ถ้าได้เจริญสติระลึกภูมิจิตปัจจุบัน จะทำให้ละความโศกพ้นจากความทุกข์ใจได้^{๓๖} สติปัฏฐานจึงเป็นเครื่องมือในการรู้เท่าทันตนเองเพื่อจะได้พ้นจากโศกะ คือ ความโศกเศร้า เพราะประสบความพลัดพรากหรือสูญเสีย เพื่อพ้นจากปริเทวะ คือ ความรำไรรำพัน ความคร่ำครวญด้วยเสียใจ สติปัฏฐานจึงเป็นวิธีการดับทุกข์และความเสียใจ ด้วยธรรม ๔ ประการ ที่มีสติเป็นตัวคอยรู้ทันธรรมทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม กาย คือ รู้เท่าทันเรื่องทางกาย เช่น การเคลื่อนไหวส่วนต่างๆ ของร่างกาย มีสติกำหนดรู้ทัน ทั้งอิริยาบถน้อยใหญ่ เวทนา คือ รู้เท่าทันเรื่องทางความรู้สึก เช่น รู้ทันความรู้สึกร้อน หนาว เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น จิต คือ รู้เท่าทันความคิด สภาพหรืออาการของจิต เช่น โกรธ เกลียด ดีใจ เศร้า เสียใจ รัก เป็นต้น ธรรม คือ รู้เท่าทันธรรม ดูธรรม การกำหนดสติรู้เท่าทันนี้ จัดเป็นสติปัฏฐาน

ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกใช้สติ มีสติพิจารณาอารมณ์ต่างๆ เห็นความเปลี่ยนแปลง ทางกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม เห็นความเป็นไตรลักษณ์ด้วยปัญญา เห็นอนัตตาว่า ไม่เที่ยง คือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และการดับไปของร่างกาย ทำให้เกิดความจางคลายจากกำหนด ละความยึดมั่นถือมั่น ความอยากรู้ อยากเห็น โดยกำหนดรู้ไปตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๕/๓๔๐.

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, หน้า ๗๖๖-๗๖๘.

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๐๖/๒๕๓.

^{๓๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓.

จึงทำให้จางคลายจากกิเลสตัณหา อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นลงได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงมหาสติปัฏฐานไว้เพียง ๔ นั้น ก็เพื่อให้เหมาะแก่จริตนิสัยของผู้ปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ การเจริญวิปัสสนา กับการเจริญสติปัฏฐาน จึงเป็นอย่างเดียวกัน และการเจริญสติปัฏฐาน ก็เป็นการเจริญ ศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้น การปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ก็คือการเจริญมรรค ๘ ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทา^{๓๗} คือ ทางสายกลาง ข้อปฏิบัติที่เป็นกลางๆ ไม่ย่อหย่อนจนเกินไป และไม่ตึงจนเกินไป อันเป็นทางแห่งปัญญา อันพอดีที่จะทำให้ถึงจุดหมายของการดับกิเลสและความทุกข์^{๓๘} จึงเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ในตนเอง การฝึกสติในพระพุทธศาสนาจึงเป็นเสมือนการบำบัดจิตใจของคนเรา ให้มีจิตใจที่รู้ทันอารมณ์ของตนเองไม่ให้ทุกข์จนเกินไป ไม่ว่าเหตุการณ์อะไรจะเกิดขึ้น ก็จะสามารถรู้ทันและรักษาสภาพจิตใจของตนเองเอาไว้ได้

สรุปการทำใจด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน เป็นการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องมือฝึกฝนกายใจด้วยการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้พ้นจากความทุกข์ แนวทางการปฏิบัติสมถกรรมฐาน เป็นวิธีการฝึกอบรมจิตให้มีความสงบ ระวังจากอารมณ์ ความคิดฟุ้งซ่านต่างๆ ให้มาอยู่ในอารมณ์เดียว ทำให้ร่างกายจิตใจมีความสงบนิ่ง เป็นการลดอารมณ์ความเศร้าโศกเสียใจ ส่วนแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการฝึกจิตให้มีสติรู้อยู่กับปัจจุบัน เป็นการฝึกให้ทำใจยอมรับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ยอมรับกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ฝึกคลายความยึดถือ ฝึกมองให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงทุกขณะ ทุกสิ่งไม่เที่ยง มีแต่ความทุกข์ ไม่มีอะไรแน่นอน

๔. สรุป

พระพุทธศาสนาเป็นพุทธวิธีที่เป็นยารักษาโรคทางใจได้ดีที่สุด เพราะความทุกข์นั้นมีอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักทุกข์ ให้เรียนรู้และเข้าใจในทุกข์ แล้วหาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ และหาหนทางแห่งการดับทุกข์ ด้วยการกลับไปแก้ตรงเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์นั้น และทำใจยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น รู้จักที่จะวางใจกับเรื่องที่ต้องประสบในแต่ละวันของชีวิต ฝึกให้มีสติอยู่กับปัจจุบัน เพื่อเสริมสร้างเป็นความคิดที่ดี คำพูดที่ถูกต้อง และการกระทำที่ดีงาม การที่บุคคลทั้งหลายได้น้อมนำเอาคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ก็มาจากการมีเพื่อนที่ดีเป็นกัลยาณมิตรที่คอยแนะนำชี้ทางในคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อธรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้น เช่น หลักไตรลักษณ์ มรณานุสสติ สติปัฏฐาน เป็นต้น เมื่อน้อมนำธรรมเหล่านี้มาปฏิบัติตาม ก็เป็นสิ่งที่สามารถทำให้มีสติรู้เท่าทันกับปัจจุบันมากขึ้น เป็นการช่วยบรรเทาความทุกข์ ช่วยบำบัดจิตใจของคนให้คลายจากทุกข์ ให้สามารถ

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน แม่ชีสำลี สิงหราช, “ศึกษาสมาธิและปัญญาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๖-๔๙.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๑.

ดูแลสภาพจิตใจของตนเอง และบรรเทาความทุกข์ลงได้ จากความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต ที่เห็น การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสรรพสิ่งทั้งหลาย ตามแนวทางการปฏิบัติสมณธรรมฐาน ที่ฝึกจิตให้ มีความสงบ เพื่อเป็นการลดจากความคิดฟุ้งซ่าน และลดอารมณ์ความเศร้าโศกเสียใจต่างๆ ที่ทำให้เกิดทุกข์ และวิปัสสนากรรมฐาน ที่ฝึกการคลายความยึดถือ มายอมรับความจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นำมาปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งที่บำบัดจิตใจของ คนได้ดีที่สุด

บรรณานุกรม

- กัญญา บุญธรรมโม และคณะ. “ผลของการให้การปรึกษาร่วมกับการดูแลแบบประคับประคองต่อ ภาวะสูญเสียและเศร้าโศกของผู้ป่วยมะเร็งปอดระยะสุดท้าย”. **ว.พยาบาลสงขลา นครินทร์**. ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๖).
- พระเทพเจติยาจารย์ (หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร). **หลักสูตรครูสมาธิ เล่ม ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : หจก.พิมพ์นิ, ๒๕๕๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖.
- _____. **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕.
- พระมหาทองมั้น สุทฺธิจิตโต. **คู่มือการเจริญสติปัฏฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. เชียงใหม่: บริษัทบุญศิริการ พิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔.
- พุทธทาสภิกขุ. **ปฏิจจสมุปบาทกับอานาปานสติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **มหาสติปัฏฐานสูตร**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- แม่ชีสำลี สิงหราช. “ศึกษาสมาธิและปัญญาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหามัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา**. มัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สุเมธ ตันติเวชกุล. “ตามรอยพระยุคลบาท ครูแห่งแผ่นดิน”. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๕๖.

สุธีร์ ทุมทอง. มรณสติในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕.

หม่อมฟ้า, “ธรรมชาติของความรู้สึกต่อการสูญเสีย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : เพจเฟซบุ๊ก
สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย; [๑๙ ต.ค. ๒๕๕๙].

แนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด
The Concept and Activities of Socially Engaged Buddhism towards
Mae Chee Sansanee Sthirasuta

นางสาวชมกร เศรษฐบุตร*

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.**

ผศ.ภาวินี บุนนาค***

บทคัดย่อ

บทความเรื่องแนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ประกอบด้วย สารัตถะของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ในกรณีศึกษาแนวคิดและงานของแม่ชีคันสนีย์ บทความนี้เป็น บทความวิชาการแบบการวิจัยเอกสาร

จากการวิจัยพบว่า แนวคิดและงานของแม่ชีคันสนีย์สะท้อนให้เห็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมทั้ง ในรูปแบบการสงเคราะห์ และการผูกพันเข้ากับปัญหาสังคม ตั้งอยู่บนหลักคิดที่ว่า อานาปานสติเป็นฐาน แห่งสติ การทำงานด้วยสติเป็นฐานการลดความยึดมั่น ขัดเกลากิจใจให้ รู้ ตื่น เบิกบาน อยู่กับโลกอย่าง ที่โลกเป็น แล้วไม่เป็นทุกข์ เติบโตบนหนทางแห่งอริยมรรค เพื่ออยู่อย่างมีความหมาย ตายอย่างมีคุณค่า ดังงานที่ปรากฏใน ๑) โครงการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในรูปแบบการสงเคราะห์ได้แก่ โครงการ ช่วยเหลือแม่ที่ไม่พร้อมจะเป็นแม่ชื่อโครงการบ้านสายสัมพันธ์ ๒) โครงการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ด้วยการผูกพันเข้ากับปัญหาของสังคมได้แก่ โครงการสร้างครอบครัวคนดี ชื่อโครงการโรงเรียนพ่อแม่ อริยะสร้างได้ ๓) โครงการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมทั้งในรูปแบบการสงเคราะห์และการผูกพันเข้ากับ สังคมได้แก่ โครงการเยียวยาผู้ป่วยชื่อโครงการธรรมยาตราพระพุทธชยันตีองค์ดำนันทา

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม, แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

Abstract

This article entitled The Concept and Activities of Socially Engaged Buddhism towards Mae Chee Sansanee Sthirasuta has the concept of Social Buddhism and the study of the concept and activities of Mae Chee Sansanee. This is an academic article towards documentary research.

The research finding were the concept and activities of Mae Chee Sansanee reflects on the social Buddhism: the social work and the engaged Buddhism which rely on the principles: Anapanasati is the fundamental of mindfulness. There are Dukkha in the world; however, we live as the world as so that we are not suffering. Socially Engaged Buddhism activities of Mae Chee Sansanee that active involvement as the social work: the project for the single mothers under the name Baan Sai Samphan, as the social engagement: The project to make the good family under the name of Parenting School, as the social work and social engagement: the project for Patient Care under the name of Dhammayatra of Black Bhuddha Chanyanti Nalanda

Key words: Socially Engaged Buddhism, Mae Chee Sansanee Sthirasuta

๑. ความนำ

สภาพสังคมปัจจุบันนี้ (พ.ศ.๒๕๖๐) อันเนื่องมาจากความเจริญของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเกิดเป็นสังคมออนไลน์ ยุคข้อมูลข่าวสาร (Age of Information) และการมีความรู้สึกร่วมกันของสิ่งที่เกิดขึ้นในทะเลหนึ่งนั้นคือยุคของมโนทัศน์ (Age of Conceptual)^๑ ก่อให้เกิดค่านิยม ๖ ประการคือ สุขนิยม (ใช้ความสุขเป็นตัวตั้งในการหาความหมายของชีวิต) แบบฉบับนิยม (ออกแบบชีวิตเองแสดงเอกลักษณ์ สะท้อนตัวตนและคุณค่าของตนเอง ไม่สามารถยอมรับคำติเตียน) ธรรมชาตินิยม (สัมผัสของดี ห่วงถิ่น สุขภาพที่ดี ของสดปลอดภัยที่เป็นอันตรายต่อร่างกาย) สันโดชนิยม (บริโภค อุปโภคคนเดียว เพลิดเพลินมีเพื่อนในสังคมออนไลน์มากกว่าเพื่อนในสังคมทางกายภาพ) DRAMANINOM (การที่เทคโนโลยีอำนวยความสะดวก มีเวลากับช่องทางรับรู้เรื่องของคนอื่นง่าย สังคมออนไลน์เปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างเสรี จึงทำให้เสพข้อมูลที่เชื่อมโยงกับอารมณ์) และอัตโนมัตินิยม (ทุกอุปกรณ์สามารถเชื่อมต่อ

^๑ ชนิตา จิตตรุทธะ, วัฒนธรรมองค์กร ปัจจัยสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๒.

ด้วยกันและสั่งการด้วยอุปกรณ์ใดอุปกรณ์หนึ่งหรือจากโทรศัพท์มือถือ) โดยที่แนวโน้มนิยมคือ ธรรมานิยมตัดสินใจด้วยอารมณ์เหนือเหตุผลโดยใช้ตัวตนเป็นที่ตั้ง^๒

ในสภาพสังคมดังกล่าวแม่ชีคันสนีย์ ผู้ที่ตัดสินใจบวชเป็นแม่ชีมาเกือบสี่สิบปี ศึกษาพระพุทธศาสนาจนเข้าใจถึงการอยู่ในสังคมที่เป็น อย่างไม่เป็นทุกข์ พร้อมทั้งน้อมนำพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแกชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^๓ ได้นำความรู้ความสามารถก่อนที่จะบวชเป็นแม่ชีคือ การเป็นพิธีกร เสนอหลักพุทธธรรมเพื่อการละวางความยึดมั่นถือมั่น สละความเห็นแก่ตัว ชัดเจนจิตใจให้ รู้ตื่นเบิกบาน ให้ผู้คนปฏิบัติด้วยตนเอง ผ่านทางรายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ สังคมออนไลน์ เช่น เพสบุ๊ก ไลน์ ทักทายด้วยน้ำเสียงอันไพเราะว่า “ธรรมสวัสดิ์” พูดถึงธรรมะด้วยภาษาที่โดนใจ เข้าใจง่าย เช่น ทุกข์มีไว้ให้เห็นไม่ได้มีไว้ให้เป็น ทั้งเดินทางเป็นวิทยากรบรรยายธรรมเกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยตามโรงพยาบาลทั่วประเทศไทย ร่วมประชุมระดับโลกเกี่ยวกับผู้นำสตรีทางศาสนา จิตวิญญาณ สันติภาพ แม่ชีคันสนีย์มีแนวคิดและงานปรับตามสภาพสังคม โดยที่แนวคิดล่าสุดคือ อยู่อย่างมีความหมาย ตายอย่างมีคุณค่า

จึงเป็นที่มาให้ผู้เขียนค้นคว้าวิจัยแนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคันสนีย์ที่นำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งปริยัติและปฏิบัติเผยแพร่ในสื่อต่างๆตามยุคสมัยตราบจนถึงสังคมออนไลน์ยุคข้อมูลข่าวสาร ยุคโมโนทัศน์ที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาชีวิต การอยู่ร่วมกัน และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อความพ้นทุกข์

๒. แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

พระพุทธศาสนามีนัยครอบคลุม “ธรรม” (คำสอนแสดงหลักความจริงที่ควรรู้ และแนะนำหลักความดีที่ควรปฏิบัติ) และ “วินัย” (ข้อบัญญัติที่วางไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเสมอกัน) ในการศึกษาพระพุทธศาสนาแบบศาสตร์ชนิดหนึ่งนั้น พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่าอาจแบ่งได้สามรูปแบบใหญ่คือ ๑) พระพุทธศาสนาแบบวิชาการ (Exoteric or Intellectual Buddhism) เน้นความทรงจำพระไตรปิฎก การศึกษาและตีความพระไตรปิฎกตามวิธีการแบบตะวันตก ๒) พระพุทธศาสนาแบบประสบการณ์เฉพาะตน (Esoteric Buddhism) เน้นการปฏิบัติ

^๒ เอ็นไอโรเซล ซีทกค่านิยมอิทธิพลพฤติกรรมผู้บริโภค ยุคตราม่าปี ๒๐๑๖, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.positioningmag.com/content/62055> [๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๘].

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

กรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนา ๓) พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) เน้นสังคหะคือการบริการสังคม^๔

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นคำศัพท์ประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ.๒๕๐๓ โดยพระติช นัท ฮันท์ พระภิกษุมหายานชาวเวียดนาม ซึ่งเกิดจากฐานคิดที่สำคัญคือ การไม่อาจแบ่งแยกได้ระหว่างปัจเจก (individual) กับสังคมส่วนรวม (Society as collective) นำเอาพระพุทธศาสนาไปผูกพันแก้ไขปัญหาโลกยุคใหม่ โดยเฉพาะปัญหาสงครามเวียดนาม ดังข้อความที่ว่า “สติต้องผูกพันกับสังคม เมื่อมีการเห็นจะต้องลงมือกระทำ ... เราต้องมีสติระลึกถึงปัญหาที่แท้จริงของโลก และด้วยสตินี้เอง เราจึงจะรู้สิ่งที่ต้องทำและไม่ต้องทำ และที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ” พร้อมทั้งอธิบายว่าการฝึกสมาธิมิใช่การละทิ้งสังคมมิใช่เพื่อหลีกหนีจากสังคม แต่เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการกลับสู่สังคมอีกครั้งหนึ่ง^๕

จากการวิจัยเรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย ได้แสดงลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมไว้ว่า ๑) เน้นการเสริมสร้างคุณธรรมความรับผิดชอบจากภายในตน มีจิตใจที่เป็นอิสระพ้นจากอำนาจของกิเลส มีวินัย และมีจิตสาธารณะพร้อมที่จะช่วยเหลือให้ผู้อื่นในสังคมพ้นทุกข์ ๒) ส่งเสริมคุณธรรมเมตตากรุณา ทำให้ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ๓) ไม่ให้ความสำคัญแก่ประเพณีพิธีกรรมที่เชื่องมั่นศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ แต่อาจใช้พิธีกรรมเป็นอุบายในการชักนำให้ประชาชนทำความดีในเชิงพัฒนา ๔) ไม่เน้นการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงไม่ให้ความสำคัญกับภาษาบาลี และไม่อ้างอิงคำสอนตามตัวอักษรพระไตรปิฎก ตีความคำสอนให้เป็นประโยชน์ต่อการลงมือปฏิบัติเพื่อตนเอง เพื่อการเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันในสังคมให้เห็นผลในปัจจุบัน ๕) ไม่จำกัดแนวคิดและการปฏิบัติตามจารีตของรัฐและมหาเถรสมาคม มุ่งเน้นแนวคิดและการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาบุคคลและสังคม^๖

อาจสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปเพื่อสังคม พุทธสาวกเผยแพร่ธรรม เพื่อทำให้มนุษย์มีสติรับรู้เท่าทันความทุกข์ทั้งของตนเองและผู้อื่น เป็นไปด้วยความกรุณาเพื่อประโยชน์สุขที่มองเห็นได้ เช่นมีทรัพย์ มีเกียรติ ประโยชน์สุขที่เลียดตามองเห็น เช่นความสงบในจิตใจ และประโยชน์สูงสุดคือการหลุดพ้น

^๔ พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, ดร., แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกกวัดติสฺสตร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๒๖-๒๗.

^๕ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร., ขบวนการพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่ : พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ,[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=437&articlegroup_id=102 [๑๑ เมษายน ๒๕๕๙] .

^๖ ภัทรพร สิริกาญจน, รศ.ดร., พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗๕-๑๗๙.

จากสังสารวัฏ โดยมีทั้งการช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหาแล้วด้วยการใช้ความกรุณาเป็นหลัก ที่มักจะเรียกกันว่าพระพุทธรูปเพื่อสงเคราะห์ และในแบบเชิงรุกนำพระพุทธรูปไปผูกพันกับปัญหาแล้วแก้ไขที่ต้นเหตุหลักของปัญหา ที่เรียกกันว่าพระพุทธรูปเพื่อสังคม

๓. แนวคิดและชีวิตของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด

แม่ชีคันสนีย์เป็นแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นสตรีที่บวชโดยพระภิกษุ ปลงผม แต่งกายชุดสีขาว ถือศีล ๘ (แม่ชีคันสนีย์และคณะแม่ชีที่เสถียรธรรมสถานจะถือนีติ ๑๐ พร้อมทั้งมีการบิณฑบาตในพื้นที่รอบเสถียรธรรมสถานทุกเช้า) จัดเป็นพุทธบริษัทประเภทอุบาสิกา ปฏิบัติตนเป็นไปเพื่อความเจริญ ๗ ประการที่ปรากฏในปาวาสสูตร^๗ คือ ๑) ไม่ละเลยการเยี่ยงเยียนภิกษุ ๒) ไม่ทอดทิ้งการฟังธรรม ๓) ศึกษาในอริยสัจ ๔) มีความเลื่อมใสมากในภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นนวกะและผู้เป็นมฆณิกะ ๕) ฟังธรรมอย่างไม่คอยคิดโต้แย้งเพ่งโทษ ๖) ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนานี้ ๗) ทำอุปัชฌาย์ในศาสนานี้ก่อน ในเรื่องการทำอุปัชฌาย์ในพระพุทธศาสนาแม่ชีคันสนีย์เลือกใช้ธรรมะเพื่อการสงเคราะห์ นำธรรมะมาเผยแผ่ในสังคมด้วยสื่อร่วมสมัยเพื่อให้ทุกคน ทุกวัยเข้าใจการดำเนินชีวิตประจำวันด้วยสติ อย่างเป็นธรรมชาติ ภายใต้เป้าหมายหลักที่ว่า ทุกคนมีชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุข พันทุกชั่วร่วมกัน

๓.๑ ประวัติชีวิต

แม่ชีคันสนีย์ มีนามเดิมว่า คันสนีย์ ปัญญศิริ เกิดเมื่อปีพ.ศ.๒๔๙๖ เป็นบุตรของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เลี้ยงลูกด้วยความรัก ไม่บ่มเพาะความรู้สึกเกลียดชังหรือเคียดแค้นพ่อในจิตใจของลูก ก่อนบวชประกอบอาชีพนางแบบ นางงาม ผู้จัดการฝ่ายประชาสัมพันธ์ และพิธีกรรายการโทรทัศน์ ในช่วงที่กำลังประสบความสำเร็จสูงก็พบเห็นความเหนื่อยเพราะจิตใจมีแต่ความอยากทำให้ได้รับความชื่นชม พร้อมทั้งเกิดความทุกข์ที่มีคู่รักเป็นผู้ชายที่มีครอบครัว จึงตัดสินใจบวชเป็นแม่ชีในปีพ.ศ.๒๕๒๓ โดยมีพระอุปัชฌาย์คือ พระครูภาวนาภิธาน (พระครูเส็ง) ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์สอนอภิธรรมและวิปัสสนากรรมฐานประจำที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ผลจากการเรียนรู้ในช่วง ๗ ปีแรกทำให้แม่ชีคันสนีย์เข้าใจความหมายของทุกข์ให้เห็น ไม่ได้มีไว้ให้เป็น รู้คุณค่าของการอยู่ในสัมมาทิฐิ และมรรคมีองค์ ๘ ทางแห่งการพ้นทุกข์

๓.๒ ศึกษาแนวคิดจากเสถียรธรรมสถาน สำนักที่พักและสถานปฏิบัติธรรมที่ก่อตั้งโดยแม่ชีคันสนีย์

^๗ อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๓๑/๔๗.

ในปี ๒๕๓๐ แม่ชีคันสนียได้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถาน ตามความเชื่อที่ว่า พระพุทธเจ้าสอนว่าจะสร้างอะไรก็ตาม สิ่งนั้นต้องเป็นไปเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้^๘ ภายใต้วัตถุประสงค์ ๑) เพื่อใช้เป็นสถานปฏิบัติธรรม เผยแพร่ธรรมะเพื่อนำธรรมะไปใช้ดับทุกข์ในชีวิตประจำวัน ทำให้มีชีวิตที่สงบเย็นและเป็นประโยชน์ ๒) เพื่อสาธิตการทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ตื่นและเบิกบานด้วยการเจริญอานาปานสติ ๓) เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความพร้อมในด้านต่างๆ ได้มาทำแบบฝึกหัดร่วมกันในการให้และการรับผ่านการการทำงานเพื่อสังคม อันเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น^๙ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลักตามพระพุทธศาสนา คือ “การดำรงอยู่โดยอิงอาศัยกันตามกฎปฏิจจสมุปบาท (เพราะเหตุนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป^{๑๐})” พร้อมย้อนระลึกความทรงจำที่ตามยายไปทำบุญที่วัด วัดเป็นสถานที่ที่ร่มรื่นรู้สึกสนุกที่พบปะกัน มีอาหารอร่อยกินกันหลายคน จึงได้จัดสถานที่ให้มีต้นไม้จำนวนมาก เพื่อความร่มรื่นเป็นธรรมชาติที่แสดงให้เห็นการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ได้แก่ มนุษย์ปลูกต้นไม้ ต้นไม้ให้ร่มเงา ให้ความสดชื่น ให้ความสดชื่นด้วยการขับเสียงรถยนต์จากภายนอก ไปไม่ใช่ทำเป็นปุ๋ยชีวภาพและเป็นพลังงานสำหรับอุ่นอาหาร นอกจากการอิงอาศัยของต้นไม้ สิ่งปลูกสร้าง พร้อมทั้งแสดงถึงการอิงอาศัยของผู้คนในเสถียรธรรมสถาน แสดงถึงการเรียนรู้ที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูลโดยที่แม่ชีคันสนียเน้นการสอนปฏิบัติด้วยการถือศีล ๘ การเจริญอานาปานสติเพื่อการเกิดการตระหนักรู้ตัวทั่วพร้อม สอนปริยัติด้วยการศึกษาปฏิจจสมุปบาทเพื่อความเข้าใจในการอิงอาศัยการเกิดวิชชาซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์.

๔. โครงการของเสถียรธรรมสถานที่ดำเนินการตามแนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคันสนีย

โครงการแรกที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเกิดขึ้นจากกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย(ปัจจุบันคือกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์) ต้องรับภาระเลี้ยงดูเด็กที่ถูกทอดทิ้งอยู่ตามโรงพยาบาล จึงหารือกับแม่ชีคันสนียเพื่อสร้างบ้านพักและเชื่อมโยงพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหนึ่งในแนวทางแก้ไข สอนให้ทุกคนทำความดี และมีหิริโอตตัปปะ จึงเกิดเป็น บ้านสายสัมพันธ์

๔.๑ โครงการบ้านสายสัมพันธ์

^๘ ธิป ศรีสกุลไชยรัก, **จิตตปัญญาवास**, (นครปฐม : ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๔.

^๙ ประทุม อังกูโรหิต, ผศ.ดร., “สถาบันพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์”, **รายงานการวิจัยโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา**, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๐} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๗/๗๙.

ปัญหาสังคม : ผู้หญิงที่ตั้งท้องนอกสมรส ไม่พร้อมที่จะเป็นแม่แต่เลือกที่จะไม่ทำแท้งและไม่ทอดทิ้งเด็กทำให้เกิดปัญหาเรื่องไม่มีที่พักพิงหลังคลอด เสถียรธรรมสถานจึงจัดบ้านที่พักพิงภายใต้เป้าหมายคือเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างภาคภูมิใจ

ลักษณะคำสอนพระพุทธศาสนาที่ใช้ : ผีอกานาปานสติ เดินเล่นอย่างมีสติ ภาวนากับการเลี้ยงลูก การทำงานบ้านทั้งในส่วนของตนเองและบริเวณที่ใช้ร่วมกัน สวดมนต์ ฟังธรรม ในวิถีชีวิตประจำวัน

ความเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในรูปแบบการสงเคราะห์ (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่ผลของปัญหา) ทำให้แม่ในบ้านสายสัมพันธ์ได้การเรียนรู้ชีวิตที่ทำให้เข้าใจกฎของธรรมชาติ ได้แก่ กฎแห่งความเปลี่ยนแปลง ไม่มีองค์ประกอบใดของชีวิตคงที่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายเป็นข้อยืนยันความจริงนี้ (อนิจจตา) กฎแห่งความบีบคั้น ผลักดัน หรือขัดแย้งจากปัจจัยภายในร่างกายหรือปัจจัยภายนอก ทำให้ชีวิตอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ จำต้องเปลี่ยนแปลงไป (ทุกขตา) และกฎแห่งความไร้ตัวตนที่แท้จริงของชีวิต ทำให้มนุษย์ไม่สามารถควบคุมองค์ประกอบของชีวิตให้อยู่ในสภาพที่ปรารถนาได้ตลอดไป (อนัตตา) เวลา ๑ – ๒ ปีในบ้านสายสัมพันธ์หล่อหลอมให้แม่เลี้ยงเดี่ยวเหล่านี้เข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ มีสติในทุกย่างก้าวของการใช้ชีวิตในปัจจุบัน เพราะชีวิตที่ประมาทและขาดสติเป็นชีวิตที่ตายแล้วทั้งเป็น

เมื่อเด็กในบ้านสายสัมพันธ์เติบโต จึงเริ่มมีกิจกรรมห้องเรียนทุกวันอาทิตย์ที่ธรรมศาลา แม่ชีคันสนียกักระหนักถึงการใช้ชีวิตอย่างไม่มีสติรู้เท่าทันวิถีแห่งชีวิต แม่ชีคันสนียังจัดโครงการสำหรับครอบครัวใหม่ที่พ่อแม่มีคุณธรรมชื่อโครงการจิตประภัสสรตั้งแต่ตอนอยู่ในครรภ์ แล้วต่อเนื่องเป็นโรงเรียนพ่อแม่ โดยที่แม่ชีคันสนียกักระหนักว่าโลกของพ่อแม่คือโลกของลูก ลูกเรียนรู้ผ่านมุมมองของพ่อแม่ ดังนั้นพ่อแม่จึงต้องฝึกมองโลกอย่างเข้าใจความจริง ใช้อายตนะทั้ง ๖ อย่างไม่หลงอารมณ์ เพื่อให้ลูกเห็นแบบอย่างของการใช้ชีวิตอย่างมีสติและปัญญา

๔.๒ โครงการโรงเรียนพ่อแม่...อริยะสร้างได้

ปัญหาสังคม : การลดทอนบทบาทครูออกจากพ่อแม่ เป้าหมายของโครงการคือคืนความรู้สึกความเป็นครูให้กับพ่อแม่เพื่อสอนให้ลูกเป็นคนดี

ลักษณะคำสอนพระพุทธศาสนาที่ใช้ : ๑) “ธรรมชาติ” ภูมิทัศน์ของเสถียรธรรมสถานร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ แสดงให้เห็นการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง ความเป็นระเบียบโดยสังเกตได้จากทัศนียภาพที่พืชปรับปรุงลักษณะสร้างความกลมกลืนกับรอบข้างเพื่อให้ภาพรวมสวยงาม ๒) “ธรรมดา” ปลูกฝังการเป็นอยู่เรียบง่ายร่วมกัน เช่นการกินอาหารร่วมกัน คนข้างหน้าคือคนพิเศษสำหรับเรา ๓) “ธรรมะ” คือการทำหน้าที่ และการทำหน้าที่คือการปฏิบัติธรรม หน้าที่ในที่นี้หมายถึงการกระทำที่ทำให้โลกนี้มีความสุข

และงดงาม ต้องเป็นหน้าที่ที่ลดความเห็นแก่ตัวของเรา โดยเริ่มจากสิ่งง่ายใกล้ตัว เช่นพิจารณาอาหารก่อนกิน กินอย่างไม่มีัดหนาเพราะความชอบ แต่กินเพื่อให้มีชีวิตอยู่ มีพลังที่จะทำสิ่งดีๆทั้งเพื่อตนเองและคนอื่น มองเห็นที่มาของอาหาร กินอย่างสำนึกคุณค่า ชอบคุณธรรมชาติที่มอบความอุดมสมบูรณ์แก่โลกใบนี้ การระลึกเช่นนี้เสมอจะทำให้เข้าใจความเชื่อมโยงของตนเองกับคนอื่นและธรรมชาติ เป็นการนำมาสู่การกตัญญู มีจิตสำนึกของความชอบคุณ.

ความเป็นพระพุทศาสนาเพื่อสังคม : พระพุทศาสนาเพื่อสังคมในรูปการผูกพันเข้ากับปัญหาของสังคม (การนำพระพุทศาสนาไปแก้ไขที่เหตุของปัญหา) ในรูปกิจกรรมของครอบครัวที่จัดขึ้นทุกวันอาทิตย์ที่ ๓ ของเดือน เป็นการทำงานร่วมกันของจิตวิญญาณความอบอุ่นของบ้าน ความมีวินัยของวัด (การอยู่ร่วมกันอย่างไม่มีัดเบียนต่อตนเองและผู้อื่น) และการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามวัยของโรงเรียน มาบูรณาการเป็นกระบวนการฝึกให้พ่อแม่มีสัมมาทิฐิที่จะทำให้ลูกคุ้นเคย พ่อแม่เป็นครูคนแรก ของเล่นชิ้นแรกในชีวิตเด็กคือ ตุ๊กตาผ้าฝีมือแม่ บ้านเป็นห้องเรียนห้องแรกสำหรับลูก สอนเรื่องการกินอาหารภายใต้หลักคิด “อาหารอร่อยกินกันหลายคน” ตลอดโครงการนี้พ่อแม่จะได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอบรมลูกให้เป็น “คนสุขง่าย ทุกข์ยาก^{๑๑}”

โครงการอีกกลุ่มที่ไม่ได้ต่อเนื่องกับบ้านสายสัมพันธ์โดยตรงคือ แนวคิดที่เป็นผลมาจากความเมตตากรุณาของแม่ชีที่เข้าพบนักโทษหญิงชาวไทยชื่อ “บัว” ที่ป่วยเป็นมะเร็งรังไข่ขั้นสุดท้ายและทางการญี่ปุ่นส่งตัวกลับมารักษาที่ประเทศบ้านเกิด บัวรู้จักแม่ชีคันสนียจากการอ่านนิตยสารสาวิกา แม่ชีคันสนียพบบัวในวาระสุดท้ายของชีวิตเจ็บปวดทรมานทรมาย แม่ชีคันสนียเยียวยาด้วยการใช้ใจเป็นต้นน้ำ ให้บัวเอาความพยายามออกจากหัวใจ จงจิตของบัวให้กลับมาอยู่กับลมหายใจในปัจจุบันขณะ ในที่สุดด้วยความเคารพทำให้บัวจากไปอย่างสงบ^{๑๒} ประสบการณ์การเยียวยาบัว การถอดบทเรียนการฝึกงานของนิสิตสาวิกาสิกขาลัยที่สถาบันเด็กแห่งชาติมหาราชินี (โรงพยาบาลเด็ก) และแนวคิดดำรงตนด้วยสุข ๓ ขั้นคือ ๑) สุขง่าย ใช้น้อย ๒) สุข เมื่อสร้าง ๓) สุข เมื่อให้ ก่อให้เกิดโครงการธรรมยาตรา

๔.๓ โครงการธรรมยาตรา พระพุทชยันตองค์ดำนาลันทา

^{๑๑} ทวีวัฒนา ทุนคัมทอง, การศึกษาวิเคราะห์วิธีการเผยแผ่และสื่อสารธรรมของแม่ชีคันสนีย เสถียรสุด, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

^{๑๒} พิกุล วิชาสประทีป, *แม่ชีคันสนีย เสถียรสุด กรุณาแห่งหัวใจ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ แอนด์ พับลิชชิงจำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒), หน้า ๖๙.

ปัญหาสังคม : คนจำนวนมากเจ็บป่วย เจ็บปวด กลัวตาย เป้าหมายของโครงการคือใช้หลักพุทธธรรมเยียวยาผู้ป่วยให้เห็นทุกข์ ไม่เป็นทุกข์.

ลักษณะคำสอนพระพุทธศาสนาที่ใช้ : เยียวยาด้วยการใช้ใจเป็นตัวนำ ด้วยความเคารพ จู่งใจให้น่าโลหะ โทสะ โมหะออกจากหัวใจ จู่งจิตกลับมาอยู่กับลมหายใจในปัจจุบัน

ความเป็นพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในรูปแบบการสงเคราะห์ (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่ผลของปัญหา) และการผูกพันเข้ากับปัญหาของสังคม (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่เหตุของปัญหา)แก้ปัญหาคความทุกข์เนื่องจากการเจ็บป่วย เพื่อตอบสนองวิถีชีวิต “อยู่อย่างมีความหมาย ตายอย่างมีคุณค่า” เป็นการถวามาร่วมกันของผู้เยียวยาและผู้ป่วยด้วยการเข้าไปเรียนรู้กับผู้ป่วย ผู้ป่วยทุกคนเป็นเสมือนครูที่สอนให้เราได้เรียนรู้ความเป็นจริงของชีวิต ทำให้ได้รู้ว่าทุกคนมีพลังที่จะเยียวยาตนเองและผู้อื่นได้ด้วยใจที่งดงามด้วยความรักและความเมตตาเคารพหัวใจของผู้ป่วยด้วยวิธีคิดแบบรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆตามธรรมชาติของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆปรุงแต่งขึ้น จึงจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย โดยจัดเคลื่อนขบวนธรรมยาตรา พระพุทธชนต้องค้ำ นาลันทา ๗๗ จังหวัดทั่วประเทศ เพื่อไปเยียวยาผู้คนที่กำลังเจ็บไข้ได้ป่วย ให้รู้ว่าป่วยที่กาย แต่อย่าป่วยที่ใจ มีลูกศรถูกกาย แต่อย่ามีลูกศรถูกใจ ถือเป็นโอกาสที่ได้เรียนรู้ของผู้ไปเยียวยาด้วยเพราะได้เห็นลมหายใจสุดท้ายของผู้ที่จากไป ซึ่งเรียกได้ว่า...อยู่อย่างมีความสุข ตายก็เป็นสุข ได้เห็นลมหายใจของผู้กล้าในตัวของผู้ป่วยที่ลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวเอง ใช้ชีวิตในปัจจุบันขณะที่เหลืออยู่ให้มีความสุขด้วยความเมตตาและการให้อภัย และมีความกตัญญูต่อการได้รับการเยียวยา ได้เห็นกำลังใจของบุคลากรมากมายที่จะทำงานรับใช้ ไม่ได้เพียงเป็นผู้ที่เฝ้าเตียงคนไข้ แต่มีกำลังใจที่จะเข้าไปถึงหัวใจของคนไข้แล้วสามารถที่จะเข้าใจการทำงานที่เป็นความงดงามที่จะช่วยให้ผู้ป่วยได้รับรู้ว่า เวลาที่เราป่วยไข้เรามีเพื่อนร่วมทุกข์

สืบต่อเนื่องจากการทำงานเยียวยาผ่านโครงการธรรมยาตรา พระพุทธชนต้องค้ำ นาลันทาทั่วประเทศ ทำให้แม่ชีคณิสสรณ์มีความสนใจสร้างธรรมาตรม เพื่อรองรับ เพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิตแบบที่เรียกว่า อยู่อย่างมีความหมาย ตายอย่างมีคุณค่า

๔.๔ โครงการธรรมาตรม

ปัญหาสังคม : การขาดความเข้าใจการอยู่ร่วมกันแบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อิงอาศัยธรรมชาติ

ลักษณะคำสอนพระพุทธศาสนาที่ใช้ : หลักความจริงในชีวิตของคนเราที่ต้องพิจารณาเนืองๆ ดังปรากฏในฐานสูตร^{๑๓} ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ ที่สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ต้องพิจารณาเนืองๆ ฐานะ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า ๑. เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ๒. เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ๓. เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ๔. เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ๕. เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็น กรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม :พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในรูปแบบการสงเคราะห์ (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่ผลของปัญหา) และการผูกพันเข้ากับปัญหาของสังคม (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่เหตุของปัญหา) ทำให้เกิดโครงการ “ธรรมาศรม” หมายถึงที่อยู่ของผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในทุกช่วงวัยของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย บนวิถีอยู่อย่างใดไม่ตายทั้งเป็น ที่ใช้องค์ความรู้ทางธรรมนิเวศ คือการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เป็นสปีปายะในทุกด้านที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรม รวมทั้งองค์ความรู้ทางธรรมชาติบำบัด สร้างวิถีชีวิตใหม่อย่างเข้าใจธรรมะ ธรรมชาติ และการพึ่งพาตนเอง ตั้งแต่การกินอาหารที่ปลอดภัย ปราศจากการเปื้อนเปื้อน การอยู่ท่ามกลางต้นไม้และสรรพชีวิตใหญ่น้อยที่เกื้อกูลต่อการเห็นธรรมชาติ การหลับนอนในอาคารสถานที่ที่เกื้อกูลสอดคล้องกับสภาพของร่างกายของผู้ปฏิบัติธรรมทุกวัยตั้งแต่แม่ที่ตั้งครรภ์ แม่ลูกอ่อน ผู้ป่วย คนชรา และผู้ต้องการธรรมะเยียวยาในระยะสุดท้ายของชีวิต สาธิตให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างชุมชนแห่งธรรมที่เกื้อกูลกันได้แม้อยู่ในสังคมเมือง เพื่อช่วยคนให้ อยู่อย่างมีความหมาย ตายอย่างมีคุณค่า

๕. สรุป

แนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคันสนีย์เป็นไปตามการอิงอาศัย ๓ ชั้นคือพึ่งพาตนเอง พึ่งพากันเอง และรวมเป็นกลุ่มอย่างมีพลัง เริ่มต้นจากพัฒนาตนเองเพื่อพึ่งพาตนเอง โดยที่แม่ชีคันสนีย์ได้ประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองเป็นต้นแบบที่มุ่งสนใจการละวางความยึดมั่น สละความเห็นแก่ตัว เดินตามเส้นทางมรรคมืองค์ ๘ สร้างเสถียรธรรมสถานแบบเป็นไปเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เป็นสถานที่ที่ร่มรื่น รุสีกสนุกที่พบปะกัน มีอาหารอร่อยกินกันหลายคน จึงได้จัดสถานที่ให้มีต้นไม้จำนวนมาก

^{๑๓} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐.

ภูมิสถาปัตย์เชื่อมโยงกับธรรมชาติ เพื่อการพึ่งพาตัวเอง คนที่พอแล้วที่ต้องรู้จักหยุด คนที่เกินพอต้องรู้จักปัน การรู้จักเติม รู้จักพอและรู้จักปัน สอดคล้องงานวิจัยที่ระบุว่าลักษณะทั่วไปของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเน้นการเสริมสร้างคุณธรรมความรับผิดชอบจากภายในตน เป็นอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจที่เป็นอิสระพ้นจากอำนาจของกิเลส มีวินัยของตน และมีจิตสาธารณะพร้อมที่จะช่วยเหลือให้ผู้อื่นในสังคมพ้นทุกข์ ดีความคำสอนให้เป็นประโยชน์ต่อการลงมือปฏิบัติเพื่อตนเองและเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันในสังคมให้เห็นผลในปัจจุบัน การอิงอาศัยชั้นการรวมกลุ่มอย่างมีพลังของแม่ชีคັນสนีย์นั้นมีทั้งการนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่ผลของปัญหา เช่น โครงการช่วยเหลือแม่ที่ไม่พร้อมจะเป็นแม่ชื่อโครงการบ้านสายสัมพันธ์ การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่เหตุของปัญหา เช่น โครงการสร้างครอบครัวคนดี ชื่อโครงการโรงเรียนพ่อแม่ อริยะสร้างได้ ตลอดจนมีโครงการที่เป็นไปเพื่อแก้ไขที่ผลของปัญหาและแก้ไขที่เหตุของปัญหา เช่น โครงการเยียวยาผู้ป่วยชื่อโครงการธรรมยาตราพระพุทธรักษ์นาคีต้องคำด่าล้นทา

จะเห็นได้ว่าแนวคิดและงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของแม่ชีคັນสนีย์เป็นไปทั้งในรูปแบบการสงเคราะห์ (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่ผลของปัญหา) และการผูกพันเข้ากับปัญหาของสังคม (การนำพระพุทธศาสนาไปแก้ไขที่เหตุของปัญหา) ดังที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมที่เสถียรธรรมสถาน ซึ่งแสดงการอิงอาศัยซึ่งกันและกันของผู้คนและธรรมชาติ สื่อถึงความเป็นไปตามหลักปฏิจลสมุปบาท ตระหนักถึงสังคมโดยคำนึงว่าคนข้างหน้า คือคนพิเศษสำหรับเรา ละวางความยึดมั่นถือมั่น สละความเห็นแก่ตัว ขัดเกลาลดใจให้รู้ ตื่น เบิกบาน ทำให้ประกอบกุศลกรรมเพิ่มมากขึ้นเพื่อความสงบทั้งของตนเองและสังคม โดยที่เป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพสังคมบริโภคนิยมยุคข้อมูลข่าวสาร และการมีความรู้สึกร่วมกันของสิ่งที่เกิดขึ้นในเทศะหนึ่งๆนั้นคือยุคของมโนทัศน์ ที่ทำให้ผู้คนมีค่านิยมหลากหลาย แม่ชีคັນสนีย์ได้นำเสนอพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตอบสนองค่านิยมธรรมชาตินิยม โดยการสร้างเสถียรธรรมสถานเป็นสวนธรรมชาติ ตอบสนองตามานิยมโดยให้ผู้คนเสพข่าวสารเข้าถึงพุทธธรรมได้อย่างรวดเร็วทุกเวลาที่ต้องการ พร้อมกันนี้ยังมีกิจกรรมเหมาะสมกับค่านิยมต่างๆ เช่น สุขนิยมคือแนวคิดสุขง่ายใช้น้อย สุขเมื่อสร้าง สุขเมื่อให้ มีกิจกรรมเพื่อค่านิยมฉบับนิยม คือการเป็นจิตอาสาสำหรับออกแบบชีวิตเองแสดงเอกลักษณ์ สะท้อนตัวตน และคุณค่าของตนเอง ได้แสดงออกในชุมชนเล็กๆที่ดำเนินกิจการพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต เจริญสติในการดำเนินชีวิต เพื่อสันติสุขในสังคม

บรรณานุกรม

- ชนิตา จิตตสุทธิ. **วัฒนธรรมองค์กร ปัจจัยสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- ทวีวัฒนา ทุนคุ้มทอง. การศึกษาวิเคราะห์วิธีการเผยแพร่และสื่อสารธรรมของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- ธิป ศรีสกุลไชยรัก. **จิตตปัญญาवास. นครปฐม : ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา, ๒๕๕๓.**
- ประทุม อังกูโรหิต, ผศ.ดร. “สถาบันพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์”. **รายงานการวิจัยโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.**
- พระมหายุทธนา นรเชฏฐ, ดร. **แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตติสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๗.
- พิกุล วิชาสประทีป. **แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด กรุณาแห่งหัวใจ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ แอนด์พับลิชชิงจำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒.
- ภัทรพร สิริกาญจน, รศ.ดร. **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร. **ขบวนการพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่ : พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=437& articlegroup_id=102 [๑๑ เมษายน ๒๕๕๙].
- เอ็นไอโรเซล **ชี้หาค่านิยมอิทธิพลพฤติกรรมผู้บริโภค ยุคดราม่าปี ๒๐๑๖**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.positioningmag.com/content/62055> [๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๘].

อจินไตยในมุมมองของพุทธทาสภิกขุ

ACINTEYYA IN BUDDHADASA BHIKKHU'S VIEWPOINTS

นางพรริศา ไช้อำเอี่ยม*
พระมหาทวี มหาปัญญา ฌศ., ดร.**
ดร.ธรรณปพร หงษ์ทอง**

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง อจินไตยในมุมมองท่านพุทธทาสภิกขุนี้ ผลการศึกษาพบว่า อจินไตยในพระไตรปิฎก หมายถึง สิ่งที่ไม่ควรคิดเสียอย่างใดแก่ ๑) พุทธวิสัยหมายถึง วิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๒) ฌานวิสัยหมายถึง วิสัยแห่งอิทธิฤทธิ์ของผู้มีฌาน ๓) กรรมวิสัยหมายถึง วิสัยของกฎแห่งกรรมและวิบากกรรม ๔) โลกวิสัย หมายถึงวิสัยแห่งโลก อจินไตยนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าบุคคลไม่ควรคิด ใครคิดพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ความเดือดร้อน

มุมมองของท่านพุทธทาสภิกขุในเรื่องอจินไตยนั้น ท่านกล่าวไว้ในภาษาคนภาษาธรรมดังนี้ ๑) พุทธวิสัย ภาษาธรรมนั้น หมายถึงตัวธรรมะแท้ ๆ ๒) ฌานวิสัย ในภาษาธรรม ถ้ายังไม่สำเร็จมรรคผล เรียกว่า โลกียฌาน ถ้าสำเร็จมรรคผลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป เรียกว่า โลกุตตรฌาน ซึ่งในความหมายของท่านพุทธทาสภิกขุเรียกในภาษาธรรมว่า สุนฺญตา ๓) กรรมวิสัย กรรมในภาษาคนคือ โชคร้าย แต่กรรมในภาษาธรรมหมายถึงการกระทำ กระทำไม่ดีเรียกว่ากรรมดำ กระทำดีเรียกว่ากรรมขาว และที่ไม่ดำไม่ขาวคือ ที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง ๔) โลกวิสัยโลก ในภาษาคนก็คือแผ่นดิน ตัวโลกในภาษาธรรมโลกคือทุกข์ ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ : อจินไตย มุมมอง พุทธทาสภิกขุ

Abstract

This Article paper is “ACINTEYYA IN BUDDHADASA BHIKKHU'S VIEWPOINTS”. From the study, it is found that Acinteyya in the Three Baskets means the four things which are not suitable for thinking: - 1) Buddha-Visaya meaning the Buddhas' characteristics, 2) Jhanavisaya meaning the Visaya of Iddhiriddhi possessed by one

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

who is of Jhana, 3) Kammavisaya means the Visaya which is of the rules of Kammas and the results of Kammas, 4) Lokavisaya means the Worldly Visaya, Acinteyya in which the Buddha said that one should not think about it. If one thinks about it, one will be crazy.

Ven Buddhadasa Bhikkhu's viewpoints in the matter of Acinteyya, in the Dhamma languages and in the peoples' one, as follow: - 1) The Buddha- Visaya in the Dhamma language, means the real Dhammas, 2) Jhanavisaya in the Dhamma language, if it is not successful, it is called Lokiya Jhana. If one is successful in Maggas and Phalas beginning from Ven. Sotapanna on word, one is called Lokuttara. One which Ven. Buddhadasa Bhikkhu called in Dhamma Language as Sunnata, 3) Kammavisaya in the peoples' language is the bad luck. However, in the Dhamma language, it means the action. If it is a good one, it is called the white one. If it is not good, it is the black one, and it is not black or not white, it is called the end of the actions, 4) Lokavisaya in the peoples' language is the ground. Loka in the Dhamma language is the sufferings, the changes and the impermanence.

Keywords: Acinteyya Viewpoints, Buddhadasa Bhikkhu

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนามีสิ่งที่ไม่รู้มากมาย ในสิ่งที่ไม่รู้นั้น ก็มีสิ่งที่ควรคิดและไม่ควรคิดเรื่องที่ควรคิดนั้น พระพุทธเจ้าได้ตอบไปหลาย ๆ เรื่องแต่เรื่องที่ไม่ควรคิดนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าคิดต่อแล้วจะมีผลเสียอย่างไร ท่านจึงละไว้เสีย ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงสนใจในสิ่งที่ไม่ควรคิดคือ อจินไตย ๔ ได้แก่ ๑. พุทธวิสัย ของพระพุทธเจ้า ๒. ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน ๓. วิบากแห่งกรรม ๔. ความคิดเรื่องโลก ใน ๔ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลไม่ควรคิด ใครคิดเพียงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ความเดือดร้อน^๑ บุคคลผู้ใด ถึงเป็นปุณณก็ไม่ต้องอยู่ในอำนาจของกิเลสประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ บุคคลผู้นั้นจึงเป็นอจินไตย^๒ คำว่าอจินไตยสี่ข้อที่ไม่ควรคิดปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามประเทศไทยมีปราชญ์ท่านหนึ่งที่มีความรู้ ภูมิรู้ ภูมิธรรม ทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ปราชญ์ท่านนี้มีชื่อว่าท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านพุทธทาสภิกขุ ก็มีความสนใจในเรื่องอจินไตยเช่นกัน ท่านได้ใช้ทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมในการมาร้อยเรียงและตรวจสอบว่า

^๑ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๗/๑๒๒.

^๒ ขุ.อุ. (ไทย) ๓๓/๒๐๘/๓๑๙.

เรื่อง อจินไตยนี้ควรจะมึมมองหรือแนวทางเป็นแบบไหน อจินไตยในมุมมองของพุทธทาสภิกขุ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาอจินไตยในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีของท่านพุทธทาสภิกขุในภาษาคนภาษาธรรม ๓) วิเคราะห์อจินไตยในมุมมองของพุทธทาสภิกขุ

๒. อจินไตยในพระพุทธศาสนา

อจินไตย^๔ เป็นเรื่องไม่ควรคิด ไม่ควรสงสัย เพราะไม่มีประโยชน์ต่อการหลุดพ้น ไม่อาจรู้ได้ด้วยการคิด คิดไปจะเป็นบ้า เตือตร้อน เป็นเรื่องที่อยู่เหนือเหตุผล ที่คนธรรมดาจะเข้าใจได้ วิทยาศาสตร์ก็ยังไม่ถึง

๒.๑ ความหมายอจินไตย

ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า อจินไตยหมายถึงสิ่งที่ไม่ควรคิดสี่อย่าง คือ ๑) พุทธวิสัย ๒) ฌานวิสัย ๓) กรรมวิสัย ๔) โลกวิสัย สิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ด้วยความสามารถของตนเอง ในทางพระพุทธศาสนาไม่แนะนำให้คิด เป็นเรื่องที่เกินกว่าสามัญชนคนธรรมดาจะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้

๒.๒ ความเป็นมา

พุทธวิสัย หมายถึง วิสัยแห่งความมหัศจรรย์มีอานุภาพของพระพุทธคุณ และพระสัพพัญญูญาณ เป็นญาณหยั่งรู้ได้ทุกสิ่งมีเฉพาะในพระพุทธเจ้าเท่านั้นและด้วยเพราะพระพุทธเจ้ามีญาณนี้ จึงหยั่งรู้ได้ถึง "นิพพาน" ซึ่ง ญาณของปวงสัตว์ทั่วไป ไม่สามารถรู้ได้ ความรู้ความสามารถของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เรื่องพุทธวิสัยจึงเป็นเรื่องที่ไปเที่ยวคาดคะเนเอาเองไม่ได้ อย่าปฏิเสธ อย่าไปหาเหตุผล

วิสัยของพระพุทธเจ้า พระสัพพัญญูญาณ จะเกิดอานุภาพต่อเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอาวัชชนาการถึง คือ ทันทีที่นึก ก็รู้ได้ตามพระประสงค์ ในโลกทั้งปวง^๕ ยกเว้นเราเสียแล้วไม่มีใครเสมอกับพระปัจเจกพุทธเจ้าได้เลยบอกเพียงสังเขปนี้ของปัจเจกของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหายานี่เหล่านั้นอย่างชัดเจน^๔ พระสัพพัญญูญาณ ก็เนื่องด้วยการนึกของพระพุทธเจ้าเช่นกัน หากทรงนึกก็รู้ทันที

ฌานวิสัย หมายถึง วิสัยแห่งอิทธิฤทธิ์ของผู้มีฌาน ทั้งมนุษย์และเทวดา ซึ่งสามารถเข้าฌานนั่งอยู่เฉย ๆ ได้เป็นวัน ๆ และไม่มีอาการเมื่อยขบแต่อย่างใด ในฌานสูตร ว่าด้วยภิกษุผู้มีฌานพระผู้มีพระภาคตรัสว่าผู้ที่ได้ฌาน ๔ อันมีในจิตยิ่งซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก และทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ^๕ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

^๓ โลกทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงโลกทั้ง ๓ คือโลกมนุษย์ เทวโลก และพรหมโลก (พ.อ.บ. ๑/๘๖/๑๕๒).

^๔ พ.อ. (ไทย) ๓๒/๘๖/๑๓.

^๕ เจโตวิมุตติ หมายถึงความหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิต ซึ่งเป็นผลแห่งสมาธิ (อ.ท.อ. ๒/๘๘/๖๒).

กรรมวิสัย หมายถึง วิสัยของกฎแห่งกรรมและวิบากกรรม คือการให้ผลของกรรมที่สามารถติดตามไปได้ทุกชาติ รวมถึงเรื่องการรับรู้ความเป็นมาของตนในชาติภพต่างๆ มนุษย์คนใดคนหนึ่งฟังทวนของหนักไวนับสี่ระชดลอดเวลา เขาต้องลำบากเพราะของหนัก เป็นผู้เต็มไปด้วยของหนักทั้งหลาย เช่นข้าพระองค์ถูกไฟ ๓ กอง เผาไหม้อยู่เป็นผู้เต็มไปด้วยของหนักคือภพโดยประการนั้นท่องเที่ยวไปแล้วในภพทั้งหลายภูเขาสีเนรุอันบุคคลกลอนขึ้นแล้ว ฉันทิ กรรมก็คือเจตนา หรือเจตนาเองเป็นกรรม การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี การกระทำที่ชั่วเรียกว่ากรรมชั่ว^๖ จึงต้องตัดสินกันที่เจตนาว่าเป็นบวกหรือเป็นลบ

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัด เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดก่อน แล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ดังนั้นจะเห็นว่ากรรมมิใช่สิ่งที่ลึกลับแต่อย่างใดไม่ ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วที่ทำไว้^๗ วิบากเป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ง่าย ๆ เหมือนกรรม ดังที่กล่าวแล้วแต่ต้นว่าวิบากกรรมเป็นหนึ่งในอจินไตย ไม่ควรคิดคาดเดาให้เกิดโทษทางใจ

โลกวิสัย หมายถึง หมายถึงความคิดเรื่องโลกว่า ใครสร้างดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใครสร้างมหาปฐพี ใครสร้างมหาสมุทร ใครให้สัตว์เกิด ใครสร้างภูเขา ใครสร้างต้นมะม่วง ต้นตาล และต้นมะพร้าว เป็นต้น โลกจินตวิสัยแห่งโลก กล่าวถึง การมีอยู่ของสวรรค์ นรก และสังสารวัฏ รวมถึงเรื่องความเป็นมาเรื่องวิบากแห่งกรรมนั้น นรกมีจริงหรือเปล่า ในการที่จะมาอธิบายในสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่มีความยากพอสมควร แต่ไม่ใช่จะอธิบายไม่ได้

ดังในปฐมมนานาตติยสูตร มีลัทธิแตกต่างมีกันวาทะอย่างนี้ ภิภูจึอย่างนี้ว่าโลก^๘ เทียงเท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง^๙ เป็นเรื่องอจินไตย ไม่ควรคิด คิดแล้วก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า เพราะโลกที่เราอยู่อาศัยนั้นไม่สามารถบอกได้ว่ามีนานมากเป็นก่อดสงไขยกัป ยากที่จะใช้เครื่องมือใด ๆ ไปตรวจสอบให้เห็นตามความเป็นจริงได้

๒.๓ องค์ประกอบของอจินไตย มี ๔ ข้อ

ประการที่ ๑ พุทธวิสัย คือ ความเป็นไปในอานูภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งไม่เหมือนกับมนุษย์ทั่วไป

ประการที่ ๒ ฌานวิสัย คือ วิสัยของผู้ได้ฌานตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป

^๖ ปัญญาวิมุตติ หมายถึงความหลุดพ้นจากกิเลสด้วยการกำจัดอวิชชาได้ ซึ่งเป็นผลแห่งปัญญา (อง.ทุก.อ. ๒/๘๘/๖๒).

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๓.

^๙ โลก ในที่นี้หมายถึงอัตตา (ขุ.อุ.อ. ๕๔/๓๖๓).

^{๑๐} ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๘๙.

ประการที่ ๓ วิชาแห่งกรรม คือผลของกรรมทำกรรมอย่างไรว่าจะได้รับผลของกรรมตามนั้น

ประการที่ ๔ ความคิดเรื่องโลก หรือโลกจินดา คือความคิดเรื่องโลก ดวงอาทิตย์ ดวงดาว ดวงจันทร์ ใครเกิดก่อนกัน ใครเป็นคนสร้าง

ทั้ง ๔ ประการนี้ ยากต่อการนึกคิดหรือคาดเดา ถ้าพื้นฐานทางธรรมยังไม่พอ อย่าเพิ่งไปตรองมาก เอาแค่รับรู้ รับไว้ ไม่ปฏิเสธ ลงมือฝึกฝนด้วยตัวเอง จนกว่าระดับใจจะละเอียดลุ่มลึกไปถึงขั้นที่ตรองได้

๒.๔ เหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเรื่องอจินไตยเพราะอะไร

เหตุที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงตรัสเรื่องอจินไตยเพราะปัญหานั้นไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน พระพุทธเจ้าจึงไม่ตอบ^{๑๑} แต่ก็ทรงสอนแบบพอให้เห็นภาพการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปของสัตว์สิ่งของ จะได้เบื่อหน่ายคลายกำหนด เร่งปฏิบัติธรรมเท่านั้น ดังเรื่องย่อในจุฬามาลงโกยวาทสูตร ที่ถามพระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ทรงงด ทรงห้ามทูลถามเหล่านี้ คือ โลกเที่ยงโลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุดโลกไม่มีที่สุด ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีพอย่างหนึ่งสรีระอย่างหนึ่ง สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มีใช่ ไม่มีอยู่ก็มีใช่ ถ้าพระพุทธเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่เรา เราก็จักประพฤติประหมัจริยในพระผู้มีพระภาค ถ้าพระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงพยากรณ์ เราก็จักลาลึกขามมาเป็นคฤหัสถ์^{๑๒}

เรื่องที่ไม่มีประโยชน์พระพุทธรองค์ก็ไม่ทรงตอบ เรื่องที่พระมาลากยบุตร ถามเรื่องโลกนี้โลกหน้ามี ก็เป็นอจินไตย และเป็นเรื่องที่ยังไกลตัว เรื่องจักรวาลวิทยา พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสอนอย่างละเอียด แต่พระองค์ทรงสอนแบบย่อ พอให้เห็นภาพการเกิดขึ้น และ เร่งปฏิบัติธรรมเท่านั้น

ข้อที่ ๑. พุทธวิสัย วิสัยของพระพุทธเจ้า

พุทธวิสัยนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ในสมัยของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าสิขี มีพระอรหันต์รูปหนึ่งชื่อว่าพระอภิกุ เวลาท่านพูดจะได้ยินไปถึงหมื่นโลกธาตุ ขนาดพูดทีเดียวให้ดังไปทั้งโลกยังคิดไม่ออกเลยว่า จะพูดอย่างไร แล้วพระอภิกุท่านพูดทีเดียวดังไปถึงหมื่นโลกธาตุ พระอรหันต์ฟังแล้วแม้ท่านยังทำตามไม่ได้ เพราะเป็นเพียงแค่ว่า พระโสดาบันเท่านั้น แต่พอตรองตามได้ จึงไม่ปฏิเสธ แล้วยังถามพระองค์ต่อไปอีกว่า พระพุทธเจ้า ถ้าต้องการพูดให้ดัง จะดังไปถึงโลกธาตุ พระพุทธเจ้ารอให้พระอรหันต์ถามถึง ๓ ครั้ง จึงได้ตรัสตอบว่า

“อรหันต์ ตถาคตเมื่อมีความจำนงจะพูดไปไกลถึงแสนโกฏิจักรวาล คือ ดิสหัสสี่โลกธาตุ หรือโลกธาตุขนาดใหญ่ ก็ไม่ยากเลย ตถาคตจะพึงแผ่รัศมีไปทั่วทั้งแสนโกฏิจักรวาลนั้นแหละ สัตว์โลก

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๔/๑๓๔-๑๓๖.

ในจักรวาลนั้นๆ พอเห็นแสงสว่างนั้น ตถาคตก็จะเปล่งเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยินด้วยวิธีอย่างนี้แล”^{๑๑} พระพุทธเจ้าเวลาจะตรัสอะไร จะตรัสด้วยเหตุผล ดังกล่าวกับพระอานนท์ ว่าอีกหน่อยเธอก็ทำได้ในระดับหนึ่ง แม้ไม่เท่ากับเราตถาคตก็ตาม เพราะว่าพระอภิกุเคยทำมาแล้ว แต่ถ้าจะทำแบบอย่างพระองค์ทำนั้น เธอทำไม่ได้หรอก เพราะนั่นเป็นพุทธวิสัย

ข้อที่ ๒. ฌานวิสัย วิสัยของผู้ได้ฌาน

ฌานวิสัยเป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์^{๑๒} (ปาฏิหาริย์ คือฤทธิ์)^{๑๓} การเหาะเหินเดินอากาศ ฌานวิสัย วิสัยแห่งอิทธิฤทธิ์ของผู้มีฌาน ทั้งมนุษย์และเทวดาผู้ที่มีฌานเท่านั้นทำได้ ถ้าให้เหตุผลก็จะสามารถเข้าใจ พอตรองตามได้

ข้อที่ ๓. กรรมวิบาก ผลจากกรรม

กรรมวิสัย คือวิสัยของกฎแห่งกรรม และวิบากกรรม คือการให้ผลของกรรมที่สามารถติดตามไปได้ทุกชาติ วิบากกรรมเป็นธรรมชาติที่มีความอัศจรรย์ และไม่มีธรรมชาติอื่นมาเปรียบเทียบกับเพราะวิบากกรรมอาจทำตัวเป็นแรงดึงดูด เป็นแรงผลักดัน เป็นผู้ก่อสร้าง หรือเป็นผู้ทำลายก็ได้ทั้งนั้น และสำคัญคือการให้ผลนั้น ไม่อาจประเมินหรือประมาณ เอาด้วยความคิดของคนธรรมดา แต่ละท่านมีวาระที่พร้อมให้ก่อกรรมต่างกัน มักพูดกันว่าไปทำเวรทำกรรมมาแต่ไหนหนอ ก็ไม่ถือว่าผิดจากความหมายข้างต้นเสียทีเดียว เพียงแต่ต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งขึ้นอีกนิดหนึ่ง ว่าพุทธศาสนากล่าวถึงกรรมโดยความเป็นกลาง สือได้ทั้งทางดีและทางไม่ดี ถ้าเป็นกรรมดีก็เรียก กรรมขาวบ้าง หรือ กุศลกรรมบ้าง ส่วนถ้าเป็นกรรมไม่ดีก็เรียก กรรมดำบ้าง หรือ อกุศลกรรมบ้าง

ข้อที่ ๔. โลกวิสัยความคิดเรื่องโลก

โลกวิสัยคือโลกจินตาวิชัยแห่งโลก คือการมีอยู่ของสวรรค์ นรก และสังสารวัฏ ความคิดเรื่องโลก โลกเกิดมาได้อย่างไร ใครเป็นคนสร้างโลก แล้วเขาเอาอะไรมาปั้นเป็นดวงดาว ดวงเดือน ดวงจันทร์ เรื่องใครเป็นผู้สร้างโลก การเกิดขึ้น แดกทำลายของโลกนั้น เป็นเรื่องอจินไตย ไม่ควรคิดคิดแล้วก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า เพราะโลกที่เราอยู่อาศัยนั้น ใช้ระยะเวลาการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกทำลายนั้น นานมากเป็นอสงไขยกับ อสงไขยชาติ ยากที่จะใช้เครื่องมือใด ๆ ไปตรวจสอบให้เห็น

^{๑๑} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๕-๓๐๗.

^{๑๒} อิทธิปาฏิหาริย์ หมายถึงแสดงฤทธิ์ต่างๆคือคนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ ปรากฏตัวได้ หายตัวได้ เดินทะลุฝา กำแพง ภูเขาได้ ดำดินได้ เดินบนน้ำได้ นั่งขัดสมาธิในอากาศได้ เป็นต้น ดูอังคุตตรนิกายแปลเล่มที่ ๒๐ ข้อ ๖๑ ดิกนิบาต หน้า ๒๓๔.

^{๑๓} วจ.เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐/๔๐๗.

ตามความเป็นจริงได้ ดังนั้นหากยังใช้ความคิดในการพินิจพิเคราะห์ด้วยแล้ว ยิ่งเกิดความฟุ้งซ่านแห่งจิต เป็นการเสียเวลาและโอกาสในที่สุดอาจจะเป็นบ้ำไปได้

๓. แนวคิดทฤษฎีของท่านพุทธทาสภิกขุในภาษาคนภาษาธรรม

แนวคิดทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ ล้วนมาจากการพูดแบบธรรมชาติของมนุษย์ที่สื่อความหมายด้วยภาษาคนภาษาธรรมทั้งหมดแม้เรื่องราวจะสื่อภาษาหมายให้คนธรรมดาที่ไม่รู้เรื่องธรรมะได้เข้าใจภาษาธรรมได้โดยผ่านแนวคิดทฤษฎีนี้ธรรมะคือธรรมชาติของผู้ที่มีสติปัญญาอันกว้างไกล

๓.๑ เรื่องต่างๆ ไปเกี่ยวกับศาสนา

พระพุทธศาสนาถือเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย คำสอนทางศาสนาพุทธเป็นการแสดงกฎธรรมชาติและความเจริญแห่งชีวิต พระพุทธเจ้าผู้ทรงค้นพบความจริงของธรรมชาติและทำหน้าที่ชี้ทางแก่สัตว์โลกทั้งหลาย การทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาในแง่มุมที่ถูกต้องคำสอนของพระพุทธเจ้าถูกนำมาตีความตาม อรรถปวิวรรตศาสตร์หรือศาสตร์แห่งการตีความ เป็นแนวคิดทฤษฎีสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะทำความเข้าใจในเนื้อหาสาระทางศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้าทางพระพุทธศาสนา เรื่องอจินไตยจึงเป็นที่มาของการนำมาวิเคราะห์ทำให้กระจ่างตามทัศนะของท่านพุทธทาส ภิกขุ ในทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม เป็นพัฒนาการการตีความหลักภาษาของท่านพุทธทาสภิกขุ อีกรูปแบบหนึ่งที่ท่านให้ความเห็นตรงตามพุทธประสงค์โดยทั่วไป

๓.๒ ภาษาคนภาษาธรรม

ในทัศนะแนวคิดทฤษฎีท่านพุทธทาสภิกขุ แบบภาษาคนภาษาธรรม หลักข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นการเน้นความเป็นไปได้ตามข้อเท็จจริงทางธรรมะ เน้นเหตุผลทางภาษาคนภาษาธรรม เนื่องด้วยมนุษย์เราโดยมาก รู้แต่ภาษาธรรมดา คือภาษาชาวบ้านพูด หรือเรียกว่าภาษาคนธรรมดา ไม่ค่อยจะรู้ ภาษาของธรรมะ และไม่เคยมคิดว่ามีภาษาอีกภาษาหนึ่งซึ่งแตกต่างกัน แทบจะตรงกันข้ามหรือตรงข้ามก็มี นั่นคือภาษาธรรมะ

ภาษาคนนั้นเป็นอย่างหนึ่ง ภาษาธรรมะนั้นเป็นอย่างหนึ่ง ภาษาคนก็คือภาษาทางโลกๆ ภาษาของคนที่ไม่รู้ธรรมะ พูดกันตามประสาคนที่ไม่รู้ธรรมะนั้นเรียกว่าภาษาคน ส่วนภาษาธรรมะในส่วนลึก หรือเห็นธรรมะที่แท้จริง แล้วพูดไปด้วยความรู้สึกอันนั้นจึงเกิดเป็นภาษาธรรมะขึ้นมา ไม่

เหมือนภาษาคน นี้เรียกภาษาธรรมะภาษาจึงมี ๒ ภาษาคือ ภาษาธรรมะ อย่างหนึ่ง ภาษาคน อย่างหนึ่ง^{๑๖} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่พูดถึงหลักความเป็นจริงในชีวิตของมนุษย์อย่างมีเหตุผล

๔. วิเคราะห์อจินไตยในมุมมองของพุทธทาสภิกขุ

แนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านไม่ปฏิเสธเรื่องอจินไตย แต่แยกภาษาออกเป็นสองแบบ คือ ภาษาคนแบบชาวบ้านพูดกันพื้น ๆ เหมือนที่ต้องการสื่อให้รู้ทั้งภาษาคนทั่ว ๆ ไปและภาษาธรรมะ แนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ คือ นำภาษาคนภาษาธรรมมาวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องอจินไตย แบบปัจจุบันทั้ง สี่ข้อดังนี้

๔.๑ พุทธวิสัย

พุทธวิสัยคือวิสัยของพระพุทธเจ้า วิสัยแห่งความมหัศจรรย์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้าคิดอย่างไร ก็เข้าไปไม่ถึงวิสัยของพระพุทธเจ้า มีอานุภาพของความเป็นจริงที่มีข้อโต้แย้งอยู่ตลอด พุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ไม่สามารถวิเคราะห์เทียบเคียงได้ด้วยวิสัยของบุคคลทั่วไป ในเรื่องพุทธวิสัยนี้ ในสำนวนหรือมุมมองของท่านพุทธทาสภิกขุ คำว่าพุทธะ แปลว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พุทธในภาษาคน หมายถึงองค์พระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาล ซึ่งนิพพานแล้ว วิสัยแห่งความมหัศจรรย์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ส่วนพุทธวิสัยในภาษาธรรมะนั้น หมายถึงตัวธรรมะแท้ ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ธรรมะในที่นี้ คือ สิ่งที่เป็นนามธรรมไม่เป็นตัวตนหรือร่างกายของพระพุทธเจ้า^{๑๗} ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า นั่นแหละคือตัวตถาคต องค์ตถาคต ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดไม่เห็นธรรมะ ก็ชื่อว่าไม่เห็นตถาคต^{๑๘} เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าในภาษาธรรมะนั้นคือตัวธรรมะที่ทำให้บุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้า นี่คือพระพุทธเจ้าในภาษาธรรมะ โดยมุมมองของท่านพุทธทาสภิกขุ

๔.๒ ฌานวิสัย

ฌานวิสัย มุมมองของท่านพุทธภิกขุ ในภาษาคนภาษาธรรมการตีความฌานหรือสมาบัติ ท่านเรียกว่ารูปรูปรูมาน หรือ รูปรูสมาบัติ ถ้ายังไม่สำเร็จมรรคผลเพียงใด ท่านเรียกว่าโลกียสมาบัติ หรือ โลกียฌาน^{๑๙} ถ้าเจริญวิปัสสนาญาณจนสำเร็จมรรคผลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ท่าน เรียกว่า โลกุตตรสมาบัติ หรือ โลกุตตรฌาน ศัพท์ว่าโลกุตตระ ตัดออกเป็นสอง ศัพท์ มีรูปเป็น โลกะ และ อุตตระ

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส.อาร์.พรินต์ จำกัด, ๒๕๐๙), หน้า ๖.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๘} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๕๗-๑๕๘.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๓..

สนธิ คือเอา โลกะ กับ อุตตระ มาต่อกันเข้า เอาตัว อ. ออกเสีย เอาสระอุผสมกับตัวตัว ก. เป็น โลกุตตระ โลกะ แปลตามศัพท์ว่า โลก อุตตระ แปลว่า สูงกว่า รวมความว่าสูงกว่าโลก โลกุตตระ ท่านจึงแปลว่า สูงกว่าโลก โลกุตตรมาน แปลว่า ฌานที่สูงกว่าโลก โลกุตตรสมบัติ แปลว่า สมบัติที่สูงกว่าโลก หมายความว่า กรรมต่าง ๆ ที่โลกนิยมนั้น ท่านพ้นไปแล้วแม้บาปกรรมที่ชาวโลกต้องเสวยผลท่านที่ได้ โลกุตตระ ท่านก็ไม่ต้องรับผลกรรมนั้นอีก เพราะกรรมของชาวโลกให้ผล ท่านไม่ถึง ท่านจึงได้นามว่า โลกุตตรบุคคล

ท่านพุทธทาส มิได้อธิบายความหมายทางภาษาคนภาษาธรรมในเรื่องฌานในด้าน โลกุตตระโดยตรงแต่กล่าวเกี่ยวพันกับสัญญาตาที่แปลว่าความว่าง ความว่างในภาษาคนโง่ที่ไม่เห็นธรรม ไม่ถึงธรรมนั้น มีความหมายว่าไม่มีอะไรเลย หรือสูญเปล่าด้วย ไม่ได้อะไรเลย ฟังดูคำว่าสัญญาตา ความว่างในภาษาคนนั้น ไม่มีอะไรเลย แม้แต่นิดเดียว สักอย่างเดียว คือว่างไปหมดและสูญเปล่าด้วย ไม่เป็นประโยชน์อะไร แต่ภาษาธรรมนั้นคำว่าสัญญาตาหรือความว่างที่ว่างจากตัวตนหรือของตน นอกนั้นมีได้หมด อะไร ๆ ไม่ถือว่าเป็นตัวตน และของฉัน ตัวกูและของกู นี้เรียกว่า สัญญาตา^{๒๐}

๔.๓ กรรมวิสัย

กรรมในภาษาคนคือ มีโทษร้าย มีผลบาปมาถึง นี่เป็นคำว่ากรรมภาษาชาวบ้านแย้แล้ว แต่กรรมในภาษาธรรม หมายถึง การกระทำกระทำไม่ดีกระทำชั่วเรียกว่ากรรมดำ กระทำดีเรียกว่ากรรมขาว และมีกรรมประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ดำไม่ขาวคือ กรรมที่ทำให้สิ้นกรรม ก็คือเรื่องทำให้รู้ อนัตตา ให้รู้สัญญาตาจนไม่มีตัวตน นั้นแหละจึงเรียกว่าเป็นกรรมในพระพุทธศาสนากรรมที่แท้จริง กรรมที่พระพุทธเจ้าท่านทรงสั่งสอนยิ่งกว่ากรรมไหนหมด แต่คนก็ไปสนใจกันเพียงเรื่องกรรมดำกรรมขาว คือกรรมดีกรรมชั่ว ไม่สนใจกันถึงกรรมสามนี้ที่ไม่ดำไม่ขาว ไม่ดีไม่ชั่ว คือว่างจากตัวตนไปหมด และทำให้บรรลุนิพพาน ให้สิ้นกรรมดีกรรมชั่วโดยประการทั้งปวง เมื่อใดประพตอริยมรรค โดยเฉพาะคืออริยมรรคมีองค์แปด เมื่อนั้นชื่อว่าทำกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว และจะเป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง^{๒๑} นี่คือการกรรมในภาษาธรรมะไม่ใช่กรรมในภาษาเด็ก ๆ ว่าเป็นกรรมแล้วแย้แล้ว โขคร้ายจริงนี้เรียกว่ากรรม นี่เป็นกรรมในภาษาคน

๔.๔ โลกวิสัย

โลกวิสัยมุมมองของท่านพุทธทาสภิกขุ ในภาษาคนภาษาธรรม กล่าวถึงโลก ในภาษาคนก็คือแผ่นดิน ตัวโลก หรือมองในแง่มุมมองสมมุติบัญญัติ หากมองในแง่ภาษาธรรมแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่าโลกคือทุกข์ คือความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง เหล่านี้เป็นคุณสมบัติประจำอยู่ในตัวโลก นั่นคือตัวโลกในภาษาธรรมะ ดังนั้นทุกคนที่เกิดในโลกย่อมมีทุกข์ในตัวทุกคน ยิ่งมาเกี่ยวข้องกับ พุทธวิสัย ฌานวิสัย กรรมวิสัย และโลกวิสัยอีกครบ ๔ ปัจจัยยิ่งทุกข์เท่าตัว พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรื่องอริยสัจสี่

^{๒๐} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๓๒-๓๓..

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

เพื่อความดับทุกข์ หรือความดับของโลกที่อยู่ในตัวเราทุกคนนั่นเอง^{๒๒} ฉะนั้นโลกหมายถึงทุกข์ ทุกข์กับโลกเป็นตัวเดียวกัน หรืออีกทางหนึ่งคำว่าโลกหมายถึงสิ่งที่ต่ำ ๆ เตี้ย ๆ ไม่ลึกซึ้ง ไม่ใช่สูงสุดพูดกันว่าเป็นเรื่องโลกๆไม่ใช่เรื่องธรรมะ ก็ยังคำว่าโลกในภาษาธรรมะเหมือนกัน ไม่ใช่คำว่าโลกจะหมายถึงแต่ตัวแผ่นดินเสมอไปนั่นเป็นภาษาคนภาษาธรรม ในมุมมองท่านพุทธทาสภิกขุ

ในโลกนี้วิชาหลักที่ต้องรู้จริง ๆ มีแค่ ๓ เรื่อง เร่งให้เข้าถึงปฐมมรรค เร่งเข้าถึงสติปัญญา ๔ ให้ได้โดยยึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แล้วคำว่า อจินไตย จะได้ไม่มีค้างคาใจอีกต่อไป เกิดความสว่างกระทั่งเห็นกิเลสของตัวเอง เห็นอนาคตที่กิเลสชักใยอยู่ในตัว และต้องฆ่ากิเลสไป เหมือนกับดวงอาทิตย์เผลอพ้นขอบฟ้าขึ้นมา ก็ฆ่าความมืดที่ห่อหุ้มโลกออกไปอย่างนั้น^{๒๓}

๕. สรุป

การวิเคราะห์เรื่องอจินไตยในมุมมองของท่านพุทธทาสภิกขุ ตามหลักภาษาคนภาษาธรรม ไม่แนะนำให้คิดเรื่องอจินไตย เพราะวิสัยปุถุชนไม่อาจเข้าใจได้โดยถูกต้องถ่องแท้ ในภาษาธรรมคือความเข้าใจไม่ได้ในฐานะที่เป็นของลึกซึ้ง เป็นเรื่องทางจิต หรือเป็นเรื่องที่ไม่สามารถหาคำตอบที่สิ้นสุดได้ ถ้าคิดมากจริงจิงในการหาคำตอบเหล่านั้นจากการคิดเอาด้วยตรรกะเองจะกลายเป็นคนบ้าได้ อจินไตยเป็นเรื่องทางจิตจึงรู้ได้ด้วยการบรรลุธรรมขั้นสูง หัวข้อของอจินไตยในความหมายของภาษาคนภาษาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวดังนี้

๑. พุทธวิสัย ในภาษาคน หมายถึงองค์พระพุทธรเจ้า ในสมัยพุทธกาล ทั้งหลาย ส่วนพุทธวิสัยในภาษาธรรมนั้น หมายถึงตัวธรรมะแท้ ๆ ที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้

๒. ฌานวิสัย ในภาษาธรรม ฌานหรือสมาบัติ ท่านเรียกว่าโลกียฌาน ในทางโลก และโลกุตตรฌาน ในขั้นสูง ท่านพุทธทาส มิได้อธิบายความหมายทางภาษาคนภาษาธรรมในเรื่องฌานในด้าน โลกียะหรือโลกุตระ โดยตรงแต่มีความสัมพันธ์กับคำว่าสุญญตาที่ภาษาธรรมให้ความหมายของคำว่า ความว่าง หมายถึงว่างจากตัวตน หรือของตน

๓. กรรมวิสัย กรรมในภาษาคนคือ มีโชคร้าย มีผลบาปมาถึง แต่กรรมในภาษาธรรม หมายถึงการกระทำซึ่งแบ่งเป็น กรรมดี กรรมชั่ว กรรมที่ทำให้สิ้นกรรม

๔. โลกวิสัย ในภาษาคนก็คือแผ่นดิน ตัวโลก หรือมองในแง่มุมมองสมบัติบัญญัติ ในภาษาธรรมแล้ว ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่าโลกคือทุกข์ คือความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๒๓} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕/๒๕๗.

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุดิ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

พุทธทาสภิกขุ. **ภาษาคนภาษาธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส.อาร์.พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๐๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

EGO FREE SOCIO-POLITICAL DIMENSION OF THERAVADA BUDDHISM

Dr. Phramaha Caroon

Lecturer of Department of Religion and Philosophy,
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.

ABSTRACT

This research has an attempt to demonstrate, and investigate the not-self (*anattā*) of Theravada Buddhism according to *Pāli* cannon and its commentaries and sub-commentaries, to study the doctrine of not-self (*anattā*) of Theravada Buddhism in the socio-political dimension, and to suggest an alternative—the Buddhist way for solving problems and conflicts of human beings. Methodology adopted in this thesis is of descriptive approach of research including interpretation, criticism and analysis of the texts. The data collection has been collected from *Pāli Tipitaka* and its Commentaries (*Atthakathā*) and Sub-Commentaries (*Dikā*), including books on Buddhist studies, scholarly articles from journals of research in Buddhist philosophy and related literature by several scholars on Buddhism including unpublished theses.

The results of research are as follows:

According to Pali sources, '*Anattā*' refers to not-self or no-ego which denies *attā* or self, soul or ego, neither within the body and mental phenomena of beings, nor outside of them. The Buddha used the term *anattā* to explain His teachings which rejected the view of a permanent self. *Anattalakkhaṇa sutta*, the second sermon the Buddha preached to His first five followers (*pañcavaggiyas*) at *Vārāṇasī*, is the first account from Buddhist texts that assert that the Buddha rejected the self-theory (*attā*). The essentiality of this *sutta* emphasizes the impermanent-existence or not-self, and the stream of continuity in every moment, seen as the function of mind and body-relationship called 'five aggregates (*pañca-khandhas*). In Theravada Buddhism, it is accepted that Five aggregates (*pañca-khandhas*, three characteristics (*Tilakkhaṇa*), and dependent arising (*Paticcasamuppāda*) are the doctrines that assert that the Buddha denies self or ego; in addition, and also the doctrine of kamma and nibbana of the Buddha are accorded with the doctrine of not-self (*anattā*) as well.

The Buddha believes that there is no self, ego or permanent soul in the nature of all existence, he sees all existence as the stream of dynamism in every moment. The nature of all being, according to him is the unification of mind and matter (*pañca khandhas*), namely, corporeality, feeling, perception, mental formation, and consciousness. All of five natures function systematically and inter-connectedly. All of five natures of beings subject to common characteristics (*tilakkhaṇa*), that is to say, impermanence, suffering, and no self, or ego. *Anattā* is the core idea the Buddha discovered, and He established his organization based on this idea. *Anattā* has a significant role in the establishment of Buddhism and Buddhist *Saṅgha* organization and shows the paradigm shift of the way to solve our problems and conflicts from empirical approach to an inner realization of human being.

Keywords: Anattā, Not- Self, No Soul, No Permanent Identity, Ego Free, Socio Political Dimension, Theravada Buddhism

1. The Significant Problem of the Study

At present, human beings are facing problems and conflicts such as fighting between religious groups, fanaticism, terrorism, ideological persecutions, chemical warfare and the proliferation of nuclear weapons, domestic crimes, drug addiction, drug trafficking, environmental pollution, energy crisis, unemployment, serious violence etc. Peace and happiness seem to be farther and farther away, various forms of problems affecting peace are on the increase, eroding the hope of happy and peaceful living.¹ Previously, scientists and technologists anticipated peace and happiness from the tremendous progress made by science and technology, but it seems to have failed.

The real root of these problems and conflicts could be understood as the result of adhering to the egocentrism of human beings themselves. Problems and conflicts of individuals in each society have occurred from clinging on the enjoyment and pleasure alone, paying too little attention to the development of one's own self.²

Buddhist philosophy, especially not-self, or non-egoism (*anatā*), as the major core of Buddhist metaphysics as far as Buddhist philosophy is concerned, would be considered an alternative way (for current researchers) to be restudied, interpreted, and investigated to be a source of knowledge to human beings in the modern age to really understand themselves, and treat others as equal, and be aware of love, pity, and fraternity among themselves and the others, which are the ultimate aims of being man in this world according to Buddhist Philosophy, thereby diluting the severity of problems and conflicts.

2. AIM AND SCOPE OF STUDY

As far as the aim and scope of this study are concerned, an attempt has been made to find a solution to reserve a morally mutilated society by changing the direction of the focus of social justice inwards -- realization of the spiritual essence of all living beings. The study is an attempt to shift the emphasis from ego-centric dimension to ego-free-centric dimension. Precisely, the aim and scope of this thesis can be shown as follows:

- 2.1. To demonstrate, and investigate the doctrine of not self (*anattā*) of Theravada Buddhism according to Pālī cannon and its commentaries and sub-commentaries
- 2.2. To study the doctrine of not-self (*anattā*) of Theravada Buddhism in the socio-political Dimension
- 2.3. To suggest an alternative solution by the Buddhist way for solving problems and Conflicts of human beings.

3. RESEARCH METHODOLOGY AND DATA ANALYSIS

The methodology adopted in this thesis is aimed at giving descriptive approach of research including interpretation, criticism and analysis of the texts. It is mainly based on a documentary investigation as well as its analysis. The data collection has been classified into two sources viz. primary and secondary. The former is mainly derived from the early Buddhist texts called the *Pāli Tipitaka* including their translations both in Thai and English, its Commentaries (*Atthakathā*) and Sub-Commentaries (*Dikā*) whereas the latter is based on books on Buddhist studies, scholarly articles from journals of research in Buddhist philosophy and related literature by several scholars on Buddhism including unpublished theses.

¹ Phra Dhammapitaka, *Freedom Individual and social*, (Bangkok: Buddhaddhamma Foundation, 2003), p.2

² *Ibid.* p.4

4. THE RESULT OF THE STUDY

The results of this research are as follows:

4.1 Anattā (Not Self) in Theravada Buddhist Scriptures

Etymologically, the *Pali* word *anattā* consists of the negative prefix ‘an’ plus ‘attā’ meaning not self, non-ego, non-soul, impersonality or non – substantiality. *Anatt*, therefore, refers to not -self or non -ego which denies *attā* or self, soul or ego, neither within the body and mental phenomena of beings, nor outside of them. The Buddha used the term *anattā* to explain His teaching which rejected the view of a permanent self.

The account from Buddhist texts show that the Buddha denies two main self-theories, viz., *Annihilationism* and *Eternalism*.³ *Annihilationism* is the view that there exists in man an ego entity as the principle of all physical and mental activities. But such a principle is relatively permanent (lasting for a single lifetime) and it does not survive after death. *Eternalism* is the view that the self is considered as something permanent (*nicca*), blissful (*sukha*) and not liable to change (*aviparināma-dhamma*).

Anattalakhaṇasutta is the first account from Buddhist texts that assert that the Buddha rejected self-theory (*attavāda*).⁴ The essentiality of this *sutta* emphasizes the impermanent-existence or not-self, and the stream of continuity in every moment, seen as the function of mind and body-relationship, called five aggregates (*panca-khandhas*). They are corporeality (*rūpa khandha*) feeling (*vedhanā khandha*) perception (*saññā khandha*) mental formation (*saṅkhāra khandha*) and consciousness (*viññā khandha*).

Apart from the five aggregates, the doctrine that asserts that the Buddha denies self or ego is the natural law (*Tilakhana*): i) *all conditioned states are impermanent (sabbe saṅkhārā aniccā*, ii) *all conditioned states are subject to oppression (sabbe saṅkhārā dukkhā)* and iii) *all phenomena are not self (sabbe dhammā anattā)*, or well-known as the *three characteristics*.⁵ These are said to be in the relatively dependent state, the three aspects of the same thing, and the cause and effect of each other.

According to the Buddha, all phenomena are subject to the laws of causation. Every element, though appearing only for a single - moment, is a dependently originating element because it depends for its arising on what has gone before it. That is the meaning of Dependent Origination.⁶

The teachings of *kamma* and not-self (*anattā*) are based on the standpoint that everything, including the individual, is in a flux, undergoing constant change. In such a situation, there cannot be identity, but only continuity. The Buddhists give the necessity to the conditionality of events than to the factor called ‘doer’ (*kattā*). It means that there was no active agent but only a series of reactions to conditions.⁷ *The Buddhist regarded Nibbāna as Not-self (anattā)*. Nibbāna is attained by one without clinging to the notion ‘*I am*.’ It is remarkable that the Buddhist teaching of *Nibbāna* cannot be accounted without admitting the *anattā* doctrine. And the doctrine of *anattā* (not-self) or selflessness forms the essence of the Buddha’s doctrine of *Nibbāna* (Freedom).

³ Rhys Davids, *The Birth of Indian psychology and Its Development in Buddhism*, (London: Luzac&Co, 1936), pp. 218, 222.

⁴ *Vin.iv.* 20-21.

⁵ *D.i* 339, *S.iii*.50.

⁶ *Vin.iv.* 1-2; *M.iii*.107.

⁷ Mitchell, W. Donald, “*Buddhist Theories of Causation – Commentary*” *PEW.*, V. 25 (1975), p.

4.2 The Interpretation of *Anattā* in Modern Context

This study is an attempt to restudy the doctrine of not-self (*anattā*) of the Buddha in the context of social and political phenomena. An attempt has been made to account for the exposition of the theory of *anattā* or non-soul as the basis for subsequent development of Buddhist philosophy. The function of five aggregates (*pañca khandhas*) has been introduced to replace the no-soul concept for the functioning of consciousness in the body through the mind.

According to Theravada Buddhism, '*Anattā*' refers to not-self or no-ego which denies *attā* or self, soul or ego, neither within the body and mental phenomena of beings, nor outside of them. The Buddha used the term *anattā* to explain His teaching which rejected the view of a permanent self.

Theravada Buddhist scholars hold that to solve the dilemma of not-self doctrine of the Buddha, we must deal with two levels of reality: the ultimate level, and the conventional level.⁸

In the conventional level, Buddhist scholars hold that Buddhism has no objection to the use of the words '*atta*', or '*satta*' or '*puggala*' to indicate the individual as a whole, or to distinguish one person from another.

On the level of the absolute truth, *anattā* doctrine denies any and all psychological entities or agents inside the person; there is no man in man or a self that is permanent and unchanging, possessed of bliss and autonomous. In this sense, all phenomena are only a bundle of elements or forces (*sankhāra*), and a stream or a series of successive states (*santana*) originating and existing in dependence on other and previous states. As everything is a succession, there is nothing substantial or permanent.

All conceptual entities, such as self or being or person, are resolved into their ultimate, into bare mental and material phenomena, which are impermanent, conditioned, dependently arisen, and empty of any abiding self or substance. As the Buddha says: Whether *Tathagatas* arise in the world or not, it still remains a fact, a firm and necessary condition of existence, that all formations are impermanent...that all formations are subject to suffering...that all things are non-self.⁹

4.2.1 Man as a Being-Process

According to Buddhism, man is the process of continuity as Richard Gombrich¹⁰ points out that human activity according to the Buddha is the process of continuing, fluxing and flowing, nothing in the world has an unchanging essence or there is nothing in our normal experience that never changes. According to this process, the human individual does not remain the same for two consecutive moments. The 'spiritual' part (*nāma*) of the human being and its physical frame (*rūpa*) are linked together by causal laws. The individual is entirely phenomenal, governed by the laws of life, without any extra-phenomenal self or soul within him.¹¹

'Man' is called *Nāma-Rūpa*. He is made up of five constituents (*panch-khandha*), feeling (*vedanā*), perception (*saññā*), mental formation (*saṅkāra*), consciousness (*viññā*), and the physical form (*rūpa*). The term '*nāma*' stands for the psychical factors constituting

⁸ AA.i.95, KvuA.34.

⁹ A.i. 236

¹⁰ Richard Gombrich, *What the Buddha thought*, (London: Equinox Publication, 2009), Pp.9-10.

¹¹ *Ibid.* p.8

the aggregate, and *rūpa* connotes the physical body, so that the compound signifies the psycho-physical organization and may be taken as roughly equivalent to mind and body.¹²

From the point of view of Buddhism as we discussed above, man is the process of mind and matter (*nāma – rupa*) organization or the unity of the two distinct identity. The function of these two natural beings cannot be separated from each other. Consciousness (*Viññāṇa*) is the most important of the process as the experienter or knower of the process.

Consciousness (*Vinñāṇa*) is regarded as the faculty of distinguishing or discarding or judging as understanding. It is the nature of understanding thing as arising and passing away at every moment.¹³ Consciousness, seems like one continual flow, is described as a succession of discrete evanescent mental events. There is no self, soul, or any kind of agent inside a person involved in this process.¹⁴

It could be said that in the present phenomena, Consciousness (*viññāṇa*) is intended to explain the continuity in the person who is individuated by dispositions (*sankāra*). When consciousness is so explained, it is natural to conclude that it is a substantial entity, which was how the substantialists responded to the Buddha, who replied that consciousness is nothing more than the act of being conscious.¹⁵

4.2.2 Anattā as the Ultimate Value

The point of view of Buddhism is that the final stage of man is to realize the nature of all things as the product of mind and matter-unity (*pañca- khandha*), common characteristics (*tilakkhaṇa*) that all phenomena are impermanent, subject to dissatisfaction, and have no inner core inside. All phenomena are under the causal law of nature (*paṭiccaasmuppāda*). Everything falls into three rules of nature: arising, existing; continuing, and passing away.

Anattā is the goal of life in the mind of the Buddhist who understands the whole teaching of the Buddha. It is evident that the one who realizes *nibbāna* is the one who realizes *anattā*. *Anattā* and *nibbāna* are essentially the same state though different in name and form, that is, the state of bliss and peacefulness.

According the Buddhist tradition, the unwholesome roots are the causes that mislead human beings into the state of mental diffusion (*papaṇca*), that is, craving (*taṇhā*), wrong view (*ditṭhi*), and conceit (*māna*). These wrong views with ignorance and craving of an unenlightened mind prevent one from knowing things as they really are. This is called Fetter (*saṅyojana*).¹⁶

According to Buddhist epistemology, the characteristic of not self can be seen by intuitive insight. It can be seen by perfect wisdom as it really is. In order to develop insight which sees the true nature of things, one has to practice the Buddhist method called meditation. This practice aims at 'knowing and seeing things as they are.

Methods of mental development in Buddhism are essentially the Noble Eight-fold Path. They are: 1) Right View, 2) Right Thought, 3) Right Speech, 4) Right Action, 5)

¹² J. Varghese Manimala, *Being, Person, and Community: A Study of Inter-subjectivity in Existentialism with Special Reference to Marcel, Sartre, and the Concept of Sangha in Buddhism*, (New Delhi: Intercultural Publication, 1991). p.177.

¹³ Mathieu Boisvert, *The Five Aggregates: Understanding Theravāda Psychology and Soteriology*, (Delhi: Sri Satguru, Publication 1997), p.114.

¹⁴ Bhikkhu Bodhi (Ed.), *A Comprehensive Manual of Abhidhamma* (Kandy: Buddhist Publication Society, 1993), pp. 3-9

¹⁵ David J. Kalupahana, *A Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1994), p.7

¹⁶ S.v.61; A.v.13; Vbh.377

Right Livelihood, 6) Right Effort, 7) Right Mindfulness, and 8) Right Concentration.¹⁷ In Practice, this Eight-fold Path can be grouped under three headings of the Threefold Training (*tisikkhā*), namely, (i) morality (*sīla*), (ii) concentration (*samādhi*), and (iii) wisdom (*paññā*).

The Buddha himself maintains that without cultivation of morality, concentration cannot be cultivated, and without cultivation of concentration, wisdom cannot be developed. On the contrary, the reverse shall surely be the case.¹⁸

4.2.3 The Notion of Ego Free Society

It would be said that all phenomena are not-self, or ego, or permanent soul. All beings are nothing but the constituents of the unity of mind and matter (*panca-khandhas*), all nature of existence subject to common characteristics (*tilakhaṇa*): impermanent, suffering, and no egocentric entity inside, and all substances move under the casual law of nature (*paticcasmuppāda*). Everything in the world is under the law of three momentariness, namely, arising (*upāda*) existing, continuing (*thiti*) and disintegrating (*bhanga*). Nothing can be called as self or permanent soul, substance, or identity, nothing but the sentient being or state of fluxing and flowing of substance in every moment.

According to Buddhist point of view, the true reality is that man is the sentient substance, that is to say, the combination of mind and matter organization. Consciousness—the states of knowing, realizing, or enlightening, is regarded as the most important of the process. However, man does not realize this because he is bound by ten fetters or bondage (*saṅyojana*). The way to realize all phenomena as not self, or *nibbāna* is to follow the threefold training (*ti-sikkhā*), namely: (i) morality (*sīla*), (ii) concentration (*samādhi*), and (iii) wisdom (*paññā*).

From this perspective, it is said that man is the “psycho-physical unit.”¹⁹ There is No Ego or permanent soul inside this unit of substance, this sentient being floats in the Universe with others under the same space and time. The essence of this unit of being is mind and matter relationship, functioning systematically without any break. Consciousness, the state of knowing, is the main **essence of this unity**. Its supreme intention is to develop itself to the **absolute reality**—see thing **as no-ego or soul**, nothing but the organization of mind and matter.

During the time that this unity yet to reach the final goal, it needs interaction with others for the accumulation of merit (*puññā*) or the ten perfections (*pāramis*).²⁰ Once the psycho-physical unity completes the accumulation of all ten perfections at some point of time, then it can reach the final perfection, that is to say, seeing thing as they really are, known as *nibbāna*, or *anattā*.

The time that this psycho-physical being yet to emancipate itself from ten fetters is the most important stage of all living beings. This stage of life requires an association with all sentient beings for the good and perfection of itself and the others as a whole. It would be said that on the one hand, this stage of life needs doing good for other, on the other hand, accumulates perfections for itself in order to reach the final goal of life.

The psycho-physical unit depends on others for the perfection of itself. This dependence is one of the important factors in forming a community of people with similar ideas coming together to help one another in the growth of their personalities. Here, there arise **a give -and -take** of idea and good at a practical level. Thus, the religious

¹⁷ S.v.23

¹⁸ A.iii.14

¹⁹ Manimala, p. 192

²⁰ Jat.V.6, P.A., Payut Payutto ,2003

communities were born. The followers of the Buddha spurred on by the zeal to reach perfection and to escape suffering and its after-effects sought to live together as a community without self or ego.

The world, from the point of view of Buddhism, is the place where psycho-physical beings live together for avoidance evil and doing well for themselves and others as the accumulation of perfections to reach the final goal of life, that is to say, see things as they really are.

The ideology of man and the world according to Buddhism is to understand thing as the interconnected being, co-existing in all moments of living, each being incapable of isolation. Society in this perspective means the unity of all individuals living together under the same space and time. The supreme commitment of all individuals in society is to liberate themselves from all attachments. Peace and happiness of the society indicate that the individuals of that society are at peace.

From the statement above, it is said that society is the unity of individuals, having main commitment on the seeking of righteousness (*Dhammāadhipateya*) for peace, happiness and harmony to all. Man and society in this perspective, is the dynamism of awareness and comprehension (*sati-sampajañña*) throughout spectrum. Man, regarded as one unit of the whole unit of society who should realizes himself as one of many beings living in the universe as a unification of mind and body, functions through perceptual process, being consciousness (*viññāna*: the knowing, or realizing thing as it is), as the leading role of the process. In this sense, man lives on the middle way or the balanced lifestyle, does not intrude into the rights of other in the society, and follows the norms of society in accordance with social status to which he belongs, as being the social practice.

Sangha organization is regarded as the model of the ego free socio-political ideal of administration. Buddhist scholars hold that the *Sangha* organization is the socio-political ideal that the Buddha materializes from his notion of not-self. Thus, it would be said that the *Sangha* is a **model community** with love, compassion friendliness, and togetherness among members of the community, in other words, the *Sangha* is regarded as the concise and enlightened community that is based on the understanding the real nature of co-existence among members of community, which we also can find as the phenomenological basis for the *Sangha*. It was intended to be an inter-subjective living together of people who have realized the nullity of the world and their own ego, and having found the way to the summum boum of life, which directs others towards it.

4.3 Anattā: An alternative way to resolve Problems of Human Being

The problems that challenge the global community today such as fighting between religious groups, fanaticism, terrorism, ideological persecutions, chemical warfare and the proliferation of nuclear weapons, etc. This common root might be briefly characterized on placing short-term, narrowly considered self-interests (including the interests of the limited social or ethnic groups to which human being happen to belong) above the long-range, vital good of the broader human community. And what is distinctive about these drives is that they derive from a pernicious distortion in the functioning of the human mind which sends human being blindly in pursuit of factional, divisive, circumscribed ends even when such pursuits threaten to be ultimately self-destructive.

To mitigate such a huge problem and conflict at the current situation, the global community should open its mind to learn from being oneness and the other from the ***Sangha organization***. We have to learn to know all beings as equal entity and treat them with knowledge.

In short, one should treat neighbors with loving-kindness and compassion, but relate to nature and truth through learning and knowledge. This is the middle way for people to live peacefully with one another, while at the same time being free to proceed to search for knowledge and truth. The truths about the Buddha, the *Dhamma* and the *Sangha* will enlighten an aspiration in the realm of unity, equality and equanimity through the practice of *vipassanā* meditation, the unique feather of Buddhist meditation in the absence of a soul.

5. Conclusion

Buddhism believes that all the problems confronting human beings such as economic, social and political can be solved through the inner-realization of human beings. All aspects of human life are interconnected. The internal life is the most fundamental for human beings. If the mind is deluded and heedless, and it is ruled by ignorance, desire and conceit, it is impossible to clearly understand things as they are. Cleansing the mind and purifying the intelligence are necessary prerequisites for dealing with life and living.

Buddhism strikes a balance between spiritualism and materialism. As a practical idealist, the Buddha was deeply concerned about the welfare of all. The Buddhist solution to the present-day national and international turmoils lie in the spiritual quest starting from an ego-free approach to social and political problems, ending with a total identification of oneself with humanity as a whole. To resist and eliminate evil, the starting point is the self and the ending point also is the self. Universal social values begin from individual social values. The Buddha has been a perfect example of this Universal truth.

Justice and compassion, the basic principles of Buddhism, should be the workforce for the emancipation of every living being. From the Buddha, we learn that spirituality implies unity and unity implies the oneness of all creation. The concept of 'egolessness' helps to bring social changes that can sustain individual freedom and insight.

This is vast sphere for further research on the same theme and related topic, since this study has focused only on one theme, viz., non-soul. Soullessness may attempt to promulgate the social reliance of Buddhism in the modern context from the other moral, religious and even metaphysical points of view.

Bibliography

a. Primary sources

Aṅguttara Nikāya, Ed., R. Morris and E. Hardy, 5 vols. London: Pāli Text Society, 1885-1900.

The Book of the Gradual Sayings, tr., E.M. Hare and F.L. Woodward, 5 Vols. London: Pāli Text Society, 1951-1955.

Numerical Discourses of the Buddha: An anthology of Suttas from the Aṅguttara Nikāya Aṭṭhakathā, (Manorathapūraṇī), ed. M. Walleiser and H. Kopp, 4 vols. London: Pāli Text Society, 1924-1956.

Dīgha Nikāya, Ed. T.W. Rhys Davids and J.E. Carpenter, 3 vols. London: Pāli Text Society, 1890-1911.

Thus Have I Heard: The Long Discourses of the Buddha, Tr. Maurice Walshe, and London: Wisdom Publications, 1987.

- Jātaka*, Ed. V. Fausboll, 6 vols. London: Pāli Text Society, 1877-1897.
The Jataka or Stories of the Buddha's Former Births Vols. I-II, Ed. E.B. Cowell, Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1990.
Samyutta Nikāya, Ed. L. Feer, 5 vols., London: Pāli Text Society, 1884-1904.
The Book of the Kindred Sayings, tr. C.A.F. Rhys Davids and F.L. Woodward, 5 vols., London: Pāli Text Society, 1950-1956.
Samyutta Nikāya Aṭṭhakathā, (*Sāratthapakāsinī*), Ed. F.L. Woodward, 3 vols. London: Pāli Text Society, 1929-1937.
Vinaya Piṭaka, Ed. H. Oldenberg *et al.*, 5 vols. London: Pāli Text Society, 1879-1883.
The Book of Discipline, Tr. I.B. Horner, 6 vols. London: Pāli Text Society, 1949- 1962.
Vinaya Texts, Tr. T.W. Rhys Davids and H. Oldenberg, 3 vols. Sacred Books of the East, 13, 17, 20, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1996-1998.
Vinaya Piṭaka Aṭṭhakathā, (*Samantapasādikā*), 3 vols. Ed. J. Takakusu, assisted by M.Nagai, London: Pāli Text Society, 1924-1927.

b. Secondary Sources

- Barnhart Michael, G., *Nurture, and No-Self: Bioengineering and Buddhist Value*, “Journal of Buddhist Ethics”, 7, 2000.
 Bhagvat, D.N., *Early Buddhist Jurisprudence: Theravada Vinaya Laws*. New Delhi: Cosmo Publications, 1939.
 Bhikkhu Bodhi (Ed.). *A Comprehensive Manual of Abhidhamma*. (Kandy: Buddhist Publication Society, 1993
 Boisvert, Mathieu, *The Five Aggregates: Understanding Theravāda Psychology and Soteriology*, Delhi: Sri Satguru, Publication, 1997.
 Buddhādāsa, Bhikkhu, *The Problems of God, Kamma and Anattā*, Bangkok: Suvichanont, 1956.
 Chandrakaew, Chinda, *Nibbāna: The Ultimate Truth of Buddhism*, Bangkok: Mahachula Buddhist University, 1982.
 Donald W. Mitchell, “*Buddhist Theories of Causation – Commentary*” PEW. V. 25, 1975.
 Gombrich, Richard F., *What the Buddha thought*, London: Equinox Publication, 2009.
 Gowans, Christopher W., *The Philosophy of The Buddha*, New York: Routledge, 2003
 Harvey, Peter *The Selfless Mind: Personality, Consciousness and Nirvana in Early Buddhism*, London & New York: Routledge Curzon, 1995
 Kalupahana, David J. *A Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, 1994.
 Malalasekera G.P. *The Truth of Anattā*, Kandy: The Wheel Publication No.94 Reprinted 1986, BPS Online Edition © 2008.
 Manimala, Varghese J., *Being, Person, and Community: A Study of Inter-subjectivity in Existentialism with Special Reference to Marcel, Sartre, and the Concept of Sangha in Buddhism*, New Delhi: Intercultural Publication, 1991.
 Mererk, Prayoon, *Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, Bangkok: Buddhadhamma Foundation, 1995.
 Nyanatiloka Mahathera, *Buddhist Dictionary Manual of Buddhist Terms and Doctrines* 4th Edition, Edited by Nyanaponika Mahathera, Kandy: Buddhist Publication Society, 1998.
 Phra Dhammapitaka, *Freedom Individual and social*, Bangkok: Buddhadhamma Foundation, 2003.
 Payutto, P.A., *Buddhadhamma*, Tr. Bruce Evans, Bangkok: Buddhadhamma foundation, 1999.

- _____. *Vision of Dhamma: A collection of Buddhist Written in English* 2nd Impression, Bangkok: 2008.
- Rahula, Walpola Sri, *What the Buddha Taught*, Bangkok: Haw Trai Foundation, 2542/1999.
- Ratnapala, Nandasena, *Buddhist Sociology*, Delhi: Sri Satguru Publications, 1993.
- Rhys Davids, *The Birth of Indian psychology and Its Development in Buddhism*, (London: Luzac&Co., 1936.
- Silananda, Sayadaw U., *No Inner Core: An Introduction to the Doctrine of Anattā* edited by Anthony Billings & Maung Tin-Wa, Penang: Inward Path Publisher, 1999.
- Silva, L.A. De, *The Problem of the self in Buddhism and Christianity: the Study Centre for Religious and Society*, Colombo: Ecumenical Institute, 1975.
- Sobti, Harcharan Singh, *Nibbāna in Early Buddhism: Based on Pāli Sources*, Delhi: Eastern Book Linkers, 1985.
- Wisadavet, Wit, *Anattā in Buddhist Philosophy*, “The Chulalongkorn Journal of Buddhist Study”, 4, 1-2, 2005.

ภาคผนวก

**คำแนะนำการเตรียมต้นฉบับบทความ
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**

วารสาร มจร. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

เป็นวารสารของคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีกำหนดพิมพ์เผยแพร่ปีละ ๒ ฉบับ (ราย ๖ เดือน) จำหน่ายราคาเล่มละ ๑๖๐ บาท

สถานที่ติดต่อ – สถานที่ส่งบทความ

คณะกรรมการฝ่ายบรรณาธิการ วารสาร มจร. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๖ ภายใน ๑๑๐๓

E-mail. : Thira74@gmail.com, poom630@gmail.com

ติดต่อสอบถามได้ที่

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร. บรรณาธิการวารสาร

พระมหาจุฑาธนา นรเชฏฐโฐ, ดร. โทร. ๐๘๐ ๙๓๓ ๙๗๔๕

พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐพี, ดร. โทร. ๐๘๙ ๐๒๙ ๘๖๓๕

ประเภทบทความที่รับพิจารณาตีพิมพ์

๑. บทความพิเศษ ได้แก่ บทความทางวิชาการหรือบทความทั่วไป ที่ผู้บริหารหรือผู้ทรงคุณวุฒิของมหาวิทยาลัย เป็นผู้เขียนเรียบเรียงขึ้น เพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชน
๒. บทความวิจัย (Research Articles) ได้แก่ บทความที่สรุปเป็นบทความวิจัยจากรายงานการวิจัยใหม่ และไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดๆ มาก่อน ประกอบด้วย บทคัดย่อ บทนำ วัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย สรุปและอภิปรายผล และเอกสารอ้างอิง
๓. บทความวิชาการ (Academic Articles) ได้แก่ บทความทางวิชาการที่เน้นการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ที่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์มาอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย บทคัดย่อ บทนำ เนื้อหาบทสรุป และเอกสารอ้างอิง

๔. บทความปริทรรศน์หนังสือ (Book Review) ได้แก่ บทความที่ย่อความรู้ สรุปองค์ความรู้จากหนังสือ ตำรา หรืองานนิพนธ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ ด้วยการสรุป วิเคราะห์ วิวิจารณ์ แสดงความคิดเห็นหรือนำองค์ความรู้ที่ได้มีอยู่ ต่อสาธารณชน

การเตรียมต้นฉบับ

๑. บทความทุกบทความต้องประกอบด้วยชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียนทุกคน (กรณีผู้เขียนหลายคน) บทคัดย่อ คำสำคัญ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
๒. ในหน้าแรกของบทความ ต้องระบุชนิดของบทความ แหล่งทุนสนับสนุน ตำแหน่ง และสถานที่ทำงานของผู้เขียนด้วย
๓. การอ้างอิงให้ใช้ตามรูปแบบที่กำหนดโดยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือให้เป็นแบบเชิงบรรณ ที่ประกอบด้วยชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือ สถานที่พิมพ์ ปีที่พิมพ์และหน้าปรากฏด้านล่างของแต่ละหน้าเรียงไปตามลำดับ และให้มีเอกสารอ้างอิง/บรรณานุกรมไว้ท้ายบทความด้วย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ ในคู่มือการทำสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์ ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, แหล่งข้อมูล [ออนไลน์].
<http://www.mcu.ac.th/BO/download/Document%20Form/20112010140221dFile2704.p>
๔. ขนาดอักษรและชนิดอักษร ให้ใช้ TH SarabunPSK ขนาด ๑๖ ส่วนเอกสารภาษาอังกฤษใช้แบบอักษร Time New Roman ขนาด ๑๒
๕. ความยาวของบทความ รวมทั้งเอกสารอ้างอิง และอื่นๆ ไม่ควรเกิน ๑๕ หน้ากระดาษ A4
๖. บทคัดย่อ ความยาวไม่ควรเกิน ๓๐๐ คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
๗. องค์ประกอบของบทความที่สำคัญประกอบด้วย
 - ๑) ชื่อเรื่อง (Title) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 - ๒) ชื่อผู้เขียน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้ระบุตำแหน่งทางวิชาการ ตำแหน่งงาน และสถานที่ทำงานด้วย
 - ๓) บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ
 - ๔) คำสำคัญ (Keyword) ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ
 - ๕) เนื้อหา ประกอบด้วย

- (๑) บทนำ ที่กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา และการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วย
 - (๒) วัตถุประสงค์ กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษา
 - (๓) ขอบเขตการศึกษาวิจัย กล่าวถึงขอบเขตของการศึกษาอย่างละเอียด
 - (๔) วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย กล่าวถึงวิธีการศึกษาที่ใช้ ไม่ว่าจะเป็นเชิงปริมาณหรือคุณภาพ และขั้นตอนการศึกษาตามลำดับ
 - (๕) ผลการศึกษา กล่าวถึงผลศึกษาที่ได้รับจากการศึกษา ด้วยการวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ได้รับจากการศึกษา และการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นด้วย
 - (๖) สรุปผลการการศึกษาวิจัย สรุปผลการศึกษาในประเด็นที่สำคัญ
 - (๗) ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติและข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อ กล่าวถึงข้อเสนอแนะทั่วไป ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย และประเด็นที่ควรศึกษาต่อ
 - (๘) เอกสารอ้างอิง เรียงตามลำดับอักษร และต้องเป็นเอกสารที่มีอยู่จริงในการอ้างอิงของบทความนี้
- ๖) ถ้ามีภาพประกอบหรือตารางในบทความ ให้พิมพ์หน้าละ ๑ ภาพ หรือ ๑ ตาราง โดยให้มีความอธิบายประกอบของภาพหรือตารางนั้น อยู่ด้านล่าง และระบุแหล่งที่มาด้วย

**แบบฟอร์มการส่งบทความทางวิชาการ/บทความวิจัย
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**

ข้าพเจ้า/อาตมาภาพ..... ฉายา..... นามสกุล.....

ตำแหน่ง.....สังกัด.....

วุฒิการศึกษาสูงสุด.....สาขา.....

วุฒิการศึกษาที่กำลังศึกษา.....

สถานที่ทำงาน.....

สถานะ ☐ สายวิชาการ ☐ สายสนับสนุน ☐ นิสิต/นักศึกษา

ขอส่ง ☐ บทความวิจัย ☐ บทความวิชาการ ☐ บทความจากวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

ชื่อเรื่อง

(ภาษาไทย).....

(ภาษาอังกฤษ).....

เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

สิ่งที่ส่งมาด้วย :

๑. ต้นฉบับบทความ จำนวน ๒ ชุด พร้อม ซีดี ๑ แผ่น

๒. หลักฐานการชำระค่าธรรมเนียม ☐ ปรินต์ ๒,๐๐๐ บาท

☐ ปรินต์เอก/นักวิจัย ๓,๐๐๐ บาท

ข้าพเจ้าขอรับรองว่าบทความนี้ ☐ เป็นผลงานของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว

☐ เป็นผลงานร่วมระหว่างข้าพเจ้ากับผู้ร่วมงานตามชื่อที่ระบุใน
บทความจริง

☐ ยังไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการ
พิจารณาจากวารสารอื่น

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้ส่งบทความ

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบประเมินบทความวิชาการ/บทความวิจัย
เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. ชื่อผู้ประเมิน.....
๒. รหัสบทความวิชาการ/บทความวิจัยที่ประเมิน.....
๓. ชื่อบทความ

.....

.....

๔. หัวข้อที่พิจารณา

หัวข้อ	ผ่าน	ข้อแก้ไข/ข้อเสนอแนะ
๑. บทคัดย่อ (Abstract)		
๒. บทนำ (Introduction)		
๓. วิธีการศึกษา (Methodology)		
๔. ผลการศึกษา/ผลการดำเนินการ (Result)		
๕. สรุป (Conclusion)		
๖. เอกสารอ้างอิง (References)		
๗. คุณค่าทางวิชาการ (Academic Quality)		
๘. ความชัดเจนของปัญหาและวัตถุประสงค์		
๙. ความถูกต้องของข้อมูล		
๑๐. ความใหม่ของแนวคิด/ทฤษฎี/การประยุกต์		
๑๑. ความยาวของบทความ		
๑๒. บทความมีองค์ประกอบครบถ้วน		

๕. อื่น ๆ
-
-
-

สรุปผลการประเมิน ☐ ผ่านดีเยี่ยม ☐ ผ่าน ☐ ผ่านและมีการแก้ไข ☐ ไม่ผ่าน

๖. ความเห็นของผู้ประเมินบทความ: บทความนี้มีความเหมาะสมให้อยู่ในกลุ่มบทความมีคุณภาพใน
ระดับ ☐ ดีมาก ☐ ดี ☐ พอใช้ ☐ ต้องปรับแก้ไข

ลงชื่อผู้ประเมิน.....

(.....)

วันที่...../...../.....

ใบสมัครสมาชิกวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า/อาตมภาพ.....ฉายา.....นามสกุล.....

อายุ.....ปี การศึกษา.....

ที่อยู่ปัจจุบัน.....

โทรศัพท์..... E – Mail.....

ขอสมัครเป็นสมาชิกวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

() สมาชิกรายปี ๓๐๐ บาท/ปี (๒ เล่ม)

() สมาชิกต่อเล่ม ๆ ละ ๑๖๐ บาท

ข้าพเจ้าได้ส่ง/แนบ

() ธนาณัติ สั่งจ่าย ไปรษณีย์ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

() ตัวแลกเงินไปรษณีย์

() แคชเชียร์เช็ค ในนาม.....

() สลิปการโอนเงินผ่านธนาคาร.....

ขอให้ส่งวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ตามที่ชื่อ และที่อยู่ ข้างล่างนี้

ชื่อ.....ที่อยู่ บ้าน/วัด.....

สถานที่ทำงาน.....เลขที่.....ถนน.....

หมู่ที่.....ตำบล/แขวง.....อำเภอ/เขต.....

จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....โทร.....

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้สมัคร

ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรื่อง อนุมัติวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ Journal of MCU Buddhism Review
สำหรับเผยแพร่บทความทางวิชาการ

เพื่อให้การดำเนินการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๙ (๑) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และมติสภามหาวิทยาลัย ในคราวประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๖๐ วันพุธที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ จึงออกประกาศไว้ต่อไปนี้

“มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ Journal of MCU Buddhism Review สำหรับเผยแพร่บทความทางวิชาการ โดยให้มีผลตั้งแต่วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นต้นไป”

ประกาศ ณ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๐

(พระธรรมปัญญาบติ)

นายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย